LIBER XIV

DE TERRA ET PARTIBVS

De terra. Terra est in media mundi regione posita, 1
omnibus partibus caeli in modum centri aequali intervallo
consistens; quae singulari numero totum orbem significat,
plurali vero singulas partes. Cuius nomina diversa dat ratio;
nam terra dicta a superiori parte, qua teritur; humus ab in-
feriori vel humida terra, ut sub mari; tellus autem, quia fructus
eius tollimus; haec et Ops dicta, eo quod opem fert frugibus;
eadem et arva, ab arando et colendo vocata. Proprie autem 2
terra ad distinctionem aquae arida nuncupatur, sicut Scriptura
ait (Genes. 1, 10): 'Quod vocaverit Deus terram aridam.'
Naturalis enim proprietas siccitas est terris; nam ut humida
sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum alii dicunt
ventum esse in concavis eius, qui motus eam movet. Sallu-
stius (Hist. 2, fr. 28): 'Venti per cava terrae citatu rupti aliquot
montes tumulique sedere.' Alii aquam dicunt genetalem in 3
terris moveri, et eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius
(6, 555). Alii *σπογγοειδῆ* terram volunt, cuius plerumque latentes
ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus
aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de con-
cavis terrae erumpentibus ventis.

De orbe. Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota II
est; unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Vndique
enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Divisus

1 pos. reg. *B* 4 cuius] cui *C* 5 ter.] regitur B^1 6 quia] quod *K* 7 dic. est eo *K* 8 eadam *T* et col. *om. T* 9 a distinctione *K* aridae *K* 10 quod] quia *B* 11 siccitatis *CT* est terra *T* 13 movit *K* 14 concava *G* citati *BCDFKMNOP*^{1}: praecipitati (pre-) *GTU*: praecipitata *X Mon.* rupti . . . sedere *om. M*: aliquot . . . sedere *om. N* 15 montes *om. KOPC*^{1} (*non Mon.*) tumilique *O* (*non P*): tumidique *D* (*non FG Mon.*) venti per cava t. precipitati rupti *codd. Isidori de nat. rer.* 46, 2 genetalem *Arev.* (*ex Serv. ad Georg.* 2, 479): generalem *codd.* 16 ea sim. *K* 17 *σπογγ.*] spungo idem *C*: sfungo (sp-, *etc.*) eandem *BKT* volunt *CT*: vocant *BK* pleraeque (-re-) *CT* 18 ru. ventis quorum motu sup. C^1 concutiuntur C^1 19 aq. in inf. *T* 22 un. et brev. eti. *K* orbicus C^1 23 ambit] habet *K* diversos *K*

est autem trifarie: e quibus una pars Asia, altera Europa, tertia
2 Africa nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non aequaliter diviserunt. Nam Asia a meridie per orientem usque ad septentrionem pervenit; Europa vero a septentrione usque ad occidentem; atque inde Africa ab occidente usque ad meri-
3 diem. Vnde evidenter orbem dimidium duae tenent, Europa et Africa, alium vero dimidium sola Asia; sed ideo istae duae partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano mare Magnum ingreditur, quod eas intersecat. Quapropter si in duas partes orientis et occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in altera vero Europa et Africa.

III De Asia. Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata, quae apud antiquos imperium tenuit orientis. Haec in tertia orbis parte disposita, ab oriente ortu solis, a meridie Oceano, ab occiduo nostro mare finitur, a septentrione Maeotide lacu et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et regiones, quarum breviter nomina et situs expediam, sumpto
2 initio a Paradiso. Paradisus est locus in orientis partibus constitutus, cuius vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus: porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciae interpretatur. Quod utrumque iunctum facit hortum deliciarum; est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum consitus, habens etiam et lignum vitae: non ibi frigus, non aestus,
3 sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens totum nemus inrigat, dividiturque in quattuor nascentia flumina. Cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est; septus est enim undique romphea flammea, id est muro igneo accin-
4 ctus, ita ut eius cum caelo pene iungat incendium. Cherubin quoque, id est angelorum praesidium, arcendis spiritibus malis

2 Afr. quae et libia nu. *C* (*non U*) 3 dixerunt *K* 5 ab orientem *K* 6 orb. medium *K* 7 ve. medium *K* 8 utraque *KT* 9 quod] qui *BT* quapr.] unde *C* 10 part. id est or. *C* in un. alt. *T* *seq. figura orbis terrarum in CT* 12 ex *om.* T^1 21 interpretantur *CT* 23 fr. nec aest. *T* 24 veris *an* aeris *inc. T* Hec huius med. *T*: Cuius med. *Ovet. extr.*: Per c. medium *K* 25 inrigans diviturque *K* (*non Ovet. extr.*) 26 sept. en. *K* 27 flamma *T* 28 cum *om. K* iungit *K* (*non Ovet. extr.*) incendio *K* 29 praesidio *K*

super rompheae flagrantiam ordinatum est, ut homines flammae, angelos vero malos angeli submoveant, ne cui carni vel spiritui transgressionis aditus Paradisi pateat. India vocata ab Indo 5
flumine, quo ex parte occidentali clauditur. Haec a meridiano
mari porrecta usque ad ortum Solis, et a septentrione usque ad montem Caucasum pervenit; habens gentes multas et oppida, insulam quoque Taprobanen gemmis et elephantis refertam, Chrysam et Argyren auro argentoque fecundas, Tilen quoque arboribus foliam numquam carentem. Habet et fluvios Gangen 6
et Indum et Hypanem inlustrantes Indos. Terra Indiae Favonii spiritu saluberrima in anno bis metit fruges: vice hiemis Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantos ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebenum quoque lignum, et cinnamum et piper et calamum aromaticum. Mittit 7
et ebur, lapides quoque pretiosos: beryllos, chrysoprasos et adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas et uniones, quibus nobilium feminarum ardet ambitio. Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones et gryphas et inmensorum hominum monstra inpossibile est. Parthia ab Indiae finibus 8
usque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter invictam enim Parthorum virtutem et Assyria et reliquae proximae regiones in eius nomen transierunt. Sunt enim in ea Aracusia, Parthia, Assyria, Media et Persida, quae regiones invicem sibi coniunctae initium ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur,
locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspem et Arbem. Sunt enim inter se finibus suis discretae, nomina a propriis auctoribus ita trahentes. Aracusia ab oppido suo 9

1 r. fraglantiam *T*: romphea flagranti *C* 2 angelis subm. *K* carnis *T* vel] ne cui *C* 3 paradi C^1 8 fecundam *C* Tilen] utilem *codd.* : utilen *F* 9 folia *F*: foliis *C* (*non Ovet. extr.*) arentibus *C* Hab. fluv. *T* 10 indun *C*: nidam (-an) *BFKT Ovet. extr.* hipanem (ip-, -en) *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) prolustrantes *C* 11 bis in an. *B* 13 minoceron *T* 14 Mit. eb. *C* 15 lapis B^1 byrillum chrisophrasum *K* 16 lignites *codd.* 18 adiri *C* gry.] ifas B^1 21 vir. Par. *CK* 22 in ei. nom. transierunt *T*: ei. nom. traxerunt *BCK* *i. e.* Arachosia 24 resumunt *K* 26 enim] autem *C* (*non Ovet. extr.*) inter] a *K* suis *om. C* discreti *K* 27 traentum *T*

nuncupata. Parthiam Parthi ab Scythia venientes occupaverunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius a meridie Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum salum, ab occidui solis plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta
10 a Caspio litore usque ad terras Scytharum. Assyria vocata ab Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus incoluit. Haec ab ortu Indiam, a meridie Mediam tangit, ab occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi portae Caspiae sunt. In hac regione primus usus inventus est purpurae, inde primum crinium et corporum unguenta venerunt et odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.
11 Media et Persida a regibus Medo et Perso cognominatae, qui eas provincias bellando adgressi sunt. Ex quibus Media ab occasu transversa Parthia regna amplectitur, a septentrione Armenia circumdatur, ab ortu Caspios videt, a meridie Persidam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt autem Mediae duae, maior et minor.
12 Persida tendens ab ortu usque ad Indos, ab occasu Rubrum mare habet, ab aquilone vero Mediam tangit, ab austro Carmaniam, quae Persidae adnectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persida primum orta est ars magica, ad quam Nebroth gigans post confusionem linguarum abiit, ibique Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem
13 colunt, qui ipsorum lingua El dicitur. Mesopotamia Graecam etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur; nam ab oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten. Incipit autem a septentrione inter montem Taurum et Caucasum; cuius a meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia

1 nunc.] nominata *Ovet. extr.* : *om. K* scidia C^1 : india *K* (*non Ovet. extr.*) 2 huius] huic *C* 3 saltum *K* occiduo *BT*: -dua *CK* 4 so. *om. K* 9 in hanc regionem *BKT* 10 primum *om. C* 12 Medo] medio *B* cognominata *K* 15 videt *om. K* (*non Ovet. extr.*) mer. quidem Pers. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 terram *CKT* 18 ab ort. solis *C* 19 Med.] meridiem *B* Carm.] armeniam *K* 20 persidi *C* 21 in perside (-dae) *TC* : in persa *K* 22 nemroth *B* 24 colent C^1 ips.] illorum *K* 25 possedit *K* ambitur *T* 26 habent ab occidente *K*

εὐδαίμων. Babyloniae regionis caput Babylon urbs est, a qua et nuncupata, tam nobilis ut Chaldaea et Assyria et Mesopotamia in eius nomen aliquando transierint. Arabia appellata, id est sacra; hoc enim significare interpretatur; eo quod sit regio turifera, odores creans: hinc eam Graeci εὐδαίμων, nostri beatam nominaverunt. In cuius saltibus et myrrha et cinnamum provenit: ibi nascitur avis phoenix, sardonyx gemma, et iris, molochites et paederota ibi invenitur. Ipsa est et Saba, appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Haec autem angusto terrae tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur, cuius septentrionalia Chaldaea claudit, occasum sinus Arabicus. Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a suo vocabulo nuncupasse. Haec ab oriente fluvio Euphrate, ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens a septentrione Armeniam et Cappadociam, a meridie sinum Arabicum. Situs eus porrectus in inmensam longitudinem, in lato angustior. Habet autem in se provincias Commagenam, Phoeniciam et Palaestinam, cuius pars est Iudaea absque Sarracenos et Nabatheos. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Commagae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habebatur. Huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia, a meridie Syria, ab occasu mare Magnum. Phoenix Cadmi frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus apud Sidonem regnavit, eamque provinciam ex suo nomine Phoeniciam appellavit. Ipsa est ubi est Tyrus, ad quem Esaias (23) loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare Rubrum. Palaestina provincia Philistim urbem metropolim habuit, quae nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio Palaestina est nuncupata. Huius ab oriente mare Rubrum

1 εὐδ.] codemon *BC*: codomon *T*: eudemon est *K* regione *T* quo *BC* qu. nuncupatam nob. *T* 3 transierunt *T* 4 significat interpretatum *C* 5 hinc e.] hanc enim *T* eodemon *BC*: eudemon *K*: eodomon *T* 6 salt. mirram *K* 7 sardonia *T* 8 ibi] illic *B* est *om. C* 9 appellata *om. K* a fil.] alio *K* 11 clauditur *K* 12 ind. suo *B* 14 nos. quo Aeg. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 porr. inm. *T*: prolatus in inm. *B* 17 Comm. et Phoen. et *C* 18 pars] par *K* 20 habeb.] vocabatur *B* 21 Armenia *om. BK* 24 provinciam *om. K* (*non Ovet. extr.*)

occurrit, a meridiano latere Iudaea excipitur, a septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite
20 terminatur. Iudaea regio Palaestinae ex nomine Iudae appellata, ex cuius tribu reges habuit. Haec prius Chanaan dicta a filio Cham, sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus 5 expulsis eandem terram Iudaei possiderunt. Initium longitudinis eius a vico Arfa usque ad vicum Iuliadem porrigitur, in quo Iudaeorum pariter ac Tyriorum communis habitatio est. Latitudo autem eius a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum
21 extenditur. In medio autem Iudaeae civitas Hierosolyma est, 10 quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis inlustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam existimaverunt Iudaei eam promissam patribus terram fluentem mel et lac, cum hic illis Deus resur-
22 rectionis praerogativam polliceretur. Samaria regio Palaestinae 15 ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria, civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Iudaeam et Galilaeam media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabath. Situs eius natura consimili nec ullo differens 20
23 a Iudaea. Galilaea regio Palaestinae vocata quod gignat candidiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est, superior et inferior, sibi tamen conexae, Syriae et Phoeniciae adhaerentes. Terra earum opima et ferax et fructibus satis
24 fecunda. Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae 25 sita, dicta a quinque civitatibus inpiorum quae caelesti igne consumptae sunt. Terra amplius ab Hierosolymis olim uberrima, nunc autem deserta atque exusta; nam pro scelere incolarum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres
25 aeternos dissolvit. Cuius umbra quaedam et species in favillis 30

4 a fil. Cham dic. *B* 5 gentibus] regibus *K* (*non Ovet. extr.*) 7 a] e *K* ad vicum *om. K* 9 libano *C* 10 iudae *B*: iudaea *T* 14 melle et lac *T*: lacte et melle *BC* resurrectionem *K* 16 quondam *K* nomine acc. *T* 19 nom. eius est C^1 20 ei. et nat. *K* 21 gignit *K* 22 palestinae *C* 23 superiorum et inferiorum *K* sibi] sive *B*: ubi *K* 24 terras *K* eorum *T* 26 dicta] de qua B^1 28 scel. impiorum incol. *B*

et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium gignant: si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumumque exhalant quasi adhuc ardeant. Nabathea regio a Nabeth **26** filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudaeam et Arabiam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et est pars Arabiae. Aegyptus, qui prius Aeria dicebatur, ab **27** Aegypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Haec ab oriente Syriae ac Rubro mari coniuncta, ab occasu Libyam habet, a septentrione mare Magnum, a meridie vero introrsus recedit, pertendens usque ad Aethiopas; regio caeli imbribus insueta et pluviarum ignara. Nilus solus eam circumfluens **28** inrigat, et inundatione sua fecundat; unde et ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit; ceterorum quoque negotiorum adeo copiosa ut inpleat necessariis mercibus etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopea a Canope Menelai gubernatore, sepulto in ea insula quae Libyae principium et ostium Nili facit. Seres oppidum orientis, a quo et genus **29** Sericum et regio nuncupata [est]. Haec ab Scythico Oceano et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quae ceterarum gentium Seres ad usum vestium vendunt. Bactriae regionis **30** proprius amnis Bactros vocabulum dedit. Partes huius quae pone sunt Propanisi iugis ambiuntur, quae adversae sunt Indi fluvii fontibus terminantur; reliqua includit Ochus fluvius. Mittit Bactria fortissimos camelos numquam adterentes pedes. Scythia sicut et Gothia a Magog filio Iaphet fertur cognominata. **31**

1 enim *om. C* 2 poma] longa *K* (*non Ovet. extr.*) ut ed.] utendi *T* 4 a nabath *C* 7 dic. postea aegyptus ab Aeg. Dan. fr. po. *C* 11 aethiopias *C*: ethiopiam *K* 12 ins. pluv. *T* solus *om. T* ea ci. *B* 16 fin. Aeg. *om. K* (*non Ovet. extr.*) canopia *B* 17 qui *codd.* 18 genes *B*: gens *CKT* 19 est *hab. CT*: *om. BK* oceno *T* 20 et *om. K* ab oceano orientali *K* inplectitur (im-) *KC* nubilibus *B* 21 veliere C^1 discerpuntur *K* ceteris gentibus *T* 22 Bactria *K* regione *C ante corr.*: -ni *K* 23 bactrus *CK* 24 pone *Arev.* (*ex Solin.* 49, 2): pene *T*: planae *BCK* propanis *BCFT Ovet. extr.*: propansis *K* ambitur *T*

Cuius terra olim ingens fuit; nam ab oriente India, a septentrione per paludes Maeotides inter Danubium et Oceanum usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra orientis parte, qua Oceanus Sericus tenditur, usque ad mare Caspium, quod est ad occasum; dehinc a meridie usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hyrcania ab occasu habens pariter gentes multas, propter terrarum infecun-
32 ditatem late vagantes. Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentuosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures; nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluant, gryphorum inmanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis haec patria est: cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna
33 Moschorum, Phasiden atque Araxen. Hyrcania dicta a silva Hyrcana, quae Scythiae subiacet, habens ab oriente mare Caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Iberiam. Est autem silvis aspera, copiosa inmanibus feris, tigribus pantherisque et pardis. De qua Vergilius (Aen. 4, 367):

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

34 Albania a colore populi nuncupata, eo quod alba crine nascantur. Haec ab oriente sub mare Caspium surgens, per ora Oceani septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tan-
35 taeque feritatis ut tauros premant, leones perimant. Armenia nuncupata ab Armeno Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quae passim vagabatur, Armeniam cepit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est autem inter

1 indiae (-ie) *KC* (*pro* India est?) : India terminabatur *Schwarz* 3 us. ad Germ. *om. T* 4 quae *T* siricus *BCT* 5 ad meridiem *CT* 6 cui] cuius *BT* 7 habentes *BC* pariter *om. K* 8 vacantes *K* 10 vivant B^1 12 affluunt *BK* gr. in inm. *T* hominis *C* 13 cinaeus B^1 : cineus *T* 15 oscorum *codd.* hircanique *K* 20 armorum *T* ub. ti.] tigribus ignes *B* 21 albo *CT* nascuntur *K* 22 mari caspio *K* ora *om. K* 23 septentrionis *B* 24 ostenditur *B* tantae *K* 25 veritatis T^1 : severitates T^2 26 tessari *BK* 27 Ias. et coll. *K* : Iason et coll. *B* vacabatur *K* 28 cep. ex *T*

Taurum et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione Ceraunios montes, ex cuius collibus Tigris fluvius nascitur, et in cuius montibus arca post diluvium sedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae. Hiberia regio Asiae 36 est, prope Pontum Armeniae iuncta. In hac herbae tincturae utiles nascuntur. Cappadociam urbs propria nominavit. Haec 37 in capite Syriae sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiam minorem, ab aquilone mare Cimmericum et Themiscyrios campos, quos habuere Amazones; a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persis. Asia minor ab oriente Cap- 38 padocia cingitur, ab aliis partibus undique mare circumdatur; nam a septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, a meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphyliam, Isauriam, Lyciam atque Ciliciam. Prima Asiae minoris Bithynia 39 in Ponti exordio ad partem solis orientis adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exspiravit. Galatia dicta 40 a priscis Gallorum gentibus, a quibus extitit occupata. Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt, sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur; et eorum regio Galatia nuncupatur. Phrygia dicta a Phrygia Eu- 41

2 extensa *K* e quibus collibus *C*: e quibus *BK* 4 autem *om.* *K* 6 hanc C^1 7 urbe *K* 10 Taurum *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) 11 cilicum sin. B^1CT 12 expectant *K* 13 Hal.] alius *K* 17 egiptum *T*: aegipti *K* 19 Prime *T* asia *K* 22 a Bith.] ambitino C^1 23 est mai. *T* est *om.* *K* 24 austi *T* (*non Ovet. extr.*) extuavit *Ovet. extr.* 25 a quibus *om.* *T* 26 cum *om.* B^1 parta (e *super* t *scripta*) *K*: parta *corr.* peracta *B* (*non Ovet. extr.*) 28 nunc] uno *T* 29 Eur.] esopi *T*

ropis filia. Haec et Dardania a Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait (cf. Il. 20, 215):

Quem primum genuit caelesti Iuppiter arce.

Hic enim profectus de Corytho civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi superiecta ab Aquilonis parte Galatiae; a meridiana vicina est Lycaoniae; ab oriente Lydiae adhaeret; ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae: maior et minor. Maior Phrygia Smyrnam habet, minor vero Ilium.

42, 43 Lycaonia . . . Cariam Hermus fluvius discernit a Phrygia. Lydia sedes antiqua regnorum, quam Pactoli unda extulit in divitias torrentibus aureis. Haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliae occupavit, et Tyrrheniam nominavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Coniungitur autem ab occidente minori Phrygiae, ab ortu Smyrnam urbem habet, quam Helles fluvius cingit; cuius campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis aureis

44 ditissimi. Pamphylia. Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aperta aurarum flatibus pateat. Metro-

45 polim urbem Seleuciam habet. Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, antiquioremque Iove fuisse adserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam, a meridie mare Issicum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus amnis intersecat. Matrem urbium habet Tarsum. In ea et Corycus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum

3 primum] prius *C* 4 Corytho] corinto (-tho) *codd.* 6 vic. et Lyc. *B* 10 vero] autem *C* 11 a Phrygia] africa *T* 12 Pactoli] pacto *K* 15 hinc *om. T* ex orte (-tae) *corr.* ex sorte *CT*: exortus *K*: ex arte *B* 18 minoris *BKT* 19 Helles] meles *C*, *recte* 20 pactoli *K* hermulus *T* circumfluant C^1 aureus *B* 21 iovem C^1 25 ads.] dicunt *T* Lyc.] libiam *K* 26 Iss.] siccum *B*: persicum *K* (*non Ovet. extr.*) 27 cignus *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) tarsim *BCT* in ea] eniam *K* 28 coriscos *CK*: -cus *B* (*non Ovet. extr.*) cocrum C^1: coccum *ut vid. T*

venit, spiramine fraglantiori et colore plus aureo. Lycia nun- 46
cupata quod ab oriente adiuncta Ciliciae sit. Nam habet ab
ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam.
Ibi est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat:
sicut in Sicilia Aetna et Vesuvius in Campania.

De Evropa. Post Asiam ad Europam stilum vertendum. IV
Europa quippe Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Iovis ab
Africa raptam Cretam advexit, et partem tertiam orbis ex eius
nomine appellavit. Iste est autem Agenor Libyae filius, ex qua
et Libya, id est Africa, fertur cognominata; unde apparet prius
Libyam accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem 2
in tertiam partem orbis divisa incipit a flumine Tanai, descen-
dens ad occasum per septentrionalem Oceanum usque in fines
Hispaniae; cuius pars orientalis et meridiana a Ponto con-
surgens, tota mari Magno coniungitur, et in insulas Gades
finitur. Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeoti- 3
dis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrio-
nalem usque ad Germaniam porrigitur; quae terra generaliter
propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur.
Huius pars prima Alania est, quae ad Maeotidis paludes per-
tingit; post hanc Dacia, ubi et Gothia; deinde Germania, ubi
plurimam partem Suevi incoluerunt. Germania post Scythiam 4
inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium Oceanumque con-
clusa cingitur a septentrione et occasu Oceano, ab ortu vero
Danubio, a meridie Rheno flumine dirimitur. Terra dives
virum ac populis numerosis et inmanibus; unde et propter

1 fraglantior *BCT*: flagrantior *K* plus] pulchrior *K* auro *codd.* Libia *K* 3 Cil.] libiam *K* occasum meridianum *K* 4 qui in noct. *K* 6 vertendum (bert-) *BCKM*: vertimus *TU Ovet. extr.* 7 Agen. filius reg. fil. fu. B^1 quem C^1 ioves (-bes) *T Ovet. extr.* ab Afr.] abet frica T^2 9 iste *om. K* (*non Ovet. extr.*) qua Lib. *C* 10 Lib. . . . prius *om. T* un. et app. *K* 12 tertia *BKT* parte o. *BT*: parte mundi *K*: orbis *C* 13 ab occasu *BCK* in] ad *K* 15 magna C^1 16 a *om. K* 17 danaum *K* (*non Ovet. extr.*) 19 habitatur *T* barbarica *BCT*: -ia *K* 20 meotides *BT*: -das *CK* 21 inde *K* (*non Ovet. extr.*) 23 in renum fluv. Oc. *KN* 24 et occasu . . . terra *om. KNO* (*non DF*) 26 virium *BCDK* (*non U Ovet. extr.*) unde et . . . dicta est *etiam ante* dives *in KNO*

fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. Gignit aves Hyrcanias, quarum pinnae nocte perlucent; bisontes quoque feras et uros atque alces parturit. Mittit et gemmas, crystallum et sucinum, callaicum quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae: superior
5 iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Provincias autem quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare secludit: prima est Moesia, a messium proventu vocata; unde et eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab Euro vero Thraciae, a meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus et parcius fructuosus. Post quem Raeticus frugibus ferax, qui
6 excipit Galliam Belgicam. Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae nationes incoluerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes
7 barbarorum plurimas tangit. Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem: quarum prima ab occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricus autem
8 generaliter omnis Graecia. Dalmatia a Delmi maxima eiusdem

2 *pro* Hercyn. 3 bis. . . . part. *om.* *T* visontes *BC*^{1} 4 gallaticum *K* 5 autem *om.* *K* 7 danuviis *K* 10 coniungitur *B* ab ero v. *T*: ab austro *C*^{1} traciam *K* 11 macedonia *K* 13 partius *B*: partidus *C*^{1} postquam *T* reticus *codd.* quia *K* 14 Traciae et iras *K* 17 ve. ostium Ist. *C* 18 vero *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) adh. et ab occ. *T* 19 ad cuius *C*^{1} bersorum p. *B*: dibersorum p. *T*^{2}: diversi populi *C* 20 mesi getae *BC*: mesii getc *T* 21 ideo *B* 23 rege *om.* *B*^{1} 24 regnum *K* incoluit. Andromache (*ex* -ce) de pirro molossum genuit, a quo pars epiri molosia dicta est. Sunt autem *C* 26 inde (*prim.*)] deinde *CK* elladas (ela-) *codd.* 27 cretae *K* 28 omne *K* Gr. est *BC*: Gr. appellatur *K*

provinciae civitate traxisse nomen existimatur. Adhaeret autem ab oriente Macedoniae, a septentrione Moesiae, ab occasu Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur. Epirus a Pyrrho Achillis filio cognominata. Cuius pars 9 Chaonia, quae antea Molosia dicta est, a Moloso filio Pyrrhi quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit tenuitque regnum privigni qui successerat patri; a quo Molosia dicta est pars Epiri, quam Helenus postea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominavit, quasi ad solacium fratris extincti. Hellas 10 dicta a rege Hellene, Deucalionis et Pyrrhae filio, a quo et prius Graeci Hellenes nuncupati sunt. Ipsa est et Attica terra Acte prius dicta. Nam Granus quidam Graeciae indigena fuit, ex cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter Macedoniam et Achaiam media iacet, Arcadiae a septentrionali parte coniuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Athenae civitas, mater liberalium litterarum et philosophorum nutrix, qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius. In ea est et Marathonius campus opinione quondam proelii cruentissimus. Helladis autem duae sunt provinciae: Boeotia et Peloponnen- 11 sis. Boeotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Agenoris filius Europam sororem a Iove raptam ex praecepto genitoris quaereret nec reperiret, patris iram formidans confirmato animo elegit exilium. Nam bovis forte conspectae secutus vestigia amplexus est sedem, ubi illa recubaverat, sicque locum

1 exist.] peribetur *T* adhaeret . . . clauditur *om. T* (*non U*) 2 ab occidente *B* Moc.] asiae *B* 3 austria *BK* concluditur *B* *seq. in U* Illiria regio iuxta adriaticum mare in qua dardani sedes habent. Ipsa est et dardania a dardano rege cognominata, homines ex troiana prosapie in mores barbaros efferata 5 aonia *K*: colonia *T* ante *C* 8 et tenuit quae reg. *K* quo *om. K* 10 aone *K* 11 aoniam *K* Elladas *codd.* 12 cllana (-no *C*) *codd.* pyrri *K* Deuc. . . . Graeci *om. B*[1] 13 cllanes *T*: cllenius *K* atte *KC*[1] 14 Cranaus *Hieron. chron.* 15 est *om. K* 16 arcadia (-ch-) *KT* 17 est vera *T* athena *C*[1]: -nas *BKT* 19 qua] quia *BT* 21 Elladas *codd.* 23 fil.] fluvius *B* sor. adiuberattam *K* 25 conspecta *K* 26 sedem] sed est *B*

de nomine bovis Boeotiam nominavit; ubi et Thebas urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ubi nati sunt Apollo et Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Boeotia est. Peloponnensis secunda pars Hella-
12 dis a Pelope regnata atque vocata. Thessalia a Thessalo rege cognominata, quae ad meridianam plagam Macedoniae coniuncta est, cuius a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina [et civitates] et oppida, inter quae praecipue Thessalonica: ibi est et mons Parnasus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur quod hi primo equos frenis domuerunt, unde et Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quo-
13 que equorum usus primum repertus est. Macedoniae in exordio ab Emathio rege Emathiae nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum Macedoniamque a suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Aegeo mari, a meridie Achaiae, ab occasu Dalmatiae, a septentrione Moesiae; patria Alexandri Magni, et regio aureis venis argentique opima. Lapidem quem paeaniten vocant ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus adtollitur ut in cacumine eius nec nubes nec
14 venti sentiantur. Achaia ab Achaeo rege et urbs et provincia appellata. Haec pene insula est; nam absque septentrionali parte, qua Macedoniae iungitur, undique septa est mari. Ab oriente enim habet Myrteum mare, ab Euro Creticum, a meridie Ionium, ab Africo et occasu Cassiopas insulas, a sola

1 ub *K* a constr. qua *K* in qua . . . Thebanus *om. T* (*cf. ad* § 12) 4 quadam B^1 5 eadem] eam *K* Pel. vero *C* 6 regenata *BK*: rege regnata *C* 7 a meridiana plaga *T* 8 Pieria] paria *K* 9 et civ. *hab. BC*: *om. KT* quas *BCT* praecipua *K* *post* Thess. *add.* (*ex* § 11) et thebas ubi olim . . . Thebanus *T* 10 est mons *K* 11 athellis *corr.* st- *K* 12 primum *K* 13 quoque *om. K* (*non Ovet. extr.*) 14 us. ibi *T*: usu *K* 14 Macedonia *BCK* 15 aemathia nom. *K*: emacio nom. *B* 19 Moe.] asiae B^1 patriae C^1: patri *T* 20 obtima (opt-) *TBC* (*an recte?*) peanitem *B*: peaniten *C*: peanetem *K*: paniten (-em?) *T* 22 ut cac. B^1 23 ab acerge ur. *T* urbe B^1 24 abs *K* 25 qua]quae *B* 26 crecum *B*: greco *K*

septentrionali parte Macedoniae vel Atticae terrae adiungitur. Huius caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est Achaiae fluvius. Arcadia vero sinus Achaiae est, ut platani folium inter Ionium et Aegeum mare exposita, quam Arcas, Iovis et Callisto filius, Pelasgis in dicionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia, a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimanthum; asbeston quoque lapidem, qui semel accensus numquam extinguitur: candidissimae etiam merulae ibi nascuntur. Lacedaemonia ... Pannonia ab Alpibus Appenni- 16
nis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur, regio viro fortis et solo laeta, duobus satis acribus fluviis, Dravo Savoque, vallata. Coniungitur autem cum Norico et Raetia; habentes ab oriente Moesiam, ab Euro Istriam; ab Africo vero Alpes Appenninos habent, ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubii fontem, vel limitem qui Germaniam Galliamque secernit. Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est 17
Danubius. Habet autem Istria a septentrione Pannoniam. Italia olim a Graecis populis occupata Magna Graecia appellata 18
est, deinde a regis nomine Saturnia; mox et Latium dicta eo quod idem Saturnus a Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit; postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a meridie Tyrrheno mare, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab occiduo Alpium iugis finitur, terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli ubertate gratissima. Habet lacus Benacum, Avernum atque 19

1 iungitur *T* 3 A. v. s. achaia est *C*: Archadias in acha est *K* (*non Ovet. extr.*) platani *ex* platon *T* 4 iunonium *T* 5 calistae (-ll-, -tc) *BKT* pelagis *T* 7 siciniorum *BCT* autem *om. K* (*non Ovet. extr.*) 8 abeston *codd.* 9 candidissimi *K* meruli *BK* 10 alpius appinnis *T* 11 nuncupata *om. T* virum *K*: vero *BC* 12 fluvius C^1 samoque *C* 13 habens *K* 14 Moe.] isiam *B* 15 Belg. Gall. *C* 17 Istriam ... habet autem *om.* T^1 Ister] iste *C* huius *C* est et Danu. *K* 18 istriam *T* pannonia *K* 19 Gr. appellata *BCT Ovet. extr.*: Gr. nuncupata *KN* 23 situs est long. *C* 25 calpium *T* fin. iug. *B* 26 hominibus in r. *B*: hom. et r. *K*

Lucrinum; fluvios Eridanum et Tiberim; et tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas syrtitem, lyncurium et corallium; boam quoque serpentem, lyncem feram et Diomedias aves. Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae quod Graeci Hespero stella navigent et in Italia et in Hispania. Quae hac ratione discernuntur; aut enim Hesperiam solam dicis et significas Italiam, aut addis ultimam et significas Hi-
20 spaniam, quia in occidentis est fine. Tuscia pars Italiae; Vmbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacro-
21 rum et turis vocata, ἀπὸ τοῦ θυάζειν. Vmbria vero, historiae narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit, et ob hoc Ὀμβρία Graece cognominata. Est enim in iugis Appennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem.
22 Etruria pars Italiae dicta quod eius fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἑτερούρια. Nam ἕτερον significat alterum, ὅρος finis vocatur. Romae enim fines antea unam tantum Tiberis ripam tenebant. Alii Etruriam dictam ab Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydi fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Italiam. Haec est et Tuscia; sed Tusciam dicere non debemus; quia nusquam legimus. Tuscia autem a frequentia sacrificii et turis dicta, ἀπὸ τοῦ θῦσαι. Illic et aruspicinam dicunt esse
23 repertam. Apulia [ubi Brundusium, quam Aetoli secuti Dio-
24 medem ducem condiderunt]. Campania [habet terras hieme

1 fonties K^1 2 ligurium B^1CT 5 Hesp.] vespero *BKT fort. recte* 6 qu. duae hac *C* 7 Ital. . . . significas *om. KOP* (*non N*) addis] atis T^1 (satis T^2) *U*: adis N^1 quae . . . Hispaniam *om. Ovet. extr.* Hisp.] italiam *N* 8 quia] quae *K*: que *N* in *om. B* finis *B* 10 θυάζειν] τισιζιν (*et similia*) *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) Vmbriam *dett.* vero] autem *C* historia *B* 11 superfuerunt *C* 12 et *om. T* Ὀμβ.] umbria *CK*: imbria *B*: umbriam *T* cogn. est *C*: cognominatam *T* 13 sita *om. K* iux. mer. *om. B* 14 Etr. p. It. *om. B* It. *om. C*^{1} 15 ἑτερούρια *Serv. ad Aen.* 11, 598: αιτεροσοροι (*sim.*) *codd.* ἕτερον] αιτερο (*sim.*) *codd.* 16 una t. Ti. ripa tenebat *C* 17 dictam *om. B* 18 idem *BKT* lidii *BCT*: libii *K* 19 exorte *T* populo *C*^{1} 20 est Tusc. *T* 21 numquam *K* sacrificia *B* tur. et sacr. *K* 22 dic. est *CT*^{2} *ut vid.* θῦσαι] θυσε (ουσε, ευσε) *codd.* 23 ubi . . . cond. *hab. TU*: *om. BC*^{1}*DFKNO Ovet. extr.* 24 Camp. *om. C* habet . . . blandus *hab. TU Ovet. extr.*: *om. BDFKNOP*: *in C post* vero (§ 26) terra hieme atque aestate vernat sol . . . blandus habet *om. Ovet. extr.*

anni atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies, aer purus et blandus]. Gallia a candore populi nuncupata est; γάλα enim Graece lac dicitur. Montes enim et rigor caeli ab ea parte solis ardorem excludunt, quo fit ut candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab occasu Oceanus includit, a meridie praerupta Pyrenaei, a septentrione Rheni fluenta atque Germania; cuius initium Belgica, finis Aquitania est; regio gleba uberi ac pabulosa et ad usum animantium apta, fluminibus quoque et fontibus rigua, perfusa duobus magnis Rheno et Rhodano fluviis. Belgis autem civi- 26
tas est Galliae, a quo Belgica provincia dicta [est]. Cisalpina, quia citra Alpes. Transalpina, id est trans Alpes, contra septentrionem. Raetia vero, quod sit iuxta Rhenum. Aqui- 27
tania autem ab obliquis aquis Ligeris fluminis appellata, qui ex plurima parte terminus eius est, eamque pene in orbem cingit. Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata, postea ab 28
Hispalo Hispania cognominata est. Ipsa est et vera Hesperia, ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam et Galliam, a septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis partibus undique mare conclusa, salubritate caeli aequalis, omnium frugum generibus fecunda, gemmarum metallorumque copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna: Baetis, Mi- 29
neus, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet provincias sex: Tarraconensem, Cartaginensem, Lusitaniam, Galliciam, Baeticam, et trans freta in regione Africae Tingitaniam. Duae sunt autem Hispaniae: Citerior, quae in septen- 30
trionis plagam a Pyrenaeo usque ad Cartaginem porrigitur; Vlterior, quae in meridiem a Celtiberis usque ad Gaditanum

1 anni *om. U Ovet. extr.* 3 enim *om. T* 8 aquitaniae est *K* pab. est ad *C* 9 inrigua *K* 10 fluvius *K* 11 a qua *CK* belgicum *K* est *hab. CT*: *om. BK* 12 qu. ci. Alp. Trans. *om. T* qua *B* citra] circa *codd.* 14 ligeri *BCT* qui *om. K* 15 orbe *BK* 16 ab hispano *C* 18 ab Hespero *Serv. ad Aen.* 1, 530: a vespero *codd.* 19 pirinei *T* cl. rel. *C* 21 gen. opulenta ac fec. *T* 22 magna *om. K* betis *BCT*: betes *K* 23 hiberus *K*: iberis *BCT* 24 terraconensem *codd.* carthaginensem *K* 25 galitiam C^1 beticam *codd.* tinguitaniam *B* 26 Duo C^1 hispania *K* 27 carthaginem *CK*

fretum extenditur. Citerior autem et Vlterior dicta quasi citra et ultra; sed citra quasi circa terras, et ultra vel quod ultima vel quod non sit post hanc ulla, hoc est alia, terra.

V De Libya. Libya dicta quod inde Libs flat, hoc est Africus. Alii aiunt Epaphum Iovis filium, qui Memphin in Aegypto condidit, ex Cassiopa uxore procreasse filiam Libyam, quae postea in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra
2 Libya est appellata. Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quod sit aperta caelo vel soli et sine horrore frigoris. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris Abrahae de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra (9, 2, 115)
3 meminimus. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta meridiem per Aethiopiam usque Athlantem montem. A septentrionali vero parte Mediterraneo mari coniuncta clauditur, et in Gaditano freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Byzacium, Carthaginem, Numidiam, Mauretaniam Sitifensem, Mauretaniam Tingitanam, et circa solis ardorem
4 Aethiopiam. Libya Cyrenensis in parte Africae prima est, a Cyrene urbe metropoli, quae est in eius finibus, nuncupata. Huic ab oriente Aegyptus est, ab occasu Syrtes maiores et Trogodytae, a septentrione mare Libycum, a meridie Aethiopia et barbarorum variae nationes et solitudines inaccessibiles, quae
5 etiam basiliscos serpentes creant. Pentapolis Graeca lingua a quinque urbibus nuncupata: id est Berenice, Ceutria, Apollonia, Ptolomais, Cyrene; ex quibus Ptolomais et Berenice a regibus nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cyrenensi ad-
6 iuncta, et [in] eius finibus deputata. Tripolitanam quoque provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium ma-

1 et ulterior *om.* *T* quasi] quia *K* 2 et (*alt.*) *om.* *K* vel quia *B* 3 vel quia *B* nulla *K* 5 epavum *KT*: apavum *B* 6 cassiota (casi-*B*) *codd.* fii. nomine Lib. *K* 7 quem C^1 8 inde *om.* *K* 9 quod] quo *T* 14 vero *om.* B^1 16 bizacium *BT*: bizaucium *C*: bezazium *K* Maur. Sit. *om.* *T* 17 tingitaniam *codd.* et *om.* *K* 18 partes *BK* 19 qui *T* 20 hinc *B*: *om.* *K* occasu] occidente *T* 21 trogoditae (-te) *BCT*: trochoditae *K* septentrionali *C* 23 basicos C^1 24 nunc. est id est *B* berice et eutrica C^1: Ber. et Teuchira *Arev.* 25 ptolomagis *T* Cyrene *om.* *BT* ptolomagis *T*: pthomais *C* regionibus *K* 27 in *hab.* *CT*: *om.* B^1K

gnarum urbium: Oeae, Sabratae, Leptis magnae. Haec habet ab oriente Syrtes maiores et Trogodytas, a septentrione mare Adriaticum, ab occasu Byzacium, a meridie Gaetulos et Garamantas usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. Byza- 7
cena regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus una Hadrumetum vocatur. Haec sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius milia, fecunda oleis, et glebis ita praepinguis ut iacta ibi semina incremento pene centesimae frugis renascantur. Zeugis, ubi Carthago magna. Ipsa est et vera 8
Africa inter Byzacium et Numidiam sita, a septentrione mari Siculo iuncta, et a meridie usque ad Gaetulorum regionem porrecta; cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus. Gaetulia autem Africae pars mediterranea est.
Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam 9
certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae sedes et vagae 'numidia' dicuntur. Incipit autem a flumine Amsiga, in Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Syrtes minores, a septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab occasu Mauretaniam Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes: regio campis praepinguis. Vbi autem silvestris est, feras educat; ubi iugis ardua, equos et onagros procreat; eximio etiam marmore praedicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem urbes praecipuas: Hipponem, Regium et Rusicadam. Mauretania vocata 10
a colore populorum; Graeci enim nigrum *μαῦρον* vocant. Sicut enim Gallia a candore populi, ita Mauretania a nigrore nomen

1 oea sabrete *B*: oesa brete *K*: cetabrece *T*: oeas brete atabrace *C* magna *BC*: *om.* *K* 2 orientes *T* trogoditas *BCT*: trochoditas *K* 3 biazicium B^1: bezacium *K*: bizacium *T*: bizantium *C* 4 Bizacena *codd.* 6 unum *K* adrometus *BKT*: adrumetus *C* patens] late *K* 7 milium amp. *K* 8 pinguis *KM* ita pr. ita ut iac. sem. *C* incrementa B^1*CMTU fort. recte* pena *T*: pane *U* centesimi *BKMTU* 9 nascantur *K*: nascuntur *M* Zeogis *BK*: Zeucis *T* 10 bizacium *BT*: bezacium *K*: bizantium *C* 12 proximas *K* quoque *BKN*: q̄q̄ *Ovet. extr.* frugifere B^1 ulterior *BKT* 14 vacantibus *K* 15 vacantibus *K* quia *B* 16 haberem *K* linguae *K* 17 numidiae *BCK* amisiga *C*: amsica *K* 18 finit *K*: desinit *B* habet *T* 21 iugi *K* 22 exim autem B^1 24 ippone *BC*: ipone *T*: oponi *K* susicadam *BK* vocatur *C* 26 populi] corporis *K*

sortita est. Cuius prima provincia Mauretania Sitifensis est, quae Sitifi habuit oppidum; a quo et vocabulum traxisse regio
11 perhibetur. Mauretania vero Caesariensis: coloniae Caesareae civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Vtraeque igitur provinciae sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a septentrione mare Magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie montem Astrixin, qui discernit inter fecundam terram et harenas
12 iacentes usque ad Oceanum. Mauretania Tingitania a Tingi metropolitana huius provinciae civitate vocata est. Haec ultima Africae exsurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen Malvam, a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum Athlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum Hesperium pererrantes: regio gignens feras, simias, dracones et struthiones. Olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc
13 India parturit. Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons
14 qui friget calore diei et calet frigore noctis. Aethiopia dicta a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color; est enim ibi iugis aestus; nam quidquid eius est, sub meridiano cardine est. Circa occiduum autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem vero plagam deserta: cuius situs ab occiduo Athlantis montis ad orientem usque in Aegypti fines porrigitur, a meridie Oceano, a septentrione Nilo flumine clauditur; plurimas habens gentes,
15 diverso vultu et monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque et serpentium referta est multitudine. Illic quippe rhinoceros bestia et camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmae extrahuntur. Iacynthus quoque et chrysoprasus

1 prinuvincia C^1 2 sitibi hab. C^1 et *om.* K 3 caesariae BK 4 ex] pro K utraeque] ut reliquae (-qua?) B : reliqua K 5 ab or. *om.* B^1 6 malbam T 7 astrixium C fecundas terras K 8 tingin T 9 ultima *ex* ultime T 10 exurget T^1 or.] occidente K 11 malbam T occiduo *om.* T 13 gignans T 14 etiam el. C elephantes (elef-) B^1K quo so. K 15 gamara B^1: garam T 16 et *om.* K 17 fringet C^1: riget T 18 vicinas B^1 19 hom.] omnium T autem ibi C: ibi en. B 20 occid.] oceanum C 22 ab oriente K 23 us. ad K 26 illic] ibi C rinocerota (ricerota K) *codd.* 28 crebro B^1 iacinthus K: iaquintus T: iacintus C: yacinctus B crisoprasius BK: crisobtasius T

ibi reperiuntur; cinnamomum ibi colligitur. Duae sunt autem 16
Aethiopiae: una circa ortum solis, altera circa occasum in
Mauretania. Extra tres autem partes orbis quarta pars trans 17
Oceanum interior est in meridie, quae solis ardore incognita
nobis est; in cuius finibus Antipodes fabulose inhabitare pro-
duntur. Proxima autem Hispaniae Mauretania est, deinde
Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae Gaetuliam ac-
cipimus, post eam Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus.
Sciendum sane quod quaedam provinciae primum de nomine 18
auctoris appellatae sunt; postea a provincia gentis nomen est
factum. Nam ab Italo Italia, et rursus ab Italia Italus; et sic
utimur ipsa nomina gentis, quomodo fuit ipsud nomen auctoris,
unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit ex uno
nomine nominari et civitatem et regionem et gentem. Provinciae 19
autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque
gentium, qui ad reges alios pertinebat, cum in ius suum Romani
vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appel-
laverunt. Patria autem vocata quod communis sit omnium, qui
in ea nati sunt. Terra autem significari, ut praediximus (13, 3, 1), 20
elementum: terras vero singulas partes, ut Africa, Italia. Eadem
et loca; nam loca et terrae spatia in orbe terrarum multas in se
continent provincias, sicut in corpore locus est pars una, multa
in se continens membra; sicut et domus, multa in se habens
cubicula: sic terrae et loca dicuntur terrarum spatia, quorum
partes sunt provinciae; sicut in Asia Phrygia, in Gallia Raetia,
in Hispania Baetica. Nam Asia locus est, provincia Asiae 21
Phrygia, Troia regio Phrygiae, Ilium civitas Troiae. Item re-
giones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat,

4 interiorem in *B* nob. incog. *K* 5 antipodas *codd. vel* fabulosae fabosae ant. habitare dicuntur *K* 6 proximo *CK* spania *T* 8 post eam] postea *C* usta *K* 10 app. sunt *om. K* (*vid. infr.*) 11 Italus] italis B^1 : itali *K* 12 ipso nomine *K* 13 inde *B* un. der. est] appellatae sunt *K* 14 homine *BC* : *om. K* 17 regiones] nationes *K* 18 quia *B* commune *K* 19 Terram *CT* 21 in se *om. K* 22 continet *C* multas in *K* 23 continent *T* 24 terra et l. *C* : terras et l. *K* : l. et terra *B* quarum *K* 25 in europa gallia in italia retia C^1 Rae.] gretia *B* 26 betica *BCT* : boetia *ex* retia *K* 28 vocant *K*

sicut in Phrygia Troia; sicut in Gallicia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est, cuius partes territoria
22 sunt. Territorium autem vocatum quasi tauritorium, tritum bubus et aratro. Antiqui enim sulco ducto et possessionum et territoriorum limites designabant.

VI De insvlis. Insulae dictae quod in salo sint, id est in mari. Ex his quoque notissimae et maximae, quas plurimi veterum
2 sollerti studio indagaverunt, notandae sunt. Brittania Oceani insula interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae gentis cognominata. Haec adversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniae sita est; circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque milia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga et varia copia: gagates lapis ibi plurimus et
3 margaritae. Tanatos insula Oceani freto Gallico, a Brittania aestuario tenui separata, frumentariis campis et gleba uberi. Dicta autem Tanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues ilico peri-
4 mit. Thyle ultima insula Oceani inter septentrionalem et occidentalem plagam ultra Brittaniam, a sole nomen habens, quia in ea aestivum solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est.
5 Vnde et pigrum et concretum est eius mare. Orcades insulae Oceani intra Britanniam positae numero triginta tres, quarum
6 viginti desertae sunt, tredecim coluntur. Scotia idem et Hibernia proxima Brittaniae insula, spatio terrarum angustior, sed situ fecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur. Cuius partes priores Hiberiam et Cantabricum Oceanum in-

1 Gall.] gallia *B*: Ispania *KN* · arturia *B*: *om. KN* 4 ducto *om. T* 5 territorium *BK* signabant *K* 6 sala B^1 8 indicaverunt *BK* Britannia *C*: In brittania *M* 9 div.] diffusa *M* 13 plurimos B^1: plurimum *K* 14 Tanathos *KMT*: Tanatus *C* fretu *CT*: adspiratur fr. *Schwarz* (*ex Solin.* 22, 8) britania *T*: britannia *C* 15 est varia *BK*: est mari *C* tenuis *BKT* 16 tanathos *TM*: anathos *K* 17 quoque *BTC*: quo *K* v. est (*delet.*) sit *K* perimet *K* 18 Tile *B*: Tyle *C*: Thile *KMT* inter] in *BK* et *om. K* plag. et occ. T^1 19 britanniam *C* 21 Arcades *TU* 23 Scottia *BKMN*: Ischotia *T* idem *BCT*: eadem *KM* ibernia *BT*: hibernica *M* 24 britanniae *C* insule *T* 26 iberniam *T* extendunt *KN*

tendunt, unde et Hibernia dicta : Scotia autem, quod ab Scotorum gentibus colitur, appellata. Illic nulla anguis, avis rara, apis nulla, adeo ut advectos inde pulveres seu lapillos si quis alibi sparserit inter alvaria, examina favos deserant. Gadis in- 7
sula in fine Baeticae provinciae sita, quae dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnae visuntur, et unde Tyrrheni maris faucibus Oceani aestus inmittitur. Est autem a continenti terra centum viginti passibus divisa, quam Tyrii a Rubro profecti mare occupantes [in] lingua sua Gadir, id est septam, nominaverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmae, cuius gummis infectum vitrum ceraunium gemmam reddit. Fortunatarum insulae vocabulo suo signifi- 8
cant omnia ferre bona, quasi felices et beatae fructuum ubertate. Sua enim aptae natura pretiosarum poma silvarum parturiunt; fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur; ad herbarum vicem messis et holus vulgo est. Vnde gentilium error et saecularium carmina poetarum propter soli fecunditatem easdem esse Paradisum putaverunt. Sitae sunt autem in Oceano contra laevam Mauretaniae, occiduo proximae, et inter se interiecto mari discretae. Gorgades insulae Oceani obversae promontorio, quod 9
vocatur Hesperu Ceras, quas incoluerunt Gorgones feminae aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore; et ex his insulae cognominatae. Distant autem a continenti terra bidui navigatione. Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae 10
fuit in fines Mauretaniae. Sunt enim ultra Gorgadas sitae sub Athlanteum litus in intimos maris sinus; in quarum hortis

1 ibernia *BT* scottia *BKM* (*non N*) : iscotia *U* scottorum *BKNT* : scothorum *M* 2 gentilibus *M* nullus *KNOP* (*non DF*) 3 apis . . . deserant *om. KNOP* (*non DF*) advectus *D* : avectos *T* 4 desiderant C^1 (*non D*) Gades *K* : Gaddis *T* 5 beticae (-ce) *codd.* 6 usentur *K* terreni B^1 7 mare *K* inmittuntur *C* au. continentibus terram *BK* 8 profecto *T* 9 in *hab. BK* : *om.* C^1T gadis *BCT*: gadus *K* id est] idem C^1 septem TB^1 : sepem *Arev.* (*ex Solin.* 23, 12) 10 pro *om. K* 11 comis *K* 12 suo *om. B* 13 fere *C* 14 suapte en. nat. *Arev.* 15 ad] et C^1 herbae *B* 16 err. secarium *K* 17 solis *K* 19 occiduae *C* prox. int. se iniecto *K* 20 Gorgodes *BCK* 21 hesperacerus *T* : esperacervus C^1 : speracerus *B* : speraceros *K* 25 finibus *CK* gorgades *K*: gorgodas *T* : gargades B^1 : gorgodes *C* 26 athlante monte li. *K* li. int. *T* ortu *K* : ostis B^1

fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem. Fertur enim ibi e mari aestuarium adeo sinuosis lateribus tor-
11 tuosum ut visentibus procul lapsus angueos imitetur. Chryse et Argyre insulae in Indico Oceano sitae, adeo fecundae copia metallorum ut plerique eas auream superficiem et argenteam
12 habere prodiderint; unde et vocabula sortitae sunt. Taprobane insula Indiae subiacens ad Eurum, ex qua Oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque milibus passuum, in latitudine sescenta viginti quinque milia stadiorum. Scinditur amni interfluo; tota margaritis repleta et gemmis: pars eius bestiis et elephantis repleta est, partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno duas esse aestates et duas hiemes, et bis floribus vernare locum.
13 Tiles insula Indiae, virens omni tempore folia. Hucusque
14 Oceani insulae. Item insulae quae Hellesponto usque ad Gades in mare Magno sunt constitutae. Cypros insula a civitate Cypro, quae in ea est, nomen accepit; ipsa est et Paphos Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam divitiis, et maxime aeris. Ibi enim prima huius metalli inventio
15 et utilitas fuit. Creta Graeciae pars est iungens contra Peloponnensem. Haec primum a temperie caeli Macaronnesos appellata est; deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem aiunt unum Curetum fuisse, a quibus Iuppiter ibi absconditus est et enutritus. Est autem insula Graeciae inter ortum et occasum longissimo tractu porrecta, a septentrione Graeciae aestibus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam
16 centum urbibus nobilis; unde et Hecatompolis dicta est. Prima

1 auream alam *K* 2 e] hie *K* (*pro* in *corr.* e?) 3 anguis *K* Crisae *BK*: Crissae *C*: Crise *T* 4 argirae *BCK*: argire *T* indie *T* 6 prodiderunt *T*: crediderint *K* Thaprobane *T*: Taprobanae *C*: Taporbana *B*: Tabrobana *K* 7 insule *T* ex] in *K*: a *C* quo *BCK* 8 sept. qu.] xxv *C* 13 loco *T* 14 Vtilis *codd.* insulae] insula B^1: inle T^1 15 qu. ab Hell. *T* gadis *B* 17 pafon *codd.* veneris *T* 18 carpatio *codd.* 20 Cr. Gr. insula *B*: Cr. insula Gr. *C* ingens *Arev.*: *vix* iacens 21 macaronneson (*vel sim.*) *codd. et fort. Isid.* 22 crete] rege *C* quondam *T* 23 curetarum (cre- *B*) *codd.* 24 nutritus *BC* Gr.] regie T^1 inter] ad *K* 25 porrigenda *K*

etiam remis et sagittis claruit, prima litteris iura finxit, equestres turmas prima docuit; studium musicum ab Idaeis dactylis in ea coeptum. Capris copiosa, cervos eget; lupos et vulpes aliaque ferarum noxia nusquam gignit; serpens nulla ibi, nulla noctua, et si inveniatur, statim emoritur. Larga est autem vitibus et arboribus: dyctamnos herba in Creta nascitur et alimos, quae admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem venenatos gignit et lapidem qui Idaeus dactylus dicitur. Aby- 17
dos insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et periculoso mari separata, et Ἄβυδος Graece dicta quod sit introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus fecit, et in Graeciam transiit. Coos insula adiacens provinciae 18
Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est; quae, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamento feminarum inclaruit. Cyclades insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde Cy- 19
clades autumant dictas quod, licet spatiis longioribus a Delo proiectae, in orbem tamen circa Delum sitae sint; nam orbem κύκλον Graii loquuntur. Quidam vero non quod in orbem digestae, sed propter scopulos qui circa eadem sunt, dictas putant Cyclades. Haec in Hellesponto inter Aegeum et Maleum mare 20
constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo. Sunt autem numero quinquaginta tres, tenentes a septentrione in meridiem milia quingenta, ab oriente in occasum milia ducenta. Metropolis earum Rhodos. Delos insula in medio Cycladum sita. 21
Et dicta Delos fertur, quod post diluvium, quod Ogygi temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis inluminata est; sortitaque ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset visibus; nam δῆλον Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod

1 fixit *TX* : *vix* vinxit (*cum codd. plerisque Solini* 11, 5) 3 capreis *Schwarz* 4 numquam *K* serp. nullus *K* 5 noct. est *C* invehatur *Arev.* 7 diuturnam *C* famam *T* perhibet *B* sfalangos *BT*: spalangos C^1K 10 quod] que *B* (*i. e.* quae) 16 quod] quia *B* 17 nam urbem *K* 18 greci *C*: grece *K* 19 eandem *BCT* 20 Haec *om.* C^1 21 mirteo *codd.* au. omnes nu. *BC* 22 tendentes *dett.* 25 quod (*alt.*)] quae *B* 26 in umbra esset *T* 27 portitaque C^1 : sortita *K* 28 vis. humanis nam *K* 29 dicitur *K*

primum ibi visae sunt coturnices aves, quas Graeci ὄρτυγας vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem et Dianam.
22 Delos autem et civitas dicitur et insula. Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua rosae capitulum dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs et insula Rhodos est appellata. In hac urbe Solis colossus fuit aereus septuaginta cubitorum altitudine; fuerunt et alii centum numero in eadem
23 insula colossi minores. Tenedos una ex Cycladibus a septentrione sita, in qua olim civitas a Tene quodam condita est. Vnde nomen urbis illius vel potius insulae fuit; nam Tenes iste infamatus quod cum noverca sua concubuisset, [et] fugiens hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit; unde et Tenedos dicta est. Sic Cicero (2 Verr. 1, 49): 'Tenen ipsum, cuius ex
24 nomine Tenedos nominatum.' Carpathos una ex Cycladibus a meridie posita contra Aegyptum; a qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur
25 et carpasiae naves, magnae et spatiosae. Cytherea insula una ex Cycladibus a parte occidua sita, cuius Porphyris antea nomen fuit. Cytherea autem vocata quod ibi Venus sit orta.
26 Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario mari nomen dedit. Haec inter Samum et Myconum procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sinibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interisse, et de exitu hominis inpositum
27 nomen loco. Naxos insula a Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat ceteras. Est autem a Delo decem et octo milia passuum separata, ex qua olim Iovis fertur adver-
28 sus Titanas fuisse profectus. Melos ex numero Cycladum, una

1 quas] qua *K* 2 laton *BKT* 4 capitolum *B*: capitolium *K* 5 fundaretur *K* urbs ins. B^1 6 urbe] insula *K* aureus *K* sept.] LX *K* 7 et *om. K* 8 ad septentrionem *BCK* 9 a tenne (-nae) *BT*: attenne *K*: ad tenue C^1 10 tennes *codd.* 11 infamatur *B* quod] quia *B* et *hab. BK*: *om. CT* 12 un. Ten. *T* (*cf. Serv. ad Aen.* 2, 29) 13 sic cero C^1 thenen *T*: teten *K* 14 tenedum *K* nominatam *C*: -tur *Cic.* Carpatos *BT*: Carpatus *CK* 15 carpatium *codd.* 17 inter] vel *K* ex] ab *K* 18 Citera *C* 21 Icria C^1 icaro ma. *K* 23 nicarum *K* 24 ubi *B* interesse *K* 25 Naxon *codd.* dionaxon *KT*: -an *B*: -ion *C* 26 quod] quia *B* 27 ioves *T* 28 provectus C^1 una ab om. *B*

omnium insularum rotundissima; unde et nuncupata. Historia 29
dicit ex Ias(i)one natum fuisse Philomelum et Plutum, ex
Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron in-
sulam et oppidum appellavit: prius autem Minoia, deinde Paros
dicta. De qua Vergilius (Aen. 3, 126):

Niveamque Paron.

Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt.
Mittit et sardam lapidem marmoribus quidem praestantiorem,
et inter gemmas vilissimum. Chios insula Syra lingua appella- 30
tur eo quod ibi mastix gignitur; Syri enim masticem 'chio'
vocant. Samos insula est in mari Aegeo, ubi nata est Iuno; 31
ex qua fuit Sibylla Samia et Pythagoras Samius, a quo philo-
sophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fi-
ctilia vasa traduntur; unde et vasa Samia appellata sunt. Sici- 32
lia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali
fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα,
id est promontoria: Pelorum, Pachinum et Lilybaeum. Trina-
cria enim Graecum est, quod Latine triquetra dicitur, quasi in
tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo fretu discreta, Africum
mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis ta-
men et fistulis penetrabilis, ventisque et sulphure plena; unde
et ibi Aethnae montis extant incendia. In cuius fretu Scylla
est et Charybdis, quibus navigia aut absorbuntur aut conlidun-
tur. Fuit autem quondam patria Cyclopum, et postea nutrix 33
tyrannorum; frugum fertilis, ac primum terris omnibus com-
missis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracu-
sas habet, fontem Arethusam et Alpheum fluvium 'magnorum

2 ex] et *T* 3 pariantam *BK* 4 oppidum upidum app. *K* mironia C^1 6 niveumque *C*: niviumque *ut vid.* B^1 Paron] pazen *K* 8 quidem *om. B* praest. int. *K* 9 Cion *BCK*: Cyo *T ex corr.* 10 cio *C*: icio *BK*: cyo *T* 11 Samo *codd.* geo *T* 12 Pyth. samias B^1 15 Siculo] sicalo *B* 16 dicta propter triaca *add. in mg. T* ἄκρα] cara *B*: agra *K* 17 idem pr. C^1 libeum BC^1T: lium *K* 18 triquedra BT: diquadra C^1 20 conspectans *K* 21 sulforis *K* 22 et libia vethne *K* extans *T* 23 obsorbuntur B^1: sorbuntur *K* 24 Cycl.] cocoplum C^1 25 fructum fert. *K* primo *C* commisis T^1: commisisse B^1: commissa C^1 26 Syracusis (ser-, sir-) *codd.* 27 Areth.] aridosam *B*

generatorem equorum' (cf. Virg. Aen. 3, 704). In ea insula
34 primum est inventa comoedia. Achaten lapidem ipsa primum ex Achate flumine dedit. Parturit et mare eius corallium; gignit et sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum tribus milibus. Sallustius (Hist. 4, 26) autem dicit Italiae coniunctam fuisse Siciliam, sed medium spatium impetu maris divisum et per angustiam
35 scissum. Thapsus insula stadiis decem a Sicilia remota iacens et planior, unde et nuncupata. De qua Vergilius (Aen. 3, 689):

Thapsumque iacentem.

36 Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio, quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum: sed ut Varro dicit, rector fuit istarum insularum, et quia ex earum nebulis et fumo futuros praedicebat flatus ventorum, ab inperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eaedem insulae et Vulcaniae
37 vocantur, quod et ipsae sicut Aethna ardeant. Sunt autem novem habentes propria nomina. Quarum primam Liparus quidam Liparen vocavit, qui eam ante Aeolum rexit; altera Hiera vocatur, quod sit collibus eminentissimis; reliquae vero, id est Strongyle, Didyme, Eriphusa, Hephaestia, Phaenicusa, Euonymos, Tripodes, Sonores, quoniam nocte ardent, Aeoliae sive Vulcaniae dicuntur. Ex his quaedam ab initio non
38 fuerunt; postea mare editae usque [ad] nunc permanent. Stoechades insulae Massiliensium sexaginta milium spatio a continenti in fronte Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius in mare exit. Dictae autem Graece Στοιχάδες, quasi opere in

1 equorem C^1 2 Acatin B: Acatem CT: Agaten K 3 acate BCT: agate K corallum BK 4 Agr. et ig. K 5 trium milium *codd.* 6 italiam B 7 div. per K 8 Tapsum BCK: Thapsum T iac. plan. K 10 tapsumque BCK: thabsumque T 13 ex] in K 14 futuro T praedicabat (pre-) BT 15 vento sua B eadem K: cadem T insula K 16 vocatur B ardeat C^1 17 lyparis K 18 liparem BCT: lypar K vexit K 19 hiram *corr.* hier- T: gera K: geram B: higera C eminentibus K reliqua B 20 id est] id C strangilae B festia *codd.* fenicussa C 21 euonimon BKT: euonimons C stripodes K: stripodis B: istripodes T: tripodas C ardens BC^1 22 non *om.* K 23 ad *hab.* BT: *om.* CK Stoecades BC: Istoecades T: Stocades K 24 spatia cont. T 25 frontem *codd.* 26 stoecades BC: istoecades T: stocades K

ordinem sint positae. Sardus Hercule procreatus cum magna 39
multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo
vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie
vestigii humani, in orientem quam in occidentem latior promi-
net, ferme paribus lateribus quae in meridiem et septentrionem
vertunt; ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum
Ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudine milia centum 40
quadraginta, in latitudine quadraginta. In ea neque serpens
gignitur neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum
hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur,
nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro
similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interi-
mit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medellam prae-
bentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius
tetigerint. Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt 41
appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa no-
mine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope litora
regebat, transnatare solitum atque per intervallum corpore aucto
remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum
a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est.
Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus
ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis ap-
pellaverunt. Haec autem insula Graece Κύρνη dicitur, a Cyrno 42
Herculis filio habitata. De qua Vergilius (Ecl. 9, 30):

Cyrnea taxos.

Dividitur autem a Sardinia viginti milium freto, cincta Ligu-
stici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis
promuntoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem
quem catochiten Graeci vocant. Ebosus insula Hispaniae 43

1 ordine *CK* Sardes *K* 5 furmae *K* 6 ex qua *K* Gr. icchos *K*: Gr. icos *C*: Gr. hicnus *T*: grecorachus *B* 7 est *om. K* 8 in lat. quadr. *om. C* 11 et po.] appellata *K* memoratas *B*: memota *T* 12 qui *T*: quia *C* 14 tur.] pciuris *KNX*¹: periuriis (-ris) *OPX*² (*non DGU*) 17 ligus mul. *C*: liguris mul. *K* 18 transnatura *T* intervallo *BT* auctum *K* 20 ceteris] ce *K* ad sulam *C*¹ 21 regressus *BK* 22 sunt *om. K* auct. mul. *T* 23 dicitur cirne *C* 25 -eas *Virg.* 26 div.] dicitur *K* freta *C* (*pro* -tu ?) 27 multus *B*

dicta quod a Zanio non procul sit, quasi abozus; nam septuaginta stadiis ab ea distat. Cuius terram serpentes fugiunt.
44 Huic contraria est Colubraria, quae feta est anguibus. Baleares insulae Hispaniae duae sunt: Aphrosiades et Gymnaside, maior et minor; unde et eas vulgus Maioricam et Minoricam nuncupant. In his primum insulis inventa est funda qua lapides emittuntur, unde et Baleares dictae; *βάλλειν* enim Graece mittere dicitur; unde et ballista, quasi missa, et fundibalum. Vergilius (Georg. 1, 309):

Balearis verbera fundae.

VII De Promvntoriis. Commune est insulis ut promineant. Inde et loca earum promuntoria dicuntur. Sic Sallustius de Sardinia (Hist. 2, fr. 2): 'In Orientem quam in Occidentem
2 latior prominet.' Sigeum promuntorium Asiae, ubi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigeum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laumedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, et inde contra Troiam cum
3 silentio venit, quod dicitur *σιγή*. Maleum promuntorium Graeciae, quod intrat mare, et per milia quinquaginta protenditur; ubi unda ita saeva est ut persequi navigantes videatur. Hoc autem promuntorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit.
4 Pelorum promuntorium Siciliae respiciens Aquilonem, secundum Sallustium (Hist. 4, 39) dictum a gubernatore Hannibalis
5 illic sepulto. Pachynum promuntorium Siciliae Austrum spectans, ab aeris crassitudine dictum; nam *παχὺς* est pinguis et
6 crassus: Austro enim perflatur. Lilybaeum promuntorium Siciliae, solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nominis

1 dictae quia a *B* a Zan.] bifzanio C^1 qu. ebozus *CK*: qu. ebozos B^1: *an* quasi apozas? 3 feta] ferta *KO*: referta *T*: freta *BC* Deleares *B* 4 *fort.* Aphrodisiades gemnaside (-dae) *BKT*: gemnasside *C* 6 fundamenta C^1 qua] quibus *BC* 7 emittere *BK* 8 fundibulum *B*: fondivolum *K* 12 sic] unde et *KP* 13 oriente *KP* in (*alt.*) *om. B* in or. la. pr. q. in oriente (-tem *P*) *KP* 14 ubi *om. K* 16 qui proh. *Serv. ad Aen.* 2, 312 17 reges *T* 18 quod] quam *B* Malium *K* 19 quae *B* int. in ma. *BC* extenditur *K* 20 prosequi *K* 21 ab amilio *K* 24 Pacinum *codd.* 25 nam ita *παχυς T* est *om. K* 26 flatur *B* Libeum *codd.* 27 extendens *K* nomine civitatis *K*

civitate, quae ibi est sita. Borion promuntorium Numidiae, 7
vocatum ita quod Aquilonem intendat. Hoc Hipponem Regium postea dictum, pro eo quod sit aequore interruptum. Calpis Hispaniae promuntorium.

DE MONTIBVS CETERISQVE TERRAE VOCABVLIS. Montes VIII
sunt tumores terrarum altissimi, dicti quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt qui opinione maximi celebrantur. Mons Caucasus 2
ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur. Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem, pro nivium candore Caucasus nuncupatur. Nam orientali lingua ' caucasum ' significat candidum, id est nivibus densissimis candicantem. Vnde et eum Scythae, qui eidem monti iunguntur, Croacasim vocaverunt. ' Casim ' enim apud eos candor sive nix dicitur. Mons Taurus a plerisque idem vocatur 3
et Caucasus. Libanus mons Phoenicum altissimus, cuius 4
meminerunt prophetae ; dictus a ture, quia ibi colligitur. Cuius ea pars, quae est super eum ad orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est contra Libanum. Ararat mons 5
Armeniae, in quo arcam historici post diluvium sedisse testantur. Vnde et usque hodie ibidem lignorum eius videntur vestigia. Acroceraunii montes propter altitudinem et fulminum 6
iactus vocati sunt; Graece enim fulmen κεραυνὸς dicitur. Sunt autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis usque ad fontem Tigridis fluvii. Hyperborei montes Scythiae, 7
dicti quod supra, id est ultra, eos flat Boreas. Riphaei montes 8
in capite Germaniae sunt, a perpetuo ventorum flatu nominati ;

1 sita est *B* Boreon *BK* 2 ippone *BCT* : ipponi *K* 3 aequor *T* interrupto *K* 6 quod] quid *T* 8 maxima *K* : maxime *C* Cau. mo. *BT* 10 versus *K* 12 propter ni. candorem *C* nam in or. *T* 13 caucasus *B* 14 idem *T* 15 crouecasim *C* casin *B* : capsim *C* 16 idem *om. K* 17 caucasum *K* altissimum *K* 20 appellabatur *BK* Ararath *C* 21 historia *C* testatur *C* 22 ibidem *om. B*¹ 23 Acroceraunei *K* f. ictus *C* : fulminis iactu *K* 24 flumen *C* 25 caspis *B* 27 id est] idem *C*¹ boreus *K* Rifei (-ph-) *codd.* 28 nom.] nuncupati *C*

9 nam ῥιφὴ Graece impetus et ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo nubes esse dicantur. De quo Vergilius (Lucan. 2, 271):

Nubes excessit Olympus.

Dictus autem Olympus quasi Ololampus, id est quasi caelum. 10 Hic mons Macedoniam dividit a Thracia. Athos mons Macedoniae, et ipse altior nubibus, tantoque sublimis ut in Lemnum umbra eius pertendat, quae ab eo septuaginta sex milibus sepa-11 ratur. Parnasus mons Thessaliae iuxta Boeotiam, qui gemino vertice est erectus in caelum. Hic in duo finditur iuga: Cyrrham et Nissam; unde et nuncupatus; eo quod in singulis iugis colebantur Apollo et Liber. Haec iuga a duobus fratribus Cithaeron et Helicon appellantur. Nam Helicon dictus 12 ab Helicone fratre Cythaeronis. Item Ceraunii sunt montes Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim fulmen κεραυνὸς 13 dicitur. Appenninus mons appellatus quasi Alpes Poeninae, quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit. Vnde et Vergilius (Aen. 10, 13):

Alpes inmittit apertas;

has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit; Iuvenalis (10, 153):

Et montem rupit aceto.

Et inde loca ipsa, quae rupit, Appenninae Alpes vocantur. 14 Mons Aethna ex igne et sulphure dictus; unde et Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurus vel Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris et usque ad mare deductas, quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui

5 dic. au. Ol. *om.* B^1 Olol.] ὁλολαμπὴς *edd. Servii ad Aen.* 4, 268 ἡ et ipse *om.* *K* lemno *codd.* 8 sept.] octoginta *codd. Solini*, 11, 33 sex] septem *K* 9 boretiam *T* gemine *B* 10 hic duo *T* finguntur *B* 11 cirra *BCT*: cerra *K* nissa *BCT*: nisa *K* nuncupatur *KC ut vid.* 12 a *om.* *T* 13 citeron *codd.* clicon *BCT*: ilicon *K* (*ubique*) 14 citeronis *CT*: ciceronis *BK* Inter *T*: *om.* *K* ceraunei *K*: -ni *C*: -nia *Servius ad Georg.* 1, 332 mo. sunt *K* 15 dictis *B* fluminibus TC^1 clim *T* 16 Apenninus *B*: Appininus *K* appellatur *CT* Poen.] penice *BCT*: pinicae *K* 23 appininae *K*: Poeninae *Serv. ad Aen.* 10, 13 24 Ae. mons *K* ethna *BKT*: etna *C* geenna *T*: genna CB^2: gena B^1 25 ea *cx* e *T* flant hab. sp. et pl. *Serv. ad Aen.* 3, 571 26 plenas *om.* *K* 27 creat *K*

agitatus ignem gignit ex sulphure; unde est quod videtur incendium. Pyrenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatus; Graece enim ignis πῦρ vocatur. Iste est qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet. Solurius a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae montibus solus altior videatur [sive quod oriente sole ante radius eius quam ipse cernatur]. Calpes mons in ultimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis finem esse dicunt. De quo Lucanus (1, 555):

Hesperiam Calpem, summumque implevit Athlantem.

Athlans frater Promethei fuit et rex Africae, a quo astrologiae artem prius dicunt excogitatam; ideoque dictus est sustinuisse caelum. Ob eruditionem igitur disciplinae et scientiam caeli nomen eius in montem Africae derivatum est, qui nunc Athlans cognominatur: qui propter altitudinem suam quasi caeli machinam atque astra sustentare videtur. Alpes autem proprie montes Galliae sunt. De quibus Vergilius (Georg. 3, 474):

Aerias Alpes;

et dicendo aerias verbum expressit a verbo. Nam Gallorum lingua 'alpes' montes alti vocantur. Haec sunt enim quae Italiae murorum exhibent vicem. Colles sunt praeminentiora iuga montium, quasi colla. Iuga autem montium ex eo appellata sunt quod propinquitate sui iungantur. Tumulus est mons brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, ubi nulla memoria est. Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. Hinc et convalles depressa loca terrarum inter montes. Campus est terrarum planities. Dictus autem campus quod brevis sit pedibus, nec erectus, ut montes, sed patens et spatio suo

1 un. fit q. *C*: un. et quia *B* 2 Pirineus *codd.* ign. ful. *K* nuncupatur *C* 4 atque] et *T* ind. nuncupatur (*delet.*) mun. *K* 5 Solorius *K* 6 videtur *C* sive quod . . . cern. *hab. TU*: *om. BCKO* 7 cernitur *U* 10 hesperiem (esp-) *TB* 11 fratre *K* rex] ex *B* 12 primum *K* 13 erudionem eius disc. *K* 14 dirivativum *K* 15 suam *om. B*[1] 16 videatur *K* 17 galileae *B* 21 lingua *om. B* 22 exhibent] exerent *K* prominentiora *K*: praeeminentiora *C* 24 sunt *om. B* 25 terra] terga *C*[1] 26 qu. valsa *K* 28 sit brevis *C*: brevis *T* 29 rectus *T* pa. spa. *T*

porrectus et iacens; unde et Graece πεδίον dicitur. Sumpsit autem nomen ex Graeca etymologia; χαμαὶ enim Graeci breve
24 dicunt. Solum est omne quod sustinet, a soliditate dictum scilicet. Vnde et de mari Vergilius ait (Aen. 5, 199):

Subtrahiturque solum.

25 Saltus sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exiliunt in
26 altum. Fauces sunt aditus angustorum locorum inter arduos montes, loca angusta et brevia, dicta a faucium similitudine,
27 quasi foces. Confrages loca in qua undique venti currunt ac sese frangunt. Vt Naevius ait (trag. 58):

In montes ubi venti frangebant locum.

28 Scabra sunt loca situ aspera. Vnde et scabies dicitur, a cor-
29 poris asperitate. Lustra obscura latibula ferarum et luporum cubilia sunt. Vnde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium
30 videlicet, quia parum inlustrantur. Lucus est locus densis arboribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a conlucendo crebris luminibus dici, quae ibi propter religionem gentilium
31 cultumque fiebant. Deserta vocata quia non seruntur et ideo quasi deseruntur; ut sunt loca silvarum et montium, contraria
32 uberrimarum terrarum, quae sunt uberrimae glebae. Devia sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam. Ipsa sunt et invia. Inde et aviaria secreta loca et a via remota, aut tantum adibilia avibus. Vnde est illud (Virg. Georg. 2, 430):

Inculta rubent aviaria bacis.

33 Amoena loca Varro dicta ait eo quod solum amorem praestant et ad se amanda adliciant. Verrius Flaccus, quod sine munere sint nec quicquam his officia, quasi amunia, hoc est sine fructu,

1 porr. ia. *T* 2 χα.] cami *codd.* brevem *K* 3 omne] nomen *T* 4 et *om. C* ait *om. B* 7 itinera . . . in. duos mo. locata ang. et pervia *Serv. ad Aen.* 11, 516 8 loca] locata *BT* angustate br. *K* 9 voces *T*: fauces *K* 10 sese] sepe *K* nivius *K* 11 montem *C* (*non Mon.*) 12 sunt] ster *K* (*pro* st̄. *i. e.* sunt) 15 inlustratur *K* 16 situs C^1 soli *C* 17 qui ibi *T*: quibus *B* gentium *K* 18 serantur *C* 19 descrentur *K* contrarie *T*: contrarii *BK*: contrariae *C* 20 Devie *T* 21 ext. via *BT* 22 viaria sec. *BK* 24 vacis *B*: vagis *KNP* 25 solo *KOP* (*non NDF*) amore *OP* praestent *Arev.* 26 adliceant *ex* adiaceant *ut vid. T* verius *CT* 27 sint id est sine officio quasi *C* (*non DF*)

unde nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil praestantes inmunes vocantur. Aprica loca quae sole gaudent, quasi ἄνευ φρίκης, id est sine frigore; sive quod sint aperto caelo. Opaca vero loca, quasi operto caelo, aprico contraria. Lubricum dici locum ab eo quod ibi quis labitur; et lubricum dicitur non quod labitur, sed in quo labitur. Aestiva sunt loca umbrosa, quibus per aestatem vitant pecora solis ardorem. Statius (Theb. 1, 363):

Et umbrosi patuere aestiva Lycaei.

Navalia sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum vocatur. Statio est ubi ad tempus stant naves; portus, ubi hiemant; inportunum autem, in quo nullum refugium, quasi nullus portus. Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, ubi hiberna opponere solent: et portus dictus a deportandis commerciis. Hunc veteres a baiolandis mercibus baias vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia familias. Litus est terra aquae et mari vicina: et dictum litus quia fluctu eliditur, vel quod aqua adluitur. Cicero in Topicis (32): 'Litus est qua fluctus eludit.' Circumluvium locus quem aqua circumluit; adluvium consumptio riparum ex aquis. Margo est pars cuiuslibet loci, utputa maris; unde et nomen accepit. Maritima quasi maris intima. Ostia ab ingressu et exitu flumenis dicta in mari. Continens perpetua terra nec ullo mari discreta, quem Graeci ἤπειρον vocant.

DE INFERIORIBVS. Specus est fossa sub terra qua prospici potest; σπήλαια Graece, speluncae Latine. Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci Χαρώνεια

1 un. et nul. *KMNOPU* (*non DF*) 2 dicuntur *corr.* vocantur *D* (*non F*) soli *K*: solo *B* ἄνευ φρ. id est *om. K* 3 fricore *K* quae *B* aperta *T* 4 operta (oporta *B*) *codd.* contria *B* 5 quod] quia *B* non qo lab. in quo B^1 6 stiva *K* 9 licet B^1 10 loca sunt *K* extrinum (*ex* extrenum) *K* 11 stat navis *K* 14 hib.] adversa *K* 16 declinatio *K* ut a filia familias *K* 17 terrae *K* ma. litora vi. *K*: ma. vicinia *T* 18 fluctus *K* vel quia *B* 19 qua] aqua *B*: aqua qua *K*: quae *ex* aquae *T* eludit *ex* elidit *ut vid. T* locum quod *K* 20 ex] in *K* 21 et] vel *T* 22 fluminas B^1 23 cont.] confinies *K* 25 perspici *BK* 26 spelunca *CK* 27 spiritu *ex* -tus *T* quem *K*: quam *T* paronia *BCT*: paroneam *K*

appellant vel Ἀχερόντεια. Etiam Varro spiraculum dicit huiuscemodi locum; et spiracula ex eo dicuntur loca qua
3 terra spiritum edit. Hiatus praeruptio terrae profunda, quasi itus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata
4 a feris quarum aviditas oris adapertione monstratur. Profun- 5
dum proprie quasi cuius porro sit fundus. Abusive autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur, ut (Virg. Aen. 1, 58):

Maria ac terras caelumque profundum.

5 Baratrum nimiae altitudinis nomen est: et dictum baratrum
6 quasi vorago atra, scilicet a profunditate. Erebus inferorum 10
profunditas atque recessus. Styx ἀπὸ τοῦ στυγερός, id est a tristitia, dicta, eo quod tristes faciat vel quod tristitiam gignat.
7 Cocytus locus inferi, de quo Iob ita loquitur . . . Cocytus autem
8 nomen accepit Graeca interpretatione, a luctu et gemitu. Tartarus vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, aut, 15
quod est verius, ἀπὸ τῆς ταραχῆς, id est a tremore frigoris, quod est algere et rigere, scilicet quia lucem solemque caret; quia neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque flatus, qui eiusdem motibus incitatur, sed perpetuus stupor; ταρταρίζειν enim horrere et tremere apud Graecos legitur. Illic 20
9 enim 'fletus et stridor dentium' (cf. Matth. 8, 12). Gehenna est locus ignis et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis consecrata, quae est iuxta murum Hierusalem, repleta olim cadaveribus mortuorum; ibi enim Hebraei filios suos inmolabant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. 25
Futuri ergo supplicii locus, ubi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse Gehen-

1 acerontea *codd.* spiraculo di. *K* 3 proruptio *K* terra *T*¹ qu. ictus *B*¹: *om. K* 4 omnis *BT* aperti *B*¹ 5 avitas *K* or. per apertionem oris m. *K* 6 porro] procul *K* 8 mari *T*: mare *BCK* terra *BK* 9 et dic. bar. *om. K* 10 voracum *K* 11 stix *C*: istix *T*: itix *K*: istrix *B* στυγερου *codd. opt. Servii* a *om. B* 13 loq. dulcis fuit glareis cociti. Coc. *C* (*cf. Iob* 21, 33) autem *om. K* 14 a] ac *T*¹ 15 quia o. i. t. s. ἀπὸ τῆς ταραχῆς aut q. c. v. ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν *Servius* quia] quod *C* aut] ut *B*: vel *C* 16 quod (*alt.*)] quae *B* 17 cariet *K* quia] quasi *B*: nam *C* 19 montibus *B* perpetuis *K* 23 consecrate *B*: consecreta *C* 24 morum *C*¹ immolant *C*¹ 27 esse *om. B*¹

nam et ignis et frigoris. Inferus appellatur eo quod infra sit. Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora; unde et in Graeca lingua origo nominis, quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat resonare perhibetur. Sicut autem cor animalis in medio est, ita et inferus in medio terrae esse perhibetur. Vnde et in Evangelio legimus (Matth. 12, 40): 'In corde terrae.' Philosophi autem dicunt quod inferi pro eo dicantur quod animae hinc ibi ferantur.

1 fr. legimus *C* Infernus *T* eo *om.* *T* 3 ita et sec. *K*
4 tristitiora C^1 5 ex *om.* *T* nihil *om.* C^1 7 infernus *BCT*
9 dicantur *BK*: dicuntur *CT* 10 feruntur *C*

LIBER XV

DE AEDIFICIIS ET AGRIS

1 De civitatibvs. De auctoribus, conditarum urbium plerumque dissensio invenitur, adeo ut nec urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit (Cat. 6): 'Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condere atque habitare initio Troiani et cum his Aborigines.' Alii dicunt ab Evandro, secundum quod Vergilius (Aen. 8, 313):

Tunc rex Evandrus Romanae conditor arcis.

Alii a Romulo, ut (Virg. Aen. 6, 781):

En huius, nate, auspiciis illa inclita Roma.

2 Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec commentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus aut sanctae Scripturae aut historiae gentium certam originem 3 referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. Primus ante diluvium Cain civitatem Enoch ex nomine filii sui in Naid condidit, quam urbem sola multitudine suae posteritatis 4 implevit. Primus post diluvium Nembroth gigans Babylonem urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine et cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod ibi confusae sint atque permixtae linguae aedificantium turrem. 5 Iudaei asserunt Sem, filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum post diluvium in Syria condidisse urbem Salem, in qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenue-

2 nec]ne *T* (*cum Serv. ad Aen.* 7, 678) 4 condire B^1: condidere *C* (*cum Serv.*) habitavere *C* 5 in ini. *B* ab origine *KTB*^{2} (-ne* B^1) 6 sec. quos quod C^1: sec. quos *Serv.* 7 romae C^1 8 ut virgilius en *C* 9 ennius huius nam ausp. *K* Roma *om. K* 10 ig.] autem *T* tantae *om. K* creta *B* 11 aliorum *CK* 12 variam *B* imperitiae *C* (*cum Serv.*) 13 creabit *T* 14 cretam *B* 16 in Naid] in india *BCK*: india *T* 17 quae ur. B^1 18 nebroth *CT*: nebrodh *K* 22 sunt *C* 24 reg. in qua *C*

runt Iebusaei, ex quibus et sortita vocabulum est Iebus; sicque duobus nominibus copulatis Iebus et Salem vocata est Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma quasi Hierosolomonia dicta est. Haec et corrupte a poetis Solyma nuncupata est, et postmodum ab Aelio Hadriano Aelia vocitata est. [In] Ipsa est et Sion, quae Hebraice interpretatur speculatio, eo quod in sublimi constructa sit, et de longe venientia contempletur. Hierusalem [autem] pacifica in nostro sermone transfertur.

OPPIDA NOBILIA, QVI VEL QVAE CONSTITVERVNT.

Dionys[i]us, qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulasset, Nysam urbem ex suo nomine iuxta Indum fluvium condidit, et quinquaginta milibus hominum adimplevit. Medus autem Aegei filius Mediam construxit; unde et regio eius Mediae nomen sortita est. Persepolim urbem caput Persici regni Perseus †Adeae† filius condidit famosissimam confertissimamque opibus; a quo et Persida dicta est. Ctesiphontem quoque Parthi apud Parthiam condiderunt in aemulationem Babyloniae urbis. Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis fratrem constituisse. Dicta autem Susis quod inmineat Susae fluvio. Ibi est regia Cyri, lapide candido et vario cum columnis aureis et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum caeli stellis micantibus praesignatum, et cetera humanis mentibus incredibilia. Bactrum oppidum Bactriani condiderunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui Bactros vocatur. Carra civitas Mesopotamiae trans Edessam condita a Parthis, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et

6 7 8 9 10 11 12

1 est voc. *B* 3 quae postea . . . dicta est *om. T* qu. hierusalimonia C^1 5 nunc. et po. *K* postmodo *C* vocata *K* 6 in *hab. BK*: *om.* C^1T 10 opp. autem nob. *CK* qui vel co. *C*: quaeque co. *K* 12 nisam (-an *C*, nisiam *T*) *codd.* iuxta nis Ind. fl. ex suo nom. cond. *K* 13 milia *codd.* implevit *KT* 14 moediam *T*: medam *K* inde *C* media *C* 15 Perseopoli *K*: Persipolim *C* 16 aede* B^1: pathac *C*: adiae *K*: athei *T*: Danaes *Arev.* confertissimam *om. T* 19 patrem *T* 20 dictum *B*: dictus *CT* susis *codd.*: *fort.* Susa susi *K* 21 condito *K* cum *om.* C^1 25 ex] et *B*: et a *K* (*non F*) qui bactrus *K*: quibus actros *B* 26 hedessam *T*: edissam *BCK* conditam *BK* 27 partes B^1

13 Crassus dux captus. Edessam urbem Mesopotamiae condidit Nembroth, filius Chus, postquam de Babylone migravit, in qua et regnavit; quae antea Arach cognominata est. Ipse construxit et Chalannen, quae postea verso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia. Philadelphiam urbem Arabiae condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth.
14 Seleucus, unus ex posteris Alexandri, post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupavit, et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laudiciam et Seleuciam,
15 ipse Apamiam et Edessam urbem construxit. Damascum Syriae conditam et nuncupatam a Damasco dispensatoris Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum; necdum enim florebant ibi Antiochia, Laudicia et Apamia, quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi heredem
16 dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. Gazam oppidum Palaestinae condiderunt Evei, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza eo quod ibi Cambyses rex Persarum thensauros suos posuit, cum bellum Aegyptiis intulisset; Persarum enim lingua thesaurum
17 'gaza' nominatur. Philistim urbem condiderunt Allophyli; ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cham et filius Mesraim.
18 Dor urbs fuit quondam potentissima; et versa vice Stratonis turris, postea ab Herode, rege Iudaeae, in honorem Caesaris Augusti Caesarea nuncupata. In qua Corneli domum Christi

1 crassatus *B* Hedessam *T* 2 nebroth *BKT*^{2} cus *BT* in qua et reg. *om. K* 3 antea lare *B*: ante lare *C*: antea iare *K*: antea harec *T* ipsa *B* 4 chalannae *B*: calanae *C*^{1}: callanae *K*: calanne *T* 6 rabam *T* ingens *T* 7 posteris *K*: pueris *BCT* post . . . Alex. *om. C*^{1} 10 laudociam (-oti-) *TB* et Sel. *om. T* 11 ipse *om. BK* edissam *B*: edesam *T* urbes *T*: *om. C* 13 ante *C* 14 efflorebant *C* laudocia *BT* 18 ebei *B*^{1} in quo *T* 22. nominat *B* allophili *C*: allofili *BT*: alophili *K* 23 nominavimus *B* 24 ceslom *C*^{1}: cesloim *B* cam *T*: cain *K*: kam *B* et fil. *om. K* mesrain *BK* 26 Iud. in quae hon. *B*^{1} caesar *B* 27 cesaria est nu. *T* domus *K*

vidit Ecclesia, et Philippi aediculas, et cubiculum quattuor virginum prophetarum. Ioppe oppidum Palaestinae maritimum 19
idem Palaestini aedificaverunt; ubi saxum ostenditur quod vinculorum Andromedae vestigia adhuc retinet; cuius beluae
5 forma eminentior elephantis fuit. Iericho a Iebusaeis condita 20
traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur. Hanc subvertit Iesus. Post quam instruxit aliam, Ozam de Bethel ex tribu Ephraim. Sed et haec eo tempore quo Hierusalem obpugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta
10 atque destructa est; propter quam tertia aedificata est urbs, quae hodieque permanet. Sichem Samariae urbem, quae 21
Latine et Graece Sichima vocatur, aedificavit Emor, appellavitque eam nomine Sichem filii sui. Ipsa est nunc Neapolis, civitas Samaritanorum. Bethel urbem Samariae condiderunt 22
15 Iebusaei, quae prius vocabatur Luza; sed postquam dormiens ibi Iacob vidit scalam innitentem caelo et dixit (Genes. 28, 17), 'Vere hic domus Dei est et porta caeli,' hac ex causa nomen locus accepit Bethel, id est domus Dei. Quando autem ibi Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id
20 est domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei. Bethleem 23
Iuda, civitas David, quae mundi genuit salvatorem, a Iebusaeis condita fertur et vocata primum E[u]phrata. Quando autem ibi Iacob pecora sua pavit, eidem loco Bethleem nomen quodam vaticinio futuri inposuit, quod domus panis interpretatur, pro-
25 pter eum panem qui ibi de caelo descendit. Chebron civitas 24
Iudaeae, quae quondam vocabatur Arbe, condita est a giganti-

3 sagum *T* quo *BKT* 5 Hiericho *BCK*: Ierico *T* iesubusaeis *K* 6 hunc C^1 7 Post quam] pro qua *Arev.* (*ex Hieron. de Loc. Hebr.* 40) 10 propter quam] pro qua *Hieron.* 11 hodie usque *T*: *om. BK* Sicem *BT* urb. Sam. T^1: Sam. urbs *K* 12 sicima *C*: sicina *B*: sicimam *K* emmor *K* 13 ea *K* sicem *B* 14 urbs samaritanorum *K* 15 vocatur C^1 loza *K* 17 dom. dei est hic *K* et po. cae. *om. T* hic ex c. *T*: ex hac c. *B* 18 Dei *om. K* ibi a Ier. *B*: ibi a rege Ier. *C* 19 vitulae aureae fabricatae *K* bethaben *C*: betheum (-um) *KT*: beteun *B* 20 quae . . . Dei *om.* C^1 quae] quod *B* Bethlem *CT* 21 iudae KT^2 *ut vid.* 22 cufrata *B*: cufraten C^1: eufrate *KT* 23 bethlem *codd.* quoddam *B* 25 caelis *K* Cebron *BK*: Ebron *C* 26 iudae *BC* arbae *C*

bus ante septem annos quam ab eis Tanis urbs Aegypti conderetur. Ipsa est Arbe a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sunt et quartus Adam. Ipsa est et Mambre
25 vocata ex uno amico Abrahae. Samariam, a qua omnis regio quae circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit vocavitque Samariam, id est custodiam, quia, quando Israel transtulit in Medos, ibi custodes constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea Herodes a fundamentis instaurans in honorem Augusti Augustam, id est Sebastiam Graeco sermone, vocavit. Ibi siti sunt Heliseus et Abdias Prophetae, et, quo maior inter natos mulie-
26 rum non fuit, Baptista Iohannes. Tiberiadem vero Herodes
27 alius in Iudaea in nomine Tiberii Caesaris condidit. Tyrus urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas ex qua aurum regi Salomoni deferebatur; in qua optima purpura tinguitur: unde et Tyria dicitur nobilis purpura.
28 Phoenices a Rubro profecti mare Sidonem urbem opulentissimam condiderunt, quam a piscium copia Sidon appellaverunt. Nam piscem Phoenices 'sidon' vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria, ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim aliasque
29 urbes in ora maritima condiderunt. Ipsi Thebas in Boeotia duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes urbem in Oceano construxerunt, eamque lingua sua Gades nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis multis simul mercandi causa a domo proficisci, et cum incolarum animos conmercio rerum his ante incognitarum sibi conciliassent, loca quae condendis urbibus idonea videbantur capere.
30 Ex his profecta et Dido in litus Africae urbem condidit, et

1 ante *om. K* thannis urbis *T* 2 arbae *B* a] ex *K* 5 sennacerib (-ip) *CB*: sinnacherim (-ce-) *KT* 6 custodem *BCT* 7 tr. Med. *B* 8 obsidie C^1 10 sabastiam *BKT* siti] sepulti *K* 11 mul. *om. B* 13 in Iud. nom. *C* 15 re. Sal. *CT*: Sal. re. *BK* 18 co. pis. *B* 19 ipsum et. *C* 20 Vtic. Afr. C^1 22 ult. urbis *K* 23 condiderunt *B* (*non Bern. frag.*) 24 antiquis TC^1 gentes *C Bern. frag.* multos *C* 26 consiliassent C^1 27 conditis *K* (*non Bern. frag.*) videbant *K* (*non Bern. frag.*) capuere *T* 28 lidus *B*: lidos *Bern. frag.* urbis *B*

Carthadam nominavit; quod Phoenica lingua exprimit civitatem novam; mox sermone verso Carthago est dicta: hanc Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis condita est. Carthago autem antea Byrsa, post Tyrus dicta est, deinde Carthago. Memphin civitatem Aegypti aedificavit 31
Epaphus Iovis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Haec est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. Tanis 32
metropolis Aegypti, ubi Pharao fuit, et Moyses cuncta signa fecit quae in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur Titanes, id est gigantes, et ex nomine suo nuncupaverunt. Heliopolis urbs Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, 33
sicut septuaginta interpretes arbitrantur. Aedificata est autem a filiis Israel, in qua Petephres sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel. Vrbem Alexandriam condidit Alexander Magnus, 34
cuius et nomen detinet. Hanc enim [idem] in terminis Africae et Aegypti constituit, et caput esse regionis Aegypti iussit. Interiacet autem inter Aegyptum et mare, quasi clau-
strum, inportuosa. Haec est urbs Aegypti Noo, postea versa in Alexandriam. Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae 35
inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas conmercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio Aegypti Thebaica dicta est. Thebae autem et Boeotiae sunt
et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae. Ptolomais et 36
Berenice a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae

1 cartadam *codd.* (*etiam Bern. frag.*) quod] quam *B* 4 birsa *BCT Bern. frag.* 5 Memfim *BC*: Mēfin *T*: Memphem *K* 8 pristinius quae ad *Bern. frag.*: pristinus ad *K* 9 Thanis *T* 10 metr. est Aeg. *ut vid. K*[1] 11 fecit *om. B*[1] struxisse *B* perhibent *K* (*non Bern. frag.*) 12 et *om. B* 13 Eliopolis *codd.* (*etiam Bern. frag.*) 15 putifres *B*[1]: petefres *CT*: pedefres *K Bern. frag.* 17 detenet *Bern. frag.* (*n.* 1) idem *Bern. frag.*: et idem *C*: id est *B*: *om. KT* 18 et Aeg. *om. K* (*non Bern. frag.*) Aeg. reg. *C* (*non Bern. frag.*) 19 plaustrum *T* 20 Noo *om. B* 21 qui *B* 22 numeroque *C*[1] 23 ad qua *T* subveunt *DF*: subeunt *BKOP*: subveniunt *T* (*non Bern. frag.*) 24 thebaita *Bern. frag.*: -da *C* thebea *BK Bern. frag.* 25 Ptolomais *C Bern. frag.*: Ptholomais *B*: Pholomais *K*: Pthomagis *T* et berenicae *B Bern. frag.*: et berennicae *C*: et beris et *K* 26 regis *K* et *om. C*

37, 38 fuerunt. Caesarea Cappadociae . . . Tarsum Ciliciae Danaes proles Perseus aedificavit. De qua civitate fuit Paulus Apostolus (Act. Apost. 22, 3); 'Natus' inquit, 'Tarso Ciliciae.' Quidam etiam locus Indiae Tarsus vocatur. Seleuciam Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam. Ilus autem
39 Apollonis filius in Phrygia Ilium condidit. Amazones Ephesum in Asia construxerunt. Theseus vero Smyrnam construxit, quae Homero poetae patria extitit; et vocata Smyrna quod
40 eius campos Ermus fluvius secat. Dioscoriam Colchorum urbem Amphitus et Cercius aurigae Castoris et Pollucis fabricaverunt, ex eorum nomine eam cognominantes; nam Castor
41 et Pollux Graece Διόσκουροι appellantur. Nicomedia a Nicomedo rege Bithyniae aedificata est. Bithynia condita a Phoe-
42 nice, quae primum Mariandyna vocabatur. Constantinopolim urbem Thraciae Constantinus ex nomine suo instituit, solam Romae meritis et potentia adaequatam. Hanc conditam primum a Pausania rege Spartanorum, et vocatam Byzantium, vel quod tantum patet inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod sit receptaculum terrae marisque copiis. Vnde et eam Constantinus aptissimam condere iudicavit, ut et receptaculum sibi terra marique fieret. Vnde et nunc Romani imperii sedes et
43 totius caput est orientis, sicut et Roma occidentis. Epirum
44 civitas Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata. Athenas in Hellade Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam nominavit. Hanc Amphictyon, idem qui in Graecia tertius post Cecropem regnavit, Minervae sacravit et nomen civitati Athenas dedit; nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur. Vnde et

1 fuerint B^1 Cessaria *Bern. frag.*: Caesaream B: Cesaream T 3 inq. in Tar. C (*non Bern. frag.*) 4 india et tharsus T 6 apollinis C (*non Bern. frag.*) 7 smirnam C: ismirnam T *Bern. frag.* (*m.* 1): zmirnam K 8 smirna BCT: zmirna K 9 ermis K Dioscoram K: Dioscuriaden (-cor-) *Solini codd.* 10 amphitiatus K: amfiatus B certius B: circitus C: circitius K: circius T pollicis C^1 fabr. et ex T 14 mirandina *codd.* 17 pausina BKT: pausana C^1 bizantium *codd.* 18 quod possit C^1: quia sit B 19 recepta celum T marique CKT et eam CT: et B: eam K 20 et ut B: ut T ibi terrae K 22 si. Ro. est occ. T 24 elladas *codd.* 25 anfixion i. B^1K: anfixion id est C: anfixionides T 26 civitatis C 27 nam . . . dic. *om.* T

Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia et litterae et artes diversorum studiorum et ipsa philosophia veluti templum Athenas habuerunt. Corinthum in Achaia condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam vocant, hoc est administrationem reipublicae. Thebas Boeotiae Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis Aegyptiis prius ab eo constructis. Mycenas [civitatem Graeciae]. Lacedaemonia condita a Lacedaemone Semelae filio. Sparta ab Sparto filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lacedaemonios Spartanos dici. Achaia ab Achaeo constructa: Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem condidit: Cecrops in insula Rhodo Rhodum aedificavit: Carpathus Coum: Aeos Typhonis filius Paphum: Angeus Lycurgi filius Samum: Dardanus autem condidit Dardaniam: Thessalonicam Thessalus Graeci filius aedificavit, in qua etiam et regnavit. Brundisium construxerunt Graeci: Brundisium autem dictum [est] Graece quod brunda caput cervi dicatur: sic est enim ut et cornua videantur et caput et lingua in positione ipsius civitatis. In Italia autem a Iano Ianiculum, a Saturno Saturnia atque Latium conditum, eo quod ibi fugiens latuisset cognominatum. Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat. Aeneas autem post excidium Troiae in eadem Italia veniens, ab uxoris nomine Lavinium condidit. Ascanius vero relicto Laviniae novercae suae regno, Albam Longam aedificavit. Alba autem vocata propter colorem suis; Longa, quia longum oppidum est, iuxta prolixitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges

45 46 47 48 49 50 51 52 53

1 in verticem *T* 3 hab. Ath. T^1 4 corenteam B^1 : corinthiam *K* : corintiam *C* 6 thebas Aeg. *T* 7 constructus *T* civitates Gr. *hab. T* : *om. BCK* 9 foronei *CT* : forones *B* : corones *K* Inachi] enasi *K* (B^1 *n. l.*) 10 Sp.] partiam T^1 : partem *B* quam *om. K* Lacedaemonam *Orosius* 1, 21, 12 11 dicit *B* 14 eos *T* : eus *K* pavum *BKT* : paphium *C* 16 eti. reg. *C* 18 est *hab. BK* : *om. CT* eo quod *K* : quam *B* est *om.* B^1 19 ut *om.* B^1 21 latinum *T* eo] et *T* 22 pompeiam *codd.* 23 duxerunt *T* 24 italiae *B* 25 laviniam (lab-) *CB* 27 sues *K* : sui *B* 28 quo posita *C* hac] qua *B* urbes *K*

54 Albanorum appellari coeperunt. Capuam Capys Silvius rex Albanorum construxit, appellatam a nomine conditoris; licet sint qui dicant a capacitate eam Capuam dictam, quod eius terra omnem vitae fructum capiat: alii a locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter tres maximas Romam Carthaginemque numerata; ex qua et
55 provincia Italiae Campania dicta est. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio avum Numitorem in regnum restituisset, in eum locum ubi nunc Roma est devenit, ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex nomine suo Romam vocavit. Hanc autem antea Evander dicitur condidisse, ut est illud (Virg. Aen. 8, 313):

Tunc pater Evandrus Romanae conditor arcis.

56 Ancus Marcius ex filia Numae Pompilii natus: hic urbem in exitu Tiberis condidit quae et peregrinas merces exciperet et
57 hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit. Galli quidam intestina discordia et assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum atque alias urbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum ab eo quod ibi sus
58 medio lanea perhibetur inventa. Historiis placet a Messapo Graeco Messapiae datam originem, versam postmodum in nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius
59 Peucetiam nominaverat. Manto Tiresiae filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse: est autem in Venetia, quae Gallia Cisalpina dicitur: et dicta

1 capis (-pi *K*) *codd.* 2 apellata *KT*: appellata *B* a *om. BC* 3 a capac. *om. C*^{1} quod] quia *B* 6 num.] nominata *K* 7 italia *B* interfecti *B* 8 amullio *B*: amunio *T*^{1} 9 in eo loco *K* sede *T* pos. et moe. *K* 10 urbem quae *B*: urbem *K* 11 ante ea *C*^{1} cond. dic. *C* 14 marcus *BCT* pampili *B* 15 acciperet *C* 16 ab *om. K* 17 densonibus *C*^{1} 18 permotis *T* sedibus pro. *B* 21 mediu *K*: media *BT* inv. per. *C* Histonis *K* mesalo *K* 22 grece *C*^{1}: primum *K* messapia *T*: mesaliae *K* versam *Solin.* 2, 12: versa *codd.* in *om. C*^{1} 23 eunotri *K*: cenotri *BT*: onotori *C*^{1} 24 peuceteam *B* nominavit *T* Mantoa *K* post *om. K* 26 venientia *B*

Mantua quod manes tuetur. Parthenope a Parthenope quadam 60
virgine illic sepulta Parthenope appellata; quod oppidum postea
Augustus Neapolim esse maluit. Ad promuntorium Leucaten, 61
in quo Actii Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra
Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit,
quam a victoria Nicopolim appellavit. Phalantus Partheniorum 62
dux Parthenios constituit. Taras Neptuni filius fuit, a quo
Tarentum civitas et condita et appellata est. Cum Cyrus mari- 63
timas urbes Graeciae occuparet, et Phocaeenses ab eo ex-
pugnati omnibus angustiis premerentur, iuraverunt ut profuge-
rent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem
eorum audirent; atque ita in ultimos Galliae sinus navibus
profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes,
Massiliam condiderunt et ex nomine ducis nuncupaverunt.
Hos Varro trilingues esse ait, quod et Graece loquantur et
Latine et Gallice. Narbonam et Arelatum et Pictavis coloni 64
proprii condiderunt. Burdigalim appellatam ferunt quod
Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea
cultoribus adimpleta est. Terraconam in Hispania Scipiones 65
construxerunt; ideo caput est Terraconensis provinciae.
[Caesaraugusta Terraconensis Hispaniae oppidum a Caesare 66
Augusto et situm et nominatum, loci amoenitate et deliciis
praestantius civitatibus Hispaniae cunctis atque inlustrius,
florens sanctorum martyrum sepulturis.] Afri sub Hannibale 67
maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam con-
struxerunt, quae mox a Romanis capta et colonia facta, nomen
etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa atque

1 quod] quia *B* inanes *B*: inanis *K*: in inanes *T* Parthenopea a Parth. C^1: Parthenopia a Parth. *BT* (*viv recte*): Parthenope a parthenopia *K* 2 partenopea *T*: parthinopia *K* quam *B* 3 a promuntorio (-ium *T*) *KT* leucanen *K* 5 gessit] misit *K* 6 Palantus *BCT*: Palanthus *K* 8 et cond. app. est B^1: est cond. et app. *C* 9 focenses *codd.* 11 quam] quia *B* 12 ultimae *K* navibus] vibus *T* 14 et nom. *C* 15 quod Gr. *K* 17 Burdicale *K*: Burdogalam *ex* Burdegulam *ut vid. C* appellatum quia *K* 19 tarraconensis *K* § 66 *hab. TUVW etiam ceteri codd. Hispanici* (*Escor. P. I.* 8, *Matrit. Bibl. Acad. Hist.* 25 *et* 76, *Matrit. Bibl. Nac.* Tol. 15, 9, *etc.*), *Mon.*: *om. BCFKMOP* 26 mox *om. C* et in col. *T*

68 in desolationem redacta est. Saguntum Graeci ex insula Zacyntho profecti in Hispania condiderunt ; quam Afri postea bello
69 inpetitam deleverunt. Emeritam Caesar Augustus aedificavit, postquam Lusitaniam et quasdam Oceani insulas cepit, dans ei nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam
70 emeriti dicuntur veterani solutique militiae. Olisipona ab Vlixe est condita et nuncupata ; quo loco, sicut historiographi dicunt,
71 caelum a terra et maria distinguuntur a terris. Hispalim Caesar Iulius condidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam Romulam nuncupavit. Hispalis autem a situ cognominata est, eo
quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubri-
72 co atque instabili fundamento cederet. Gades oppidum a Poenis conditum, qui etiam et Carthaginem Spartariam condiderunt.
73 Septe oppidum a montibus septem, qui a similitudine Fratres
74 vocati Gaditano inminent fretu. Tingis civitatis et Lix Antaeus auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum interfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauretaniae nuncupata, ubi Antaei regia fuit, et Sala, quod inmineat Salae flumini. Cae-
75 saream Mauretaniae oppidum Iuba rex Maurorum in honorem Caesaris Augusti condidit, quam ex eius nomine Caesaream appellavit ; sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc
76 urbs est clarissima. Icosium Caesariensis Mauretaniae oppidum, Hercule illuc transeunte, viginti a comitatu eius discindentes construxerunt. Hanc ne quis inposito a se nomine privatim gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen datum.
77 Cyrene regina fuit Libyae quae ex suo nomine civitatem Cyrenen condidit, ex qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

1 iacinto (-ncto) *BCT* : *om. KM* 2 hispaniam (sp-) *BC* quam] quia *B* 6 mil.] a militia *K* Olisepona *BK* olixe *CT* : olixa *K* : olexe *B* 7 cond.] dicta *KP* 8 cael. et ter. *K* distinguitur *T* Inspalim *B* : Isp. *C* 9 Iul.] tullius *K* quam] quod *B* ex suo nomine et Ro. ur. *C* roma *K* tulliam *KOP* 10 hispalo (sp-) *codd.* 11 paludestri *BK* subfixa profundo *BCK* sit *ex corr. T* 12 caderit *K* Cades *K* : Gaddes *T* a] o *C* 13 et *om. K* 14 Septem *codd.* 15 inminet *T* : eminent *K* civitas *C*1 et] e *KT* lixae *C* 18 Antaei] antea *BC* flumine *BK* 20 ex] pro *K* 21 palestino *BT* 22 Hicosium *codd.* 23 illic *C* descendentes *B* : discedentes *CT* 25 hicosio *BC* : hicosium *K* 27 et qua ex *K* : a qua et *T*

DE AEDIFICIIS PVBLICIS. Civitas est hominum multitudo II societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est ab ipsis incolis urbis [pro eo quod plurimorum consciscat et contineat vitas]. Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habitatores vocantur. Tres autem sunt societates: familiarum, 2 urbium, gentium. Vrbs vocata ab orbe, quod antiquae civitates 3 in orbe fiebant; vel ab urbo parte aratri, quo muri designabantur; unde est illud (Virg. Aen. 3, 109; 1, 425):

Optavitque locum regno et concludere sulco.

Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est aratro. Cato (Orig. 1, 18): 'Qui urbem,' inquit 'novam condit, tauro et vacca arat; ubi araverit, murum facit; ubi portam vult esse, aratrum substollit et portat, et portam vocat.' Ideo autem urbs 4 aratro circumdabatur, dispari sexu iuvencorum, propter commixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque reddentis. Vrbs autem aratro conditur, aratro vertitur. Vnde Horatius (C. 1, 16, 20):

Inprimeretque muris
hostile aratrum.

Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt; alii ab 5 opibus recondendis, eo quod sit munitum; alii quod sibi in eo conventus habitantium opem det mutuam contra hostem. Nam primum homines tamquam nudi et inermes nec contra beluas praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti. Tandem 6 naturali sollertia speluncis silvestribusque tegumentis tuguria sibi et casas virgultis arundinibusque contexerunt, quo esset

1 hom.] omnium *T* 2 inculis *C*: singulis *D* 3 pro . . . vitas *hab. TUVX*: *om. BC*^{1}*BFKNOP* 5 familia *K* 6 quod] quia *B* 7 orbem *Serv. ad Aen.* 1, 12 *i. e.* urvo : orvo *corr.* urve *K*: urbe *BC* designantur *BK* 11 condit *KNOP Mon.*^{2}: condet *BCFTU*: condidit *D Mon.*^{1} 12 arat (*T*^{1}?) *T*: arit *OP*: aret *BCDFMNU Mon.* facit *BDFKMNOPT*^{1}: faciet *C*: faciat *T*^{2}*U Mon.* 13 sustollit *KMOP*: sustullit *N*: substollat *F*: sustollat *BCTU Mon.*: subtollat *D* portat *KMOP*: portam *N*: portet *BCDFTU Mon.* (*ex* -tit) et] a *N* vocat *KOP*: vacat *M*: vocant *N*: vocet *BCDFTU Mon.* 14 circumdatur *K* 15 ferentes *B* 16 ev. *Arev.* 18 -reque *B* 19 rostrile *T* 21 quod (*alt.*)] quia *B* sibi] sit *BCK* 23 ne con. *KT* 26 tecuria *K*

vita tutior, ne his, qui nocere possent, aditus esset. Haec est origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et moenibus
7 discrepare a vico et castello et pago. Civitates autem aut coloniae,
8 aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur. Civitas proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates,
9 non coloniae nuncupantur. Colonia vero est quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Vnde et colonia a
10 cultu agri est dicta. Municipium est quo manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe inpetrat. Dictum autem municipium a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera, reddant. Nam liberales et famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non
11 aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent. Vici et castella et pagi hi sunt qui nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem
12 sui maioribus civitatibus adtribuuntur. Vicus autem dictus ab ipsis tantum habitationibus, vel quod vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum; licet et vici dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem vicus eo quod sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris.
13 Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam; cuius pluralis numerus castra, diminutivum castellum est [sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne
14 passim vaga hosti pateret]. Pagi sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta, a conventu et
15 societate multorum in unum. Conpita sunt ubi usus est con-

1 qui] quae *B* possunt *K* 2 quae quod] quae quia *B*: quod *K*: quia eo quod C^1 4 castella *B* Civitas C^1 6 quam] quia *B* 7 civ. non *om. K* 10 cultura ag. *B* quod *delt.* 11 mai, aut min. *K* inpertit *K* 12 a muneris *K* quod] quia *B* 14 in pr. proficiscentur *K* 16 hi *om. K* quae *T*: quae in *K* 19 quod] quia *B* habeant *T* 22 vel quod . . . muris *om. K* quod] quia *B* 23 locum altissimum quasi *K* 24 castellus TC^1 25 sive quod . . . pat. *hab. TUV*; *om. BCDKP* 27 hab.] a civitatibus *KN* (*non D*) 28 in un. *om. KN* (*non D*) Conpeta *CK*

ventus fieri rusticorum; et dicta conpita quod loca multa in agris eodem conpetant; et quo convenitur a rusticis. Suburbana **16** sunt circumiecta civitatis aedificia, quasi sub urbe. Moenia **17** sunt muri civitatis, dicta ab eo quod muniant civitatem, quasi munimenta urbis, id est tutamenta. Munium autem dictum, **18** quasi manu factum: sic et munus. Muri a munitione dicti, quasi muniri, eo quod muniant et tueantur interiora urbis. Moenia autem duplicem habent significationem; nam interdum moenia abusive dici omnia aedificia publica civitatis, ut (Virg. Aen. 2, 234):

Dividimus muros, et moenia pandimus urbis;

proprie autem moenia sunt tantum muri. Murus autem turri- **19** bus propugnaculisque ornatur. Turres vocatae quod teretes sint et longae; teres est enim aliquid rotundum cum proceritate, ut columna. Nam et quamvis quadratae aut latae construantur, procul tamen videntibus rotundae existimantur; ideo quia omne cuiusque anguli simulacrum per longum aeris spatium evanescit atque consumitur, et rotundum videtur. Propugnacula **20** pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur. Pro- **21** murale vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim murus proximus ante murum. Porta dicitur qua potest vel inportari **22** vel exportari aliquid. Proprie autem porta aut urbis aut castrorum vocatur, sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum est, ipsae habitationes urbis sunt; unde et vicini dicti. Viae ipsa spatia angusta quae inter vicos sunt. Plateae perpetuae **23** ac latiores civitatum viae sunt, iuxta proprietatem linguae Graecae a latitudine nuncupatae; πλατύς enim Graeci latum

1 conpeda *K*: -ta *C* quod] quia *B* 2 competunt *BC* et quod conveniuntur *TC* 4 sunt urbis (*expunct.*) muri *C* dicti *K* quod] quia *B* muniat *B* 5 totamenta *T* 6 munus *om. CT* 7 munire C^1: muniti *dett.* eo quod] quia *B* 9 puplicae *K* 11 div.] dicitur *K* 12 Muri *K* 13 ornantur *K* quia terrentes sint *B* 15 nam qu. *C* 16 existimanda sunt *B* 17 omne *dett.*: omnis *BCT*: unius *K* 19 dictae autem quia *KOP* propugnantur *KOP* (*non M*) § 21 *om. KOP* (*non MN*) 20 ve. est co *T* 21 proximum *MN* qua] quia *KPT* 22 au. dicta por. *B* 23 nuncupata *K* 27 platus *K*: -tos *BCT* (*cf.* XVII. VII. 37) grecae *B*: greci (i *ex corr.*) *T*

24 dicunt. Quintana pars plateae quinta est, qua carpentum pro-
25 gredi potest. Cloacae dictae quod his percolantur aquae. Has primum Romae fecisse Tarquinium Priscum ut, quotiens pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem emitterentur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitiem
26 vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret. Imboli, vel quia subvolumina sunt, vel quia sub his ambulant. Sunt
27 enim portici hinc inde platearum. Forus est exercendarum litium locus a fando dictus [sive a Phoroneo rege, qui primus Graecis legem dedit]. Haec loca et prorostra vocantur ideo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginiensium rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa ut esset huius insigne
28 victoriae. Curia dicitur eo quod ibi cura per senatum de
29 cunctis administretur. Praetorium, quod ibi praetor resideat
30 ad discutiendum. Gymnasium generalis est exercitiorum locus. Tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia et sapientiae exercebatur studium; nam γυμνάσιον Graece vocatur, quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et balnea et loca cursorum et athletarum gymnasia sunt, eo quod
31 illic homines in suae artis studio exercitentur. Capitolium Romae vocatum eo quod fuerit Romanae urbis et religionis caput summum. Alii aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolii fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis litteris Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium appellavit.
32 Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae. Nam quae-
cumque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arces vo-
33 cantur. Vnde et arcus et arca. Circum Romani dictum putant

1 dicitur *K* Quintanae (-ne) *codd.* pars *om.* B^1 regredi *K* 2 quod] quia *B* has] nam *K* 4 eas] has *C* 5 perpetuis temp. *K* 6 subverterent *K* Inboli *T*: Imbuli *BCK* 7 sub volumine *dett.* ambolant *K* 8 porticus *K* 9 sive . . . dedit *hab. TUX*: *om. BCDFKNOP* 10 haec loca *om. KNOP* (*non DF*) prorustra *KNP*: prostra *BDF* (*non Mon.*) 11 quod *CT*: quia *BK* ex *BDFT*: in *K*: *om. C* cartagiiensibus *C* rustra *K* 13 per sen. *ex* presentatum *B* 14 Pr. eo quod *C* illic *C* praeceptor C^1 redeat *K* (*pro* sedeat?) 15 est *om. K* 17 sapientia *K* vocatum *C* 19 bannea *T* 20 studium *BCT* 21 Rom. fu. ur. *C* regionis *K* 23 hom. *om.* C^1 24 invenerit *T* nominavit *C* 27 arcus et *om. K*

a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Theatrum autem ab spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, 34
quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos scenicos contemplaretur. Amphitheatrum vero vocatum quod ex duobus 35
sit theatris conpositum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatrum est, semicirculi figuram habens. Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis 36
est apud Cretam a Daedalo factus, ubi fuit Minotaurus inclusus; in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non valet. Cuius aedificii talis est situs ut aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur: descenditur centenis ultra gradibus; intus simulacra et monstrificae effigies, in partes diversas transitus innumeri per tenebras, et cetera ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris eius ad lucem venire inpossibile videatur. Quattuor sunt [autem] labyrinthi; primus Aegyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia; omnes ita constructi ut dissolvere eos nec saecula quidem possint. Farum turris est maxima quam Graeci ac Latini in commune 37
ex ipsius rei usu farum appellaverunt, eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, qualem Ptolomaeus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno navium cursu ignes ostendere, ad pronuntianda vada portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam φῶς lux est, ὅρος visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece Φωσφόρος ap-

2 expectaculo *K* ἀπὸ τῆς θε. *om. K* 3 qu. ex eo popolo *K* at. prospectans *K* 6 theatrum] theatro *K* med. anfiteatro *TC* semicirculo figura *K* 7 Laberinthus (-tus) *codd.* (*etiam D*) conplexis *K* (*non D*) 8 ad italo fac. *K* 9 introerit *K* li. exire non *K* (*non D*) 11 intus] in C^1 discinditur *K* 13 ten. cet. *C* 14 inp. esse vi. *C* 15 sunt au. *BC*: au. sunt *K*: sunt *T* laberinthi (-ti) *codd.* 16 tertium C^1 17 nec] ne *T*: nec ulla *C* 18 *i.e.* Pharum 19 usus *B* 22 ei. et noc. *T*: ei. noc. est *BK* navium *codd. in* XX. x. 10: navigium *BT*: navigantium *C*: navicantibus *T* 23 ne decti T^1 24 incedant *K* fallentibus *K* 25 portibus *dett.*: porticibus *codd.* 26 fabricato *B*

38 pellatur. Cocleae sunt altae et rotundae turres; et dictae cocleae quasi cycleae, quod in eis tamquam per circulum orbemque conscendatur; qualis est Romae centum septuaginta
39 quinque pedibus. Thermas appellatas quod caleant; Graeci
40 enim θερμὸν calorem vocant. Balneis vero nomen inditum a levatione maeroris; nam Graeci βαλανεῖον dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia ibi athletae uncto corpore et perfricato manibus exercitantur;
41 nam γυμνάσιον Graece, Latine exercitium dicitur. Apodyterium, ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo scilicet dictum;
42 ἀποδύειν enim Graece exuere dicitur. Propina Graecus sermo est, quae apud nos corrupte popina dicitur: est autem locus iuxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame et siti reficiuntur. Vnde et propina et propinare dicitur. Πεῖνα enim Graece
43 famem significat, eo quod hic locus famem tollat. Tabernae olim vocabantur aediculae plebeiorum parvae et simplices in vicis, axibus et tabulis clausae; unde et tabernariae, quod ibi solebant consedere. Dictae autem tabernae quod ex tabulis lignisque erant constructae, quae nunc et si non speciem,
44 nomen tamen pristinum retinent. Macellum dictum quod ibi
45 mactentur pecora quae mercantibus venundantur. Mercatum autem a conmercio nominatum. Ibi enim res vendere vel emere solitum est; sicut et teloneum dicitur ubi merces navium et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet pretium rebus inpositurus, et voce a merca-
46 toribus flagitans. Carcer est a quo prohibemur exire, et dictus

2 quod] quia *B* per ciclum *K* urbemque K^1 4 Gr. *post* voc. *K* 5 enim *om. K* Balnei *K*: Banneis *T* 6 lev. *dett.*: labatione *BKT*: lavatione *C* Graece *om. K* 9 Apoletherium *CK*: Apoleterium *B*: Apoletrium *K* 10 exeundo C^1 dic. sc. *B* 11 ἀπο.] apodeterin *BCT*: apoletheri *K* Popina *C* 12 propina (-inna *K*) *codd.* 13 balneas publicas *C* feme C^1 14 probina *K* 15 sign. . . . famem *om.* C^1 16 ediculi *B* 17 saxibus *T* tabulae *K* claus (*sic*) *T* tabernarii *K* quod] quia *B* 18 considere *C*: consedire *T* quod] quia *B* 19 ligneis quae B^1 et *om. C* speciae *K* 23 toloneum *BCK*: tholoneum *T* 25 exactio *K* inposituru vo. *K* clamatoribus *K* (*non Monac. frag.*) 26 prohibentur *K* (*non Monac. frag.*)

carcer a coercendo. [Hinc Fronto (frag. 12): 'Et pergraecari potius amoenis locis quam coerceri carcere viderentur.']

De habitacvlis. Habitatio ab habendo vocata, ut 'habi- III
tare casas' (Virg. Ecl. 2, 29). Domus ex Graeca appellatione
vocata; nam δώματα Graeci tecta dicunt.' Est autem domus
unius familiae habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis
domicilium totius generis humani. Omne aedificium antiqui 2
aedem appellaverunt. Alii aedem ab edendo quiddam sum-
psisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto (Poen. 529):

Si vocassem vos in aedem ad prandium.

Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum.
Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus 3
quattuor conclusum. Atrium magna aedes est, sive amplior et 4
spatiosa domus; et dictum atrium [eo] quod addantur ei tres
porticus extrinsecus. Alii atrium quasi ab igne et lychno atrum
dixerunt; atrum enim fit ex fumo. Palatium a Pallante prin- 5
cipe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades Pallanteum
oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam
Palatium vocaverunt. Thalamum hac ex causa vocatum ferunt. 6
Cum enim raptae fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum
una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione
raperetur, Thalamoni duci eam oraculo responsum est dari; et
quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est ut in
omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Aegyptii quoque
lingua sua loca, in quibus nubentes succedunt et cubant, 'thala-
mum' nominant. Coenaculum dictum a communione vescendi; 7

1 hinc . . . vid. *hab. TUV Mon.*: *om. BCDFKMNO* et *T*: ut *UV* 2 carceres *TU* (*non V*) 3 ut aut (*delet.*) ut hab. *T*. 4 app.] interpretatione *B* (*non D Monac. frag.*) 6 uni *B* 8 quidam *BCT*: quidem *Monac. frag.* 9 exist. nom. *K* (*non Monac. frag.*) 10 in ede (ae-) ad *BCFTU*: in eodem ad *M*: in idem *N non DOP Monac. frag.*) 12 porticibusque qua. *C* 14 dic. est atr. *T* eo *hab. CT*: *om. BK* 15 aliis *C* lychno *dett.*: ligno *BCT*: lignis *K* 16 ex] pro *K* a Pal.] appallante C^1: appellante *T* 17 honores *CT* pallantea *K*: appellant eum *T* 18 et regi eam ips. *T* 19 hec *K* 22 talamoni *T*: thalomoni *K*: talomoni *B*: Talassioni *Arev.* 23 qu. hac] quae humanae *K* gesserant *K*: cessarat *T* 24 thalami] thalassii *Arev.* 25 et incubant *C Monac. frag.* talamum *BT*

unde et coenobium congregatio. Antiqui enim publice et in commune vescebant, nec ullius convivium singulare erat, ne in
8 occulto deliciae luxuriam gignerent. Triclinium est coenaculum, a tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco, ubi convivii apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη enim Graece lectus vel adcubitus dicitur, ex quo confectum est ut
9 triclinium diceretur. Cella dicta quod nos occultat et celat. Cubiculum vero, quod eo cubamus ibique dormientes requiescimus. Cubile autem cubandi locus est. Secessus, quod
10 sit locus secretus, id est sine accessu. Diversorium dictum eo quod ex diversis viis ibi conveniatur. Hospitium sermo Graecus est, ubi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, et iterum inde transiens migrat. Inde et metatum, quia mutatur. Vnde et legitur: 'castra metati sunt,' pro mutaverunt; non enim illic
11 permanet exercitus, sed [per]transit. Moenius collega Crassi in foro proiecit materias, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quae ex nomine eius Moeniana appellata sunt. Haec et solaria, quia patent soli. Post haec alii lapide, alii materia aedificavere porticibus moeniana, et foribus et domibus
12 adiecerunt. Tabulata olim ligneae domus fiebant. Inde nomen permanet tabulatorum. Hypogeum est constructum sub terris aedificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus. Solarium, quod soli et auris pateat, qualis fuit locus in quo David Beth-

1 congrecatio *K* 2 vescebantur *CK* ullis C^1 ne *ex* non *B* 3 luxoriae *K* 5 enim *om. T* ubi *om. K* 6 clinon *BCT*: clinion *K* 7 lectum *BKT*: *om.* C^1 adacubitus C^1: accubitum (adc-) *BKT* 8 quod] quae *B* celet *K* 9 quia in eo *B* ibique] atque *K* (*non Monac. frag.*) 9 requiescamus *CT* 10 cubicule B^1T au.] vero *Monac. frag.* 12 ex *om.* C^1 conveniantur *T* 13 a temp. *K* 14 qu. metatur C^1 un. et leg. *T*: un. leg. et *BC*: un. leg. *K* 16 pertransit *BCT*: transit *KNO* Moenianus *BCDFO PTU*: Menianus *KN* grassi *KOP* 17 materia *KOP*: -iam *N* (*non DFU*) es. in lo. in *KNOP* (*non DFU*) expectantes (exsp-) *CKT* 18 insiderent *KOP*: -rant *N* (*non DFU*) nomineius *B* meniana *K*: moniana *OP* 19 haec est *BDFT*(T^1?)*U*: hoc est *KNOP* h. alia alii *KOP* (*non NDFU*) 20 aedificare (ed-) *BFT* meniana *K*: moenia C^1 21 adiacerunt *T*: adiecerant C^1 Tabulate (*i. e.* -tae) *T* 22 perm. et tab. *K* Apogeum *codd.* 24 auri *B*: aurae *K*

sabee lavantem aspexit et adamavit. Cum Hierosolymam 13
Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato
David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus
trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut
facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse
primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et
peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco
in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur.
Vbi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομεῖον Graece
dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum
membra foventur.

De aedificiis sacris. Sacra sunt loca divinis cultibus IV
instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more ponti-
ficibus consecrantur. Sancta iuxta veteres exteriora templi 2
sunt. Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quem
nulli erat accessus nisi tantum sacerdotis. Dicta autem Sancta
sanctorum quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sancto-
rum conparatione sanctiora sunt; sicut Cantica canticorum,
quia cantica universa praecellunt. Sanctum autem a sanguine
hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dice-
batur nisi quod hostiae sanguine esset consecratum aut con-
sparsum. Item sanctum, quod extat esse sancitum. Sancire
est autem confirmare et inrogatione poenae ab iniuria defendere;
sic et leges sanctae et muri sancti esse dicuntur. Propitia- 3
torium [quasi propitiationis oratorium; propitiatio enim placatio
est]. Oracula dicta eo quod inde responsa redduntur; et ora-
cula ab ore. Penetralia secreta sunt oraculorum; et penetralia 4
dicta sunt ab eo quod est penitus, hoc est pene intus. Ora-
torium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid

1 amavit *TC* 5 inv.] insidia *K* 6 susceperit *K* 9 de plat. aegr. *K* (*non Monac. frag.*) 9 *νοσ. om. T* dic. Gr. *BK* (*non Monac. frag.*): *om. T* 10 laboribus *K* 14 iu. veteriora tem. B^1 16 sacerdoti *C* 17 quia ascorum *K* 20 dicebant *K* 21 aut asparsum *K*: *om. T* 22 quod *CT*: quia *BK* *fort.* stat: constat *delt.* sanctum C^1 23 et ab inr. po. et ab *K* 24 muri *XCT*: mores *BKO* 25 quasi ... plac. est *hab. TUX*: *om.* BC^1KO*Monac. frag.* 26 dictae *B* 27 or. quasi ab *K* 28 sunt *om. C* 29 oratione *K*

agere debet nisi ad quod est factum; unde et nomen accepit.
Monasterium unius monachi habitatio est. Μόνος enim apud
Graecos solus, στηριον statio; id est solitarii habitatio. Coe-
nobium ex Graeco et Latino videtur esse conpositum. Est
enim habitaculum plurimorum in commune viventium; κοινὸν
enim Graece commune dicitur. Templi nomen generale; pro
locis enim quibuscumque magnis antiqui templa dicebant: et
templa dicta quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad
orientem a contemplatione templum dicebatur. Cuius partes
quattuor erant: antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra
ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans. Vnde et
quando templum construebant, orientem spectabant aequino-
ctialem, ita ut lineae ab ortu ad occidentem missae fierent partes
caeli dextra sinistra aequales; ut qui consuleret atque pre-
caretur rectum aspiceret orientem. Fana dicta a Faunis, ui-
bus templa error gentilium construebat unde consulentes
daemonum responsa audirent. Delubra veteres dicebant templa
fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur; et appel-
lari delubra a diluendo. Ipsa sunt nunc aedes cum sacris
fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur: et bene
quodam praesagio delubra sunt appellata; sunt enim in ablu-
tionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regenera-
torum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio
formantur; tres in descensu et tres in ascensu: septimus vero
is est qui et quartus, id est similis Filio hominis, extinguens

1 accipit *C* 2 μόνος] mono *codd.* 3 στη.] sterio *BK Harl. extr. Monac. frag.*: sterios *C*: steria *T* solidatii C^1 (*non Harl. extr. Monac. frag.*) C. vero ex *T*: C. et ex *C* (*non Monac. frag.*) 4 et Lat. *om. T* vid.] dicitur *K* (*non Monac. frag.*) 5 κοι. . . . dic. *om. K* 6 enim *om. C* greci co. dicunt *T* (*non Harl. extr. Monac. frag.*) 7 quibusque *K* 8 tecta] templa *K* 9 con-tentatione B^1 10 portica *BK* 11 a septentrione *K* expectans *codd.* 12 tem. quan. *T* expectabant *codd.* et qui noctialem *B* 14 ac (hac *B*) deprecaretur *BCT* 15 a funis *B*: a funibus *K* 16 construebant *K* un. et consu. *C* 17 del. *BC* (*fort. recte*): diluebatur *K* 19 deluendo *C* (*fort. recte*) ipsae (-se) *codd.* caedes *K* 20 fontibus *om.* B^1 21 ablutione *BKT* 22 regerandorum *K* (*pro* regenerandorum) 23 gradibus C^1 Spiritu *B* 25 is] his *BT*

fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquae; in quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Basilicae prius 11
vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam βασιλεὺς rex et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo
5 divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur. Martyrium locus martyrum 12
Graeca derivatione, eo quod in memoria martyris sit constructum, vel quod sepulchra sanctorum ibi sint martyrum. Aram quidam vocatam dixerunt quod ibi incensae victimae 13
10 ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est quas Graeci ἀρὰς dicunt; unde contra inprecatio κατάρα dicitur. Alii volunt ab altitudine aras, sed male. Altare autem ab altitu- 14
dine constat esse nominatum, quasi alta ara. Pulpitum, quod 15
in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo
15 possit, quo liberius audiatur. Tribunal, eo quod inde a sacer- 16
dote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi constitutus, unde universi exaudire possint. Alias tribunal a tribu denominatum, quod ad illud tribus convocetur. Ana- 17
logium dictum quod sermo inde praedicetur; nam λόγος Graece
20 sermo dicitur; quod et ipsud altius situm est [ut in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo liberius audiatur].

De repositoriis. Sacrarium proprie est locus templi in V
quo sacra reponuntur; sicut donarium est in quo conlocantur
25 oblata; sicut lectisternia dicuntur ubi homines sedere consueverunt. Ab inferendis igitur et deportandis sacris sacrarium nuncupatur. Donaria vero, eo quod ibi dona reponantur quae 2

1 stabilimento *K* 2 conparaliter *C*¹ Basilica *K* 4 *vel* et βασιλικαί 5 qu. regio om. deo cultum ibi et sacrificio *K* (*non Harl. extr.*) 6 Ma. loc. martyrii (-ti-) *CBK* 7 quod *CT*: quia *BK* 8 martyris *ex* -rum *K* 10 a precibus *Serv. ad Aen.* 2, 515 est *om. K* 11 κατ.] satura *C*: statura *B* 12 ar. dici sed *T* 13 nominatam *C* quod] quia *B* 15 quo] quod *B Harl. extr.*: ut *K* 17 un. et uni. exaudiri *K* possunt *C* 18 tribus den. *BC*: tributa enominatum *K* illum *BCT* (*et Isid.*?) 19 dictum *om. K* 20 quod ips. *B*¹*K* ipso alt. sit situm *K* ut] vel *T* ut in . . . aud. *hab. CT*: *om. BK* (*cf.* § 15) 21 in publ. *om. T* pop. sit quod lib. *C*¹ 23 pro. loc. *K* 25 ablata *BKT* 27 nuncupantur *CT* reponant *K*

3 in templis offerre consueverunt. Aerarium vocatum quia prius aes signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in usu erat auro argentoque nondum signato : ex quorum metallis quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab
4 eo metallo unde pecunia [nomen] initium sumpsit. Armarium locus est ubi quarumcumque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium vero, ubi tantum tela armorum. Vnde Iuvenalis (13, 83) :

Quidquid habet telorum armamentaria caeli.

Dicta autem utraque ab armis, id est brachiis, quibus exercentur.
5 Bibliotheca est locus ubi reponuntur libri ; *βίβλος* enim Graece
6 liber, *θήκη* repostorium dicitur. Promtuarium dictum eo quod
7 inde necessaria victui promuntur, hoc est proferuntur. Cellarium, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quae necessaria victui supersunt. Inter promtuarium autem et cellarium hoc interest quod cellarium est paucorum dierum,
8 promtuarium vero temporis longi est. Apotheca autem vel horrea a Graeco, verbum e verbo repostoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in his homines elaboratas fruges reponunt. Vnde et enthecam Graeco nomine repositam rei copiosam substantiam appellamus.

VI De operariis. Ergasterium locus est ubi opus aliquod fit. Graeco enim sermone *ἔργα* opera, *στηριον* statio ; id est
2 operarii statio. Ergastula quoque et ipsa a Graeco vocabulo nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum ; ut solent gladiatores et exules, qui marmora secant et tamen
3 vinculorum custodiis alligati sunt. Gynaeceum Graece dictum

1 consuerunt *T* § 3 (*cf.* XVI. XVIII. 5) 2 aes] est *B* 3 signatum *T* ex] et *B* quorum] quibus *K* 5 nomen in. *K* : nomen et in. *B* : in. *CT* 6 quarumque *BK* 7 armentarium *BT* 9 habent *dett.* armentaria *T* 10 utramque *T* est a br. *K* 11 *βιβλ.*] biblus *K* : biblio *BCT* 12 Prumtuarium *K* : Proptuarium C^1 14 in eo] inde *C* mens. . . . nec. *om.* C^1 vel *om. K* 15 necessario BC^2 promptuarium *C* 17 promptuarium *C* temp. io.] est *B* 18 a *om. B* : a Graeco *om. K* 19 possint *K* laboratas *K* reponant *K* 20 enticam *BCT* : inticam *K* positam *K* 22 opus] locus *T* 23 sterio *BCT* : isterium *K* : sterios *U* stat. . . . est *om. K* : statio *om. C* 25 depotantur *K* (*pro* deport-?) 27 Geniceum *BCT* : Genigeum *K*

eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum conveniat. Mulier enim Graece γυνὴ nuncupatur. Pistrinum 4
quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde et apud veteres non molitores sed pistores dicti, quasi pinsores, a pinsendis granis frumenti; molae enim usus nondum erat, sed granum pilo pinsebant. Vnde et Vergilius (Georg. 1, 267):

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

Clibanus [a clivo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus; 5
clivum enim ascensum dicimus sive flexuosum]. Furnum per 6
derivationem a farre dictum, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur. Torcular dictum eo quod ibi uvae calcentur atque 7
extortae exprimantur. Forus est locus ubi uva calcatur, dictus 8
quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feriatur: unde et calcatorium dicitur. Sed hoc nomen multa significat: prima species fori locus in civitate ad exercendas nundinas relictus; secunda, ubi magistratus iudicare solet; tertia, quem supra diximus, quem calcatorium nominavimus. Quarta, spatia plana in navibus, de quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

Laxatque foros.

Lacus dictus quia ibi decurrit frugum liquor.

De aditibvs. Aditus ab eundo dictus, per quem ingre- VII
dimur et admittimur. Vestibulum est vel aditus domus 2
privatae, vel spatium adiacens aedibus publicis. Et vestibulum dictum eo quod eo vestiuntur fores, aut quod aditum tecto vestiat, aut ab stando. Porticus, quod transitus sit magis 3
quam ubi standum sit, quasi porta; et porticus, eo quod sit

2 conveniant *B* enim *om. T* nunc.] vocatur *B* 3 ante *B* tondebant *CT*: adtondebant *B* un. ap. *K* 4 qu. pensores B^1: qu. finsores CB^2 5 pisendis *KO*: findendis *BCT* frumento C^1 6 filo *T*: in pila *Servius ad Aen.* 1, 179 findebant *BCK*: -bat *TO* 7 torrite *K* igni] flammis B^1 8 Clibanum *BFKOP* a clivo . . . flex. *hab. TUX*: *om. BCDFKOP* 9 Fornum *CKOP* 10 fare *T* quoniam *CFT*: quod *BDKOP* 12 Torus *K* uve (*ex corr.*) calcantur *T* 15 specie *BC* 16 quae sup. *K*: quod sup. *B* 17 quae calc. *K* nominamus *BC* 20 quia] quod *C* frugum] uvarum *C* 21 ab adcundo *Serv. ad Aen.* 6, 43 per] ad *K* 22 aditum *BKT* 23 sedibus *T* 24 dictum *om. K* co (*alt.*) *om. T* 26 sit (*alt.*)] si *K*

4 apertus. Ianua a Iano quodam appellatur, cui gentiles omne introitum vel exitum sacraverunt. Vnde Lucanus (1, 62):

Ferrea belligeri conpescat limina Iani.

Est autem primus domus ingressus; cetera intra ianuam ostia vocantur generaliter. Ostium est per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab ostando dictum [sive ostium, quia ostendit aliquid intus]. Alii aiunt ostium appellari quia ostem moratur; ibi enim adversariis nos obicimus: hinc et Ostia Tiberina, quia ostibus sunt opposita. Fores et valvae claustra sunt; sed fores dicuntur quae foras, valvae, quae intus revolvuntur, et duplices conplicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista
5, 6 corrupit. Claustra ab eo quod claudantur dicta. Fenestrae sunt quibus pars exterior angusta et interior diffusa [est], quales in horreis videmus, dictae eo quod lucem fenerent: lux enim Graece φῶς dicitur: vel quia per eas intus positus homo videt. Alii fenestram putant dictam eo quod domui lucem minestret, conpositum nomen ex Graeco Latinoque sermone; φῶς enim
7 Graece lux est. Cardo est locus in quo ostium vertitur et semper movetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moveat. Vnde et
8 proverbiale est: 'In cardine rem esse.' Limina ostiorum dicta eo quod transversa sint ut limes, et per ea sicut in agro
9 aut introeatur aut foris eatur. Postes et antae quasi post et ante: et antae quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus prius quam domum ingrediamur; postes eo quod post ostium stent.

1 aperta *C* 2 un. et Luc. *K* 3 limina] menia *K*: menicam *N* 4 ianua os. vocatur *K* 5 est] autem *K* arcetur *K* 6 sive . . . intus *hab. CTUX*: *om. BKO Harl. extr.* 8 nos adv. obiçiumus (*sic*) *T* ostie tiberine *T* 10 quae] quia *K* fo. sunt val. *T* 12 corrumpit *B* 13 est *hab. CT*: *om. BK* 14 dicta *T* eo *om. C* ferrent *T* 15 eas] ea *B*: eam *T* · ho. foris fidet *C*: *an* ho. extra (estra) videt (fi.)? 16 dic. put. *C* ministrat *CT* 17 φῶς . . . est *om. K*: *fort. hic substituenda illa priora* lux . . . dicitur 19 movet *K* τῆς] to *codd.* (*pro* τοῦ?) quod] quia *B* 20 totum *om. K* 22 transversae (-se) *codd.* 23 Po. et antes *K*: Po. *C* 24 et antae] stantes *K*: stantium *B*: *om. CDT* iam ante stante *D*: *om. K*: qu. an. st. vel *om. B*[1] vel qua *D* antea] ante *C* (*non D*) ascendimus *C*[1]*D* 25 prius *om. K* qu. postium sint *K*

DE PARTIBVS AEDIFICIORVM. Fundamentum dictum quod VIII
fundus sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum,
quod caeso crasso lapide surgat. Paries nuncupatus quia sem- 2
per duo sunt pares, vel a latere vel a fronte. Sive enim tetra-
gonum sive hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt.
Aliter enim structura facta deformis est. Parietinas dicimus 3
quasi parietum ruinas : sunt enim parietes stantes sine tecto,
sine habitantibus. Angulus, quod duos parietes in unum con- 4
iungat. Culmina dicta sunt quia apud antiquos tecta culmo
tegebantur, ut nunc rusticani. Hinc tecti summitas culmen
dicitur. Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appel- 5
latae a curvo ; καμουρ enim Graece curvum est. Laquearia 6
sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria di-
cuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290):

Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18, 1):

Neque aureum
mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium ; et per ἀντίστιχον laquearium
facit. Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo 7
quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absi-
dam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum
quidam doctorum existimant. Testudo est camera templi ob- 8
liqua. Nam in modum testudinis veteres templorum tecta
faciebant ; quae ideo sic fiebant ut caeli imaginem redderet,
quod constat esse convexum. Alii testudinem volunt esse lo-

1 (*cf.* XIX. x. 2) dic. eo qu. *K* quia *B* 2 domus *BC* 3 caeso *om. codd.* nuncupatas *T*: -ta *K* 4 vel (*prius*)] ve *K* tetracomum sive exacomum *K* 5 sint *K*: fit *C* prospiciunt *K* 6 enim *om. B*¹ 7 tectu *BT* tec. et si. *C* 8 *fort.* Ang. quasi undulus quod duo *K* coniungunt *BK* 10 rusticani *K Harl. extr.*: rusticam *D*: rustica *BCT* tectis *T* 11 Camarae *B* volumine *T* 12 camur *codd.* est] dicitur *C* 13 subtegant *C*¹ 15 resultat *T* (*non M Harl. extr.*) 16 deminuto *B* oratio *B* 17 neque] atque *C* 18 renitet *BCK* 19 dim. lacun. antesticon laque. fa. *B*: dim. laque. per antisticon fa. *K* lacunarum *BC* 20 fecit *C* Abs. a Gr. *C* 21 absidam] absida *B* 23 subliqua *K* (*non Harl. extr.*) 25 fiebat *BCT* redderent *K* 26 quod] quae *B*

9 cum in parte atrii adversum venientibus. Arcus dicti quod
10 sint arta conclusione curvati; ipsi et fornices. Pavimenta originem apud Graecos habent elaborata arte picturae; lithostrota parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Vocata autem pavimenta eo quod paviantur, id est caedantur.
11 Vnde et pavor, quia caedit cor. Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admixto feriatur; testa
12 enim Graeci ὄστρα dicunt. Conpluvium dictum quia aquae partibus, quae circa sunt, eo conveniunt. Tessella sunt e quibus domicilia sternuntur, a tesseris nominata, id est quadratis
13 lapillis, per diminutionem. Bases fulturae sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt et superpositae fabricae sustinent pondus. 'Bases' autem nomen petrae est fortissimae Syro
14 sermone. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthiae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis
15 aut amplius, paribus laterum intervallis. Capitolia dicta quod sint columnarum capita, sicut super collum caput. Epistolia sunt quae super capitella columnarum ponuntur; et est Graecum [id est supermissa]. Tegulae, quod tegant aedes; et im-
16 brices, quod accipiant imbres. Lateres et laterculi, quod lati formentur circumactis undique quattuor tabulis. Canalis ab eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius
17 genere feminino quam masculino proferimus. Fistulae aquarum sunt dictae quod aquas fundant et mittant; nam στολα

3 pictura *T* 4 crustiis ac stellis *T* variis B^1 5 id] hoc *C* 6 unde . . . cor *om. K* cedet B^1TU (*non Harl. extr.*) 7 tectis C^1 testam *dett.* 8 ostra *codd.*: ὄστρακα *dett.* dictum *om. B* aquae *om. K*: *fort.* aquae e 9 conveniant *C* Tessellae *dett.* sunt] est C^1 e *om. T* 12 et] hae *K* pon. sust. *K* 13 petreae *K* 16 -nes *K* 18 et latitudinis *K* 20 aut amp. . . . int. *om. KP* (*non Harl. extr.*) Capitolia *C*: Capitella *dett.* (*cf.* XIX. x. 24) quod . . . Epist. *om.* C^1 23 id est sup. *hab. T*: *om. BCK* quia *B* et imbr. *om. T* 24 quia *B* accipient *T* imbrices C^1 laterculae C^1 25 circumacutis *T* 27 femino *CT* qu. masc. *om. K* 28 fundunt *K* emittant *BK* stolae *B* (*vix pro* στολή)

Graece mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitatis modo fiunt.

De mvnitionibvs. Munitum vel munimentum dictum IX
quia manu est factum. Cohors vocata vel quod coartet cuncta
quae interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu
suo extraneos et adire prohibeat. Vallum est quod mole ter- 2
rae erigitur, ut custodia praetendatur. Dictum autem vallum
a vallis; nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et
valli dicti quod figantur et vellantur. Intervalla sunt spatia
inter capita vallorum, id est stipitum quibus vallum fit; unde
et cetera quoque spatia dicunt, ab stipitibus scilicet. Agger 3
est cuiuslibet rei acervatio, unde fossae aut valles possint repleri.
Agger proprie dicitur terra aggesta quae vallo facto propius
ponitur; sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem
dicimus. Maceriae sunt parietes longi quibus vineae aliquae 4
clauduntur; longum enim Graeci *μακρὸν* dicunt. Formatum, 5
sive formacium, in Africa et Hispania parietes e terra appellant,
quoniam in forma circumdatis duabus utrimque tabulis infer-
ciuntur verius quam instruuntur. Aevis durant incorrupti ventis,
ignibus omnique caemento fortiores. Sepes munimenta sato- 6
rum sunt; unde et appellatae. Caulas munimenta ovium vel
sepimenta ovilium. Est autem Graecum nomen C [littera]
detracta; nam Graeci *αὐλὰς* vocant animalium receptacula. X

De tentoriis. Tabernacula tentoria sunt militum, qui-
bus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium frigorisque

4 quia] quod *B* Coors T^1: Cors *BCKT*^{2} vocat *T* quod] quia *B* 5 quod] quia *B* cohereat *B* 7 egeritur *K* autem *om. K* vallum *om. C* 8 valli] vallis *K* sunt fortes C^1 9 et evellantur *K* 11 cet. queque *K* dicuntur *C* 12 est *om. K* possunt *BC* (*cum Serv. ad Aen.* 9, 564) recreari *K* 13 aggerem B^1K dicimus *K* agesta *B* proprius *T*: propivius *B* 14 mauros T^1 15 par. *om. K* longae *K* 17 formatium *BK*: fornacium *C* et in spania *T* e] de *K*: *om. B* 18 quando *KN* utrique *T*: undique *K* infertiunt *K* 19 quam] que B^1 struuntur *Plin. N. H.* 35, 169 incorruptae *K* 20 omniaque *D*: *om. B* cemente *BD* satorum *BCFTU*: saxorum *D*: agrorum *KNOP* 21 sunt *om. N* un. et app. *om. KOP* (*non NDF*) Caul. . . . ovilium *om. KOP*: vel sep. ovilium *om. N* (*non DF*) 22 littera *hab. KNOP*: *om. BCT* 25 ardoris *B*: ardorem *K*

iniurias vitant. Dicta autem tabernacula quod cortinae distentae funibus tabulis interstantibus adpenderentur, quae
2 tentoria sustinerent. Tentorium vocatum eo quod tendatur
3 funibus atque palis; unde et hodie praetendere dicuntur. Papiliones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quae maxime abundant florentibus malvis. Haec sunt aviculae quae lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proxime interire coguntur.

XI De sepvlchris. Sepulchrum a sepulto dictum. Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est legibus, ne foetore ipso corpora viventium contacta inficerentur. Monumentum ideo nuncupatur eo quod mentem moneat ad defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum, illud est quod scriptum est (Psalm. 31, 12): 'Excidi tamquam mortuus a corde.' Cum autem videris, monet mentem et ad memoriam te reducit ut mortuum recorderis. Monumenta
2 itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae. Tumulus dictus quasi tumens tellus. Sarcophagus Graecum est nomen, eo quod ibi corpora absumantur; σάρξ enim Graece caro, φαγεῖν
3 comedere dicitur. Mausolea sunt sepulchra seu monumenta regum, a Mausol[e]o rege Aegyptiorum dicta. Nam eo defuncto uxor eius mirae magnitudinis et pulchritudinis extruxit sepulchrum in tantum ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex
4 nomine eius Mausolea nuncupentur. Pyramides genus sepulchrorum quadratum et fastigiatum ultra omnem excelsitatem quae fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressae nullam habere umbram dicuntur. Tali autem aedificio surgunt

1 autem *om.* *T* 2 adstantibus *K* 4 unde . . . dic. *om.* *C* dicitur *Arev.* Pap. voc. *om.* T^1 5 parvole *T*: parvulae *B* qui *BK* 6 floribus *K* vicule *T* 7 lumini *K* circum volantes *K* pro. ab ig. *K* proximo *dett.* 10 vet. esse legimus *C* 12 a def. *K* 14 qu. scrip. est *om.* *K* excidii *T*: excedit *K* 15 mon. men.] monementum *T* et *om.* C^1 16 reducet ut morti *K* 18 Sarcofagum (-cum) *TK*: -gom *B* 19 corp. ibi *T* adsumantur *codd.* sarcia *codd.* fagus (-cus *K*) *codd.* 22 et pulcritudine *T*: *om.* *K* 23 ut *om.* *T* 24 Piram id est ge. *K* 26 possunt *CKT* mensura una umb. *KO*: mensurae unam umb. B^1: mensurae una membrarum *D* 27 tale *BK*

ut a lato incipiant et in angusto finiantur sicut ignis; πῦρ enim dicitur ignis. Hos Aegyptus habet. Apud maiores enim potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes columnae conlocarentur.

De aedificiis rvsticis. Casa est agreste habitaculum palis atque virgultis arundinibusque contextum, quibus possint homines tueri a [vi] frigoris vel caloris iniuria. XII
Tugurium casula est quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde vel homines vel bestiolas, quae insidiare solent natis frugibus, abigant. 2
Hunc rustici capannam vocant, quod unum tantum capiat. 3
Tescua quidam putant esse tuguria, quidam loca praerupta et aspera. 4
Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta quasi magaria, quia 'magar' Punici novam villam dicunt, una littera commutata L pro R, magalia, magaria.

De agris. Ager Latine appellari dicitur eo quod in eo agatur aliquid. XIII
Alii agrum ex Graeco nominari manifestius credunt. Vnde et villa Graece †coragros† dicitur. Villa a vallo, 2
id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet.
Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos 3
initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit; unde et nuncupati. 4
Fundus dictus quod eo fundatur vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem et urbanum

1 ut] a *K* incipiunt *K* finiuntur *K* πῦρ] pir *codd.* 3 sepeliuntur C^1 4 supra *K* pira ide *B*: piram *K* 7 virgis *K* contexta *K* 8 omnes *T* a *KT*: avi *CD*: aut *B* vel] aut *B*: *om.* (*in spat.*) *K* 9 quae fa. *K* ad] a *B* 11 ut inde] unde *T* 12 cavannam B^2 (*non M*) 13 capiant *K* 14 proroptua *B* 15 agr. ab obl. *K* materibus K^1 tenta *KOP* 16 sunt *om. KNOP* 17 villam *BCDFT*: cellam *KOP* 18 magaria et magaliam *N*: maria et magalia *KOP*: magaria tuguria *BCTU*: magoria tuguria *DF* 19 appellare *BT* 20 alii *om. K* 21 coragus (r *superscr.*) *K* 22 quod] quia *B* pro] prope *K* consituti *C* 23 publice C^1 quos in initio *K* 24 occ.] ut occ. *T*: nuncupavit *K* 25 nuncupate (*ex* -tie) *KB ex corr.* dic. est eo quod *C* fundantur C^1: fundetur *Schwarz* 26 vel stab. *om. T* patrim.] patri momentum *BT*

5 aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est apparet, quasi praevidium ; vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut
6 praedae nomine habebant. Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifarius dividitur : aut enim arvus est ager, id est sationalis ; aut consitus, id est aptus arboribus ; aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat ; aut florus, quod sunt horti apibus congruentes et floribus. Quod etiam Vergilius in quattuor
7 libros Georgicorum secutus est. Rura veteres incultos agros dicebant, id est silvas et pascua ; agrum vero, qui colebatur. Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest ; unde et rusticus nominatur : haec agrestium prima et otiosa felicitas.
8 Seges ager est in quo seritur ; unde et Vergilius (Georg. 1, 47) :

Illa seges demum votis respondet avari
agricolae.

9 Conpascuus ager dictus qui a divisoribus agrorum relictus est
10 ad pascendum communiter vicinis. Alluvius ager est quem
11 paulatim fluvius in agrum reddit. Arcifinius ager dictus est qui a certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum ; unde et in his agris
12 nihil subsicivorum intervenit. Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erunt et semel vacua.
13 Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit ;
14 sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager

1 quod] quia *B* 2 patrisfamilias *K* maxime *om. K* providentur *T* apparent *T* 3 qu. ant. qui ag. *T* 5 quadrifariam *Serv. ad Georg. init.* div.] dicitur *KOP* (*non D*) rationalis *C* : rationabilis *T* 6 qui] quae *C* 7 florens *C* : floreus *Servius* (*non DFNOPU*) quod sit (sint *N*) ap. aptus congruentibus flo. *KNOP* (*non DFU*) quod] quia *B* apibus *om. B* 8 quod] quia *B* quarto libro *K* 11 mel vel quo *T* 12 agr. praetiosa fel. *K* 13 est ager *C* et *om. C* 14 domum *B* 18 reddet *K* Arcefinius *K* : Arcifanius *T* (*non D*) *vel* quia c. : quod c. *B* 19 minsuris non tinetur *N* arcetur *BD* : arcitur *K* fin. eius] in is est *K* 20 in *om. T* sacris *K* 21 subciborum *B* est *om. C* proscisus *BCK* 22 quia al. *codd.* vocat *T* 23 novali en. *K* erant *T* 24 Isqualidus *T* scolidus *B* iam cult. *T* 25 quod cons. *C*

est semper uvidus. Nam humidus dicitur qui aliquando siccatur. Vligo enim humor terrae est naturalis, ab ea numquam recedens. Subseciva sunt proprie quae sutor de materia praecidens quasi supervacua abicit. Inde et subsiciva, agri quos in pertica divisos recusant quasi steriles vel palustres. Item subseciva quae in divisura agri non efficiunt centuriam, id est iugera ducenta. Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta autem area a planitie atque aequalitate; unde et ara. Alii aream vocatam dicunt quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod non triturentur in ea nisi arida. Pratum est cuius feni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desideret. Prata autem esse quae secari possunt. Paludes dictae a Pale pastorali dea, quod paleam, id est pabula, nutriant iumentorum.

De finibvs agrorvm. Fines dicti eo quod agri funiculis sint divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione tenduntur ut dimensionis aequalitas teneatur. Limites appellati antqiuo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima dicebant; a quo et limina ostiorum, per quae foris vel intus itur, et limites, quod per eos in agros foris eatur. Hinc et limus vocabulum accepit, cingulum quo servi publici cingebantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium intelleguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur. Limites maximi in agris duo sunt: cardo et decumanus. Cardo, qui a

1 uvidus] umidus *C* 2 est *om.* *K* 3 Subsiciva *BCK* quae divisor praec. *K*: quae su. de maria praec. *B* 4 unde *C* (*etiam* T^1?) quos] que *K* (*i. e.* quae) 5 divitores rec. *K* subsiciva *BCK* 6 centura *K*: contraria *B* 8 atque *om.* *K* 9 voc. dic.] vocant *K* quod *CT*: quia *BK* eradantur *K* aut quia *K* 12 paratus *BC* cultu resideret *T* 13 Padules *B* 14 a *om.* *T* past. a quo pal. *T* pastore C^1 dea] de ea BK^2 nutriunt *T* 16 eo *om.* *K* agra *BT* 17 divisa *B* partione *K*: portione *T* 18 demensionis *CK* equitas *BT* 19 lima] limina *K* 20 per quas *BK*: per quos *CT* 21 quod *om.* *T* in *om.* *K* agro *T* hinc . . . accepit *om.* *T* 22 limus] mens *KO* publice *T* 24 distinguant *K* 25 contentio *C* 26 maxime *K* car. est qui *T* *vel* quia : quia a *K* : qui *C*

septentrione directus a cardine caeli est ; nam sine dubio caelum vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat decumanus est appellatus. Ager enim bis divi-
5 sus figuram denarii numeri efficit. Arca ab arcendo vocata : fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifinium dictum eo quod trium possessionum fines adstringit. Hinc et quadrifinium, quod quattuor. Reliqui limites angustiores et inter se distant inparibus intervallis et nominibus designatis.

XV De mensvris agrorvm. Mensura est quidquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine, latitudine, animoque finitur. Maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, uncias et digitos dividerunt ; tanta enim fuit illo-
2 rum sollertia. Digitus est pars minima agrestium mensurarum. Inde uncia habens digitos tres. Palmus autem quattuor digitos habet, pes sedecim, passus pedes quinque, pertica passus duos,
3 id est pedes decem. Pertica autem a portando dicta, quasi portica. Omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt, ut palmus, pes, passus, et reliqua ; sola pertica portatur. Est enim decem pedum ad instar calami in Ezechielo templum men-
4 surantis. Actus minimus est, latitudine pedum quattuor, longitudine centum viginti. Climata quoque undiqueversum pedes habent sexaginta, ita (*sequitur figura*). Actus quadratus undique finitur pedibus centum viginti, ita (*seq. fig.*). Hunc Baetici
5 arapennem dicunt, ab arando scilicet. Actus duplicatus iuge-

1 sine duo *K* 3 per *om. T* pro] ex *K* 4 facit *T* 5 vocata *BCT*: dicta *KP* 6 adiri *T*: ad hoc ire C^1 7 stringit *K* 8 ang. int. *T* 9 dist. et inp. *B* omnibus *K* 13 regiones] regionibus *K* 14 agros] agra *BT* centurias] -ia *K* 15 deinde] de *T*: *om. K* in acetus acetus in per. perticas in (*etc.*) *K* particas *T* passis C^1 16 enim *om. C* eorum *BC* 17 mensuram *K* 20 pedes *om. K* 23 *vel* decempedum peduum *KT* 24 peduum qu. lat. *K* qu. et long. *B* 26 habet *BCT* 27 fin. LX ped. *BT* 28 arapenne *K* (*non Col. Mon.*)

rum facit; ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit. Iugerum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti, ita (*seq. fig.*). Actum provinciae Baeticae rustici acnuam vocant. Porcam idem Baetici triginta pe- 6
dum latitudine et octuaginta longitudine definiunt (*seq. fig.*). Sed porca est quod in arando extat; quod defossum est, lira. Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum. In agrestibus autem pedes centum quinquaginta quadratum iustum candetum vocant. Porro stadialis
ager habet passus CXXV, id est pedes DCXXV; cuius mensura octies conputata, miliarium facit, qui constat quinque milia pedibus. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui 7
apud antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea duplicata est nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

DE ITINERIBVS. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, XVI
Graeci stadia, Galli leugas, Aegypti schoenos, Persae parasangas. Sunt autem proprio quaeque spatio. Miliarium mille passibus 2
terminatur; et dictum miliarium quasi mille adium, habens
pedes quinque milia. Leuga finitur passibus mille quingentis. 3
Stadium octava pars miliarii est, constans passibus centum viginti quinque. Hunc primum Herculem statuisse dicunt, eumque eo spatio determinasse quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellasse quoniam in fine respiras-
set simulque et stetisset. Via est qua potest ire vehiculum; 4
et via dicta a vehiculorum incursu. Nam duos actus capit, propter euntium et venientium vehiculorum occursum. Omnis 5

4 agnus *B*: agrum *C*: agnos *K*: anum *T*, *quae omnia ad* agnum (*ita Col. D*) *redire possunt* 5 long. oct. *K* finiunt *T*: dicunt *K* 6 est *om. K* constat *B* 7 ca. app. Gal. *K* canditum *K*: camdentum *T*: candidum *B* aureis *B* 9 quadratorum *BCT* canditum *BK* porro . . . pedibus *hab. BCDFTU*: *om. KNP* 12 Centuri C^1K quia *K* 13 centum *om.* B^1 15 sunt] sed *K*: set *N* 17 leuvas *BKT* signes (es- C^1) *codd.* 18 quoque *T* 19 *an* mille ad eum? 20 Leuva *BKT* quingentibus *T* 22 hunc *ex* hinc *T* 23 conficisse *K* 24 appellasset *BT* quoniam] quod *K* 27 occursu *T*: incursu *K*: incursum *B*

autem via aut publica est aut privata. Publica est quae in solo publico est, qua iter, actus populo patet. Haec aut ad mare aut ad oppida pertinet. Privata est quae vicino municipio data
6 est. Strata dicta quasi vulgi pedibus trita. Lucretius (1, 315):

Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum.

Ipsa est et delapidata, id est lapidibus strata. Primi autem Poeni dicuntur lapidibus vias stravisse; postea Romani eas per omnem pene orbem disposuerunt, propter rectitudinem itine-
7 rum et ne plebs esset otiosa. Agger est media stratae eminentia coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est coacervatione dicta; quam historici viam militarem dicunt, ut (Virg. Aen. 5, 273):

Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens.

8 Iter vel itus est via qua iri ab homine quaquaversum potest. Iter autem et itiner diversam significationem habent. Iter [enim] est locus transitu facilis; unde appellamus et itum. Itiner autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi ut quo velis
9 pervenias. Semita itineris dimidium est, a semiitu dicta. Semita
10 autem hominum est, calles ferarum et pecudum. Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum vocatum, sive a callo pecudum praeduratum. Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicta quod transmittat.
11 Divortia sunt flexus viarum, hoc est viae in diversa tendentes. Idem diverticula sunt, hoc est diversae ac divisae viae, sive
12 semitae transversae quae sunt a latere viae. Bivium, quia

2 quae iter *T*: quae inter *BK* actus] agros *K* haec autem aut ad *T*: haec autem ad *B* 3 pert.] pergit *C* 4 quia si *K*: quas *T* detrita *T* 6 lapidata *C* 7 Poeni] pena *B* via stratuisse *K* 8 iterum C^1 9 Ager BC^1T 10 coacervatis *K* ab accire *K* est a coac. *K* 11 dicti C^1 13 depraehinsus in aere *K* 14 It. veitus *B*: Inter vallatus C^1 ire *KT* 15 habent] berent *ut vid. K* 16 enim *hab. BT*: *om. CK* app. exitum C^1 17 itus *om. K* quod *T* 18 dim.] medium *K* est *om. C* semeitu *K*: semicitu *T*: semivia *C* 19 callis f. aut p. *K* 20 a collo peduum *T* 21 sive ca. *K*: sive a collo *T* pedum *KT* perduratum *BC*: duratum *K* 22 d. quia transmittant *C* 23 flexu *K*: flexua *N* vias in d. *BKT*: viam in diversam *N* 24 sive . . . viae *om. KN* 25 a lat.] altere (-ae) *TC* Divium *KNP*

duplex est via. Conpeta, quia plures in ea conpetunt viae, quasi triviae, quadriviae. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus, et ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab 13
5 orbe rotae dicta. Porro actus, quo pecus agi solet. Clivosum iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod his viae praecurrentium investigentur, id est agnoscantur.

1 Conpeta ... quadriviae *om. KP* : quasi tr. quadr. *om. N* 2 quadr. quasi triv. *C* 4 et ab amb. dic. *om. KNP* ab *om. CU* (*non DF*) Orbeta *BT* vestigia carrus *T* 5 rota *T* dictae K^1 6 inter *K* Visgia *K* expresse *T* 7 quod] quia *C* instigentur *BCT* id est agn. *om. KNP*

LIBER XVI

DE LAPIDIBVS ET METALLIS.

1 De pvlveribvs et glebis terrae. Pulvis dictus quod vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit nec stare novit, sicut ait propheta (Psalm. 1, 4) : 'Tamquam pulvis, quem
2 proicit ventus a facie terrae.' Limus vocatus quod lenis sit. Caenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur ; ab eo enim fit. Favilla, quod per ignem effecta sit ; nam φῶς ignis est.
3 Gleba, quod sit globus ; pulveris enim collectione conpingitur et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta
4 pulvis. Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum ; nam omne lotum
5 mundum est. Volutabra appellata quod ibi apri volutentur. Vligo sordes limi vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae
6 genus. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta Cimolia candida est, a Cimea Italiae insula dicta ; quarum altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem praestat. Creta argentaria, et ipsa candida, appellata eo quod nitorem
7 argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, glutinosa et candida et linguae lenis, medicamentis et vasculis necessaria.
8 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, undisque cottidie fortior effectus in saxum
9 mutatur ; sicut argilla igne in lapidem vertitur. Sulphur voca-

1 quod] quia *B* 2 ventis *B* 3 pulverem proiecit *C* 5 fit en. *C* 6 quod] quia *B* 7 conpingitur *BT*: pingitur C^1 : constitur *N* : construitur *K* 9 Lavvina *T* 10 a lave *T*: a luae *K* 11 omne *om. K* lutum *T* 12 apri] pari *B*: porci *KN* 13 sordes] sedes (-dis) *KN* vel] um *KN* 14 quos] quo B^1 15 confectae *ut vid. T*^{1} ins. crete *T* 16 insule *T* 17 confricato *K*: contrito *C* 18 alter *B* 20 glut. et cand. *om. KP (non N)* 21 cand. ling. *B* lingua C^1 22 collibus *om. T* 25 ignem lapite *K*

tum quia igne accenditur; πῦρ enim ignis est. Nam vis eius et in aquis ferventibus sentitur, neque alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Huius genera quattuor. Vivum, quod foditur, translucetque et viret, quem solum ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod appellant glebam, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est; usus eius ad lanas suffiendas, quoniam candorem mollitiemque praestat. Quartum ad lychnia maxime confi- cienda aptum. Sulphuris tanta vis est ut morbos comitiales deprehendat nidore suo inpositus ignibus ardescens. In calice vini prunaque subdita circumferens exardescentis repercussu pallorem dirum velut defunctorum effundit.

De glebis ex aqva. Bitumen in Iudaeae lacu Asphaltite II emergit, cuius glebas supernatantes nautae scaphis adpropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim aestuans a terra. Spissantur autem utraque et densitate coeunt, et utraque Graeci πισσάσφαλτον appellant. Natura eius ardens et ignium cognata, et neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: utilis ad conpages navium. Alu- 2 men vocatum a lumine, quod lumen coloribus praestat tinguendis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hieme ex aqua et limo, et aestivis solibus maturatur. Huius species duae sunt: liquidum et spissum. Sal quidam dictum putant quod in igne 3 exiliat. Fugit enim ignem, dum sit igneum, sed naturam se-

1 πῦρ] ur *codd.* 2 et aq. *B*: ex aq. *K* 3 ardore *T* 5 vivum] unum *K*: una *B* quod] quae *B* funditur *T*: effoditur *Plin. N. H.* 35, 175 6 generibus *om. B* quod] quae *B* 8 sulfindas *BK*: sulfora indas *T*: sulfendas *C* quoniam] quo C^1 (*pro* quō, *i.e.* quoniam): quod *BK* 9 quartus . . . abtus *T* ellychnia *Plin. N. H.* 35, 175: licinia *codd.* conf. max. *K*: max. confingenda *T* 11 nitore *BKT* inp.] vel positus *T* 12 circumfereris *T* exardescentibus repercusso *codd.* 13 pallorum *B* effundet KT_1: effunditur *B* 14 in deae la. T^1: in indiae la. *B* 15 nautes cavis *T* 16 extuans *BT*: exestuans *K* 17 spissatur CT: spissatura *BK* utraque *om. K* et (*prius*) *om. T* 18 spissa asfalton *codd.* (spissasfaltum *C*) eius *om. K* 19 cognota C^1 et nequaquam fc. *Arev.* 20 mulieribus B^1C^1 21 voc. *om. K* 23 estibus T^1 24 in *om. T* 25 ignem *om. K* igneus *K*

quitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii sal a salo et sole vocatum existimant; nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis derelicta et sole decocta. Sunt et lacus et flumina et putei e quibus auritur. Dehinc in salinis ingestus sole siccatur; sed et flumina densantur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum luna noctibus; nam in Cyrenaea ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro caeditur, ut lapis, renascens maius: tantae alicubi duritiae ut muros domosque massis salis faciant,
4 sicut in Arabia. In natura quoque salis differentiae [sunt]. Nam alibi suave, alibi salsissimum: commune sal in igne crepitat; Tragasaeum nec crepitat in igne nec exilit; Agrigentinum Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra na-
5 turam. Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus est; in parte quadam Siciliae, ubi Aetna est, purpureus; item in eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus ut imagines
6 reddat; in Cappadocia crocinus effoditur. Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat, excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et salus nomen accepisse putatur; nihil enim utilius sale et sole: denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam pecudes, armenta et iumenta sale maxime provocantur ad pastum, multo largiores lacte multoque gratiores casei dote. Corpora etiam sal adstringit, siccat et alligat. Defuncta etiam a putre-
7 scendi labe vindicat ut durent. Nitrum a loco sumpsit vocabulum; nascitur enim in oppido vel regione Aegypti Nitria, ex quo et medicinae fiunt et sordes corporum vestiumque lavantur.

1 imica *K* 5 salinis] saliginis *B* densentur C^1 7 lunae (-ne) *BCT* 8 sunt mon. *C*: sed et mon. *K* 9 ren.] et nascens *K* 11 sunt *hab. CK*: *om. BT* 12 al. suavis *BCT*: alibis (*sic*) *K* salsimus C^1: salsimum *K* communis *K* 13 Tra. . . . crep. *om. T* tracaseum *K* 15 rubeus *T* (*cf. Plin. N. H.* 31, 86) 16 ubi *om. T* 19 dat] reddat C^1 20 omnis cibis *T* 23 etiam et pec. *T* 24 et ium. *om. K* 25 largiore . . . gratiore *Plin. N. H.* 31, 88 dote] docte C^1 27 vindicant *KT* 28 vel] et *T*

Huius natura non multum a sale distat; habet enim virtutem salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus. Aphro- 8
nitrum Graece, Latine spuma nitri est. De quo quidam ait (Mart. 14, 58):

Rusticus es? nescis quid Graeco nomine dicar:
spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur si minime fuerit ponderosum et maxime friabile, colore pene purpureo. Chalcantum dictum quia chal- 9
citis est thymum, id est flos; unde et apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; olim in Hispaniae puteis vel stagnis id genus aquae habentibus, quam decoquebant et in piscinas ligneas fundebant, adpendentes super eas restes lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus triginta. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc 10
diffusum in quosdam botros solidatur: fit et in scrobibus cavatis, quorum e lateribus decadentes guttae coalescunt: fit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis est ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat adstringendi ut non valeant mordere.

De lapidibvs vvlgaribvs. Lapis a terra tamquam densior III
etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus quod laedat pedem. Lapis mollis est et sparsus; saxa haerent et a montibus exciduntur; petra Graecum est; silex est durus lapis, eo quod

2 Afro enim nitrum *B* 3 spama B^1 6 Gr. es afronitru *BCT*: Gr. est afronitro *K* 9 Calecantinum *T* calcidis *BK* *fort.* quasi χαλκός, id est aes, et ἄνθος, id est flos 11 nunc *CTU*: non *BK* 12 quando coquebant (quo-) *codd.* 13 et . . . fund. *om. K* lineas *codd.* (*etiam U*) 14 eas] arenas *K* (*non V*) retes *T* lapillas *B* extendentes *C*: extentis *V* similitudine vitrei acini *K* (*non V*) 15 adherebant *BC*: aderebant *T* effectum *K*: exemptum *Plin. N. II.* 34, 123 17 defusum BC^1TV et] etiam *C* cautis B^1 18 calescunt *TV* 19 nodo et fraglantissimo *T* 20 et in urs. *K* o. aspersum *C*: oras passum *B* tantum *B* 21 ad stringendum (strig-) *BCT*: stringendi *K*: in adstringendo *Plinius* 23 quod] quia *B* 24 molis *K*: mobilis *Arev.* est spa. *K* a *om.* C^1 25 pe. gr. est *om. K* dura *K*: dirus B^1

2 exiliat ab eo ignis dictus. Scopulus a saxo eminenti, quasi ab speculando dictus; sive a tegimento navium, ἀπὸ τοῦ σκέπειν. Σπήλαια Graece, speluncae Latine. Est autem rupis cavata.
3 Crepido extremitas saxi abrupta; unde et crepido vocata quod sit abrupti saxi altitudo, sicut 'haeret pede pes densus' (Virg. Aen. 10, 361); unde et vocatur. Cautes aspera saxa in mari, dictae a cavendo, quasi cautae. Murices petrae in litore similes
4 muricis vivis, acutissimae et navibus perniciosae. Icon saxum est, qui humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur: icon autem Graece, Latine imago vocatur, eo quod ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis; licet hoc quidem et locorum natura evenit, ac plerumque convallium.
5 Calculus est lapillus terrae admixtus, rotundus atque durissimus, et omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus quod sine molestia brevitate sui calcetur: cuius contrarius est scrupus, lapillus minutus et asper, qui si inciderit in calciamentum, nocet et molestia est animo; unde et animi molestiam scrupulum dici-
6 mus: hinc et scrupea saxa, id est aspera. Cotis nomen accepit quod ferrum ad incidendum acuat; †cotis† enim Graeco sermone incisio nominatur. Ex his aliae aquariae sunt, aliae oleo in-
7 digent in acuendo, sed oleum lenem; aquae aciem acerrimam reddunt. Pumex vocatur eo quod spumae densitate concretus
8 fiat; et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrigerandi habens ut in vas missus musta fervere desinant. Rudus

1 ab eo ig. *CT*: ig. ab eo *BK* est dic. *B* xaxo *B* 2 σκέπειν] skepin *K*: skerin *BCT*: σκεπάζειν *Serv. ad Aen.* 1, 45 4 saxi *om. B* arubta *T* (*non U*) 5 sicut ... voc. *del. Arev. Isidori famae consulens* densor *K*: densus (*expunct.*) densusque viro vir *C* 6 vocatus *K* asp. sunt sa. *B* 7 cavando *BCK* cavatae *K* simile *B* 8 murices *B*: muricibus *dett.* Icon] Echo *Arev.* (*cf. Plin. N. H.* 36, 100), *quod sane vult dicere Isid.* 9 quod nomine *K* voces *BK* sonu captas *K* 10 icon *BC*: ico *T*: igon *K*: εἰκὼν *dett.*, *quod sane vult dicere Isid.* vocantur B^1 11 ad *om. T* aliae *K* 13 lapis *B* terra *T* 14 quod] quia *B* 15 cui cont. *BK* scrupulus *K*: iserupus (*sic*) *T* 16 qui] quia *B* in *om. T* calciamento *BK* 17 iserupulum *T* 18 Cutex *B*: Cutis *KT*, *et fort. Isid.* 19 cote *codd. infra* (26, 6, *q. v.*): cutis *codd. hoc loco* enim *om. K* 20 aliae (*alt.*)] ne *T* 21 lene *BT* 23 iamiamque *K* 24 ut *om. B* vasso B^1: vase *C*: vasu *K* defervere *BCT* desinat *K* § 8 (*cf.* XIX. x. 27) Rodus *K*: Rudos *BCT*

artifices appellant lapides contusos et calce admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt; unde et rudera dicuntur. Gypsum cognatum calci est; et est Graecum nomen. Plura 9 eius genera; omnium autem optimum lapidi speculari. Est enim signis aedificiorum et coronis gratissimus. Calcis viva 10 dicta quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem, unde et perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui; oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Calcis e lapide albo et duro melior structuris, ex molle utilis tectoriis. Arena ab ariditate dicta, non ab adhaerendo in fabricis, ut 11 quidam volunt. Huius probatio, si manu inpressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat.

De lapidibvs insignioribvs. Magnes lapis Indicus ab IV inventore vocatus. Fuit autem in India primum repertus, clavis crepidarum baculique cuspide haerens, cum armenta idem Magnes pasceret; postea et passim inventus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptum. Nam adeo adprehendit ferrum ut catenam faciat anulorum: unde et eum vulgus ferrum vivum appellat. Liquorem 2 quoque vitri ut ferrum trahere creditur; cuius tanta vis est, ut refert beatissimus Augustinus (Civ. 21, 4), quod quidam eundem magneten lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentum posuerit, deinde subtermovente manu cum lapide

§ 9 (*cf.* XIX. x. 20) 3 Gypsus cognatus *K* 4 lapidis sp. *K*: lapidis peculiari *B*: lapidis speculare C^1: e lapide speculari *Plin. N. H.* 36, 182 5 enim] autem *C* § 10 (*cf.* XIX. x. 19) 6 tacti *T* 7 erumpens *T* 10 structurae fa. *KT*: in structuris fa. *codd. altero loco* lapis *om. K* 11 adere *KT* ni. calcoiunctus *T* 12 du. et al. *K* melium *T* structurus C^1 § 11 (*cf.* XIX. x. 21) 13 ad abherendo *B*: ab inherendo *C* 14 expressa *K* stridat *K* aut . . . vest. *om. T* 15 relinquid *T* 17 in India] an ida *T*: in Ida *Plin. N. H.* 36, 127 gravis *K* 18 crepiditarum C^1 baculisque *K*: bactili qui *T* 19 et] vero *K* 20 sed] et *T* ferro . . . adpr. *om. T* 21 ferr. adpr. *C* 22 appellant B^1 Aliquorem (-re T^2) vi. *T*: Liquoremque vi. *K* 26 imposuerit *C*

ferrum cursim desuper movebatur. Vnde factum est ut in quodam templo simulacrum e ferro pendere in aere videretur. Est quippe et alius in Aethiopia magnes qui ferrum omne abigit respuitque. Omnis autem magnes tanto melior est quanto magis
3 caeruleus est. Gagates lapis primum inventus est in Sicilia, Gagatis fluminis fluore reiectus; unde et nominatus, licet in Brittania sit plurimus. Est autem niger, planus, levis et ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur; incensus serpentes fugat, daemoniacos prodit, virginitatem deprehendit;
4 mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Asbestos Arcadiae lapis ferrei coloris, ab igne nomen sortitus eo quod accensus semel numquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem ut
5 eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. Pyrites Persicus lapis fulvus, aeris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis, siquidem facile scintillas emittit: hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit. Est alius pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur sulpure vel aliis fungis vel foliis, et dicto celerius praebet ignem.
6 Hunc vulgus focarem petram vocant. Selenites, qui Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorem eius candorem cum
7 luna crescere atque deficere aiunt, gignitur in Persida. Diony-

1 cursum *B*: cursu *K*: curri *T* 2 sim. efferro C^1 3 omne abigit *Arev.* (*ex Plin. N. H.* 36, 130): non ambigit *BT et fort. Isid.*: nomambet *K*: non rapit *C* 4 melius *K* 5 primi *T*: primus *C* Sic.] Cilicia *Arev.* (*ex Dioscor.* 5, 146): Lycia *Plin. N. H.* 36, 141 6 gagates C^1: Gagis *Plin.* flum. *om. K* fluere *B* 8 ig. et motus *K* 9 fugiat B^1 10 mi. *Plin.*: mirum qui *K*: m. quo (*ex corr.*) *T*: m. quod *C*: m. quia *B* restringitur C^1 Abeston *codd.* 11 ferri *B* 12 metanicum *B* 13 ars al. T^1 oblita est quia *B* gentili *K* capiti C^1 14 quoddam *B* fa. dicunt ib. *B* 16 nullum imb. *K* Piritis *CT*: Peritis *BK* 17 fulvis B^1 plurimi *B* 18 hinc *B*: in C^1 ten. si (*delet.*) ma. si *T* 20 piritis *CT*: peritis *BK* 22 sulpure *dett.*: fulgore (-ure *T*) *codd.* vel aridis f. *Arev.* (*ex Plin. N. H.* 36, 138): *fort. pro* vel f. *cum glossa* alii sfungiis (*i.e.* spongiis) vel fol. *om. K* et di.] aedito (ed.) *BK* 23 fogarem *K*: vocare C^1 vocat *BC* 24 interior B^1 25 crescere *om.* C^1

sius lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita quia, si aquae mixtus conteratur, vinum fragrat, et quod in illo mirum est, ebrietati resistit. Thracius niger et sonorus; nasci- 8
tur in flumine cuius nomen est Pontus in Equitia. Phrygius 9
lapis ex loco traxit vocabulum; nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur antea vino perfusus flatusque follibus donec rubescat, ac rursus dulce vino extinguitur ternis vicibus, tinguendis vestibus tantum utilis. Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatus: hic integer 10
fluctuari traditur, comminutus mergi. Arabicus similis est eboris 11
sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem sucum dimittit croco similem. Iudaicus lapis albus est atque in schemate glandis, 12
scripturis subinvicem modulatus, quas Graeci γραμμὰς vocant. Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus: et est gravis et 13
candidus, poliendo auro utilis. Memphitis vocatus a loco 14
Aegypti; et est gemmantis naturae. Hic tritus atque in his quae urenda sunt et secanda ex aceto inlinitus ita obstupescere facit corpus ut non sentiat cruciatum. Sarcophagus lapis dictus 15
eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies absumuntur; σορὸς enim Graece arca dicitur, φαγεῖν comedere. Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata erodunt corpora. Mitiores autem servandis corporibus nec 16
absumendis haematites appellatus, eo quod cote resolutus in colorem veniat sanguinis. Est autem ammodum lividus; est et ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypti, Babylonia et Hispania.

1 autem *om. B* 2 mixtus] exitus *T* fraglat *T*: flagrat *BCK* quod illum *T* 3 resistat C^1 4 equicia *BK*: Scythia (Squitia *vel* Esquitia) *Arev.* 6 auritur *T* 8 dul. vinum *B* instinguitur *K* 9 Syria] Syro insula *Plin. N. H.* 36, 130 reppertur appellatur *K* 10 fluctuare *C* simili *T* ebori *dett.* 11 cutem *BKT* sucus *K* 13 voc.] appellant *T* 15 poliendi aurum *BCT*: polienti aurum *dett.* Memfiti *K* 16 et *om. T* 17 arenda *ut vid. T* 20 adsumuntur (ass-) *BKT*: adsumantur *C* soros *CT*: soror *B*: sarcorus *K* *vix pro σάρξ corr.* (*ex* VIII. xi. 85) *σορός* arca] caro *dett.* fagus (-gos *K*) *codd.* 21 in traia (*delet.*) troadae *K* 22 viventia *K* 23 erudunt *K*: erodiant (-unt?) *T* Mit. . . . abs. *del. Arev.* aut *CKTU* 24 adsumendis *K*: -tis *B*: -tes *TU*: absumentes *C* cute *codd.* 25 liv. et ferr. *CK*: liv. est ferr. *U* 26 Aegypto *dett.* babiloniae et ispaniae *C*

17 Androdamantus colore niger, pondere et duritia insignis, unde et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel aes dicitur, quique adtritus, ut haematites, in
18 colorem redigitur sanguinis. Schistos invenitur in ultima Hi-
19 spania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis. Amiantos appellatus a veteribus eo quod, si ex ipso vestis fuerit contexta, contra ignem resistat et igni inposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat; et est scissi aluminis similis, veneficiis resistens
20 omnibus, specialiter magorum. Batrachites similis est testae laminis scissibilis. Galactites colore cinereus, gustu suavis; sed ideo vocatus quod quiddam de se lacteum adtritus dimittat.
21 Obsius lapis niger est translucidus et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India et in Sam(ni)o Italiae. Mithridax lapis Euphratis sole [re]percussus
22 coloribus micat variis. Aetites lapides reperiuntur in nidis aquilarum. Aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his parere aquilas: horum masculus durus, similis gallae, subrutilis; femineus vero pusillus ac mollis. Alligati partus celeritatem faciunt, etiam aliquibus aliquid vulvae excidunt, niso cito par-
23 turientibus auferantur. Phengites Cappadociae lapis, duritia marmoris, candidus atque translucens; ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis

1 Andromatus *K*: Androdomatus *B*: Androdamanta (*acc. casu*) *Plin. N. H.* 36, 146 color *T* et] pro *K* 3 ematitis *K*: amatites *T*: ematites *BC* 4 Iscistos *B*: Iscistus (*ex* Isciscitus) *K*: Icistos *T*: Escistos *C* 5 friabilis *CK*: fricabilis *BT* Amianthus (*ex* -tu-) *K*: Amantos *T*: Amianthos *BC* 6 appellatur *ut vid. C* contincta C^1 7 igne *B* 8 veneficis *T* 9 Batrices *B*: Ostracites *Arrv.* (*sed Isidori error subest*) 10 laminis scissibilis *K*: laminis aescissibilis B^1: laminose scissibilis *T*: lamminosae aescis similis C^1: laminosus scissibilis *Dioscorides latinus* Galacontes *K* 11 id. sic voc. *K* quo quidam *T* de se *om.* B^1 12 Obsius B^1KT: Obsidius *C* nig. lap. est *B* 13 speluncis *C* reddens *B* 15 samo *codd.*: Samnio *Plin. N. H.* 36, 197 Mitridas *BT*: Mitritas *K*: Mitredas C^1 percussus *codd.* XVI. XII. 2 16 aquarum C^1 17 invenire BC^1K 18 pare *K* aquilam *C* durus *om. K* subrutilus *C*: subrutulis *K* 19 vero vero pu. *K* alligatus C^1 20 a quibus *B*: *om. T* 21 Fingites *codd.* duritiae *B* 23 a quondam re. *B*

claritas intus diurna erat. ⟨Ch⟩emites ebori similis, in quo 24
Darium conditum ferunt, Parioque similis candore et duritia,
minus tantum ponderosus, qui porus vocatur. Ostracites vocatus 25
quod similitudinem testae habeat: usus eius pro pumice. Me- 26
lanites lapis dictus est eo quod melleum et dulcem sucum
emittat. Smyris lapis asper et indomitus et omnia adterens, ex 27
quo lapide gemmae teruntur. Chrysites colore similis ochrae 28
invenitur in Aegypto. [H]ammites similis nitro, sed durior, 29
gignitur [in] Aegypto vel [in] Arabia. Thyites nascitur in 30
Aethiopia veluti viridis, sed lacteus cum resolvitur, remordens
vehementer. Coranus albus est duriorque Pario. Molotius 31, 32
veluti viridis et gravis invenitur in Aegypto. Tusculanus, a 33
loco Italiae dictus, dissilire igni traditur. Sabinus fuscus addito 34
oleo etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer
igni resistens. Siphnius mollis et candidus, excalfactus oleo 35
nigrescit atque durescit. Lapides quoque medicinalium mor- 36
tariorum et pigmentorum usibus apti: etesius praecipuus et
inde chalazius; Thebaicus quoque et basanites lapides nihil ex
sese remittentes. Specularis lapis vocatus est quod vitri more 37
transluceat; repertus primum in Hispania citeriori circa Sego-
bricam urbem. Invenitur enim sub terra et effossus exciditur
atque finditur in quamlibet tenues crustas.

1 diuturna *K* Chernites *edd.*: C(h)emites *codd. Plinii N. H.* 36, 132: Emites *codd.* (*pro* Cemites, *tanquam* C, *i.e. capitulum novum*, emites?) eboris *B* 2 arium *T* pario sim. *C* duria *T* 3 tantum] tamen *C* purus *K* Ostracides *BK* 4 habeat *BCK*: habet *T* Melitinus *Plin. N. H.* 36, 140 5 est *om. C* dulce sucus *K* 6 remittat *Plin.* Hismiris B^1 *ut vid. KT*: Ismiris *C* atterrens *CK* 7 lapides *K* teruntur *BCK*: tundantur *T* Crisites *codd.*: Chrysitis *Plin. N. H.* 37, 179 C. lapis col. *K* ocreae (-ree) *codd.* 8 Amnites *codd.* (Amanites *B*) 9 in *hab. K*: *om. BCT* in *hab. T*: *om. BCK* Thyites *Arev.* (*ex Dioscor.*): Vi (*vel VI*) *T*: *VI* C^1: *om. BK* *Quae quomodo explicem haereo* 11 Molotius *BKT*: Moloctius *C*: Morocthius (?) *Arev.* (*ex Dioscor.*) 12 veluti *om. T* et gravis *T*: et grandis *CD*: et grans B^1: *om. K* Tuscanus *C* 13 disiliri *K* fuscus] lapis *K* 14 fetr T^1 15 Sifnius *T*: Sifinius *BCK* ca. sed exc. *K* 16 atque] aqua *K* mortarium et pulmentorum *K* 17 ethesius *T*: edesius *BCK* praec. *om. T* et in.] deinde *K* 18 chal.] colaticus *codd.* basanitis *T*: basanitus C^1: bosanites *K* 19 se *KT* (*ex corr., ut vid.*) 21 enim *om. K* effossum *K* 22 quaslibet *K* tenuas *T*

V DE MARMORIBVS. Post lapidum genera veniemus ad marmora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus commendantur. Marmor sermo Graecus est a viriditate vocatus, et quamvis postea et alii coloris inveniantur, nomen tamen
2 pristinum a viriditate retinuerunt. Marmorum colores et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt et pretiosissimi generis, sicut Lacedaemonium viride cunctisque hilarius, repertum prius apud
3 Lacedaemonios, unde et vocabulum traxit. Ophites serpentium maculis simile, unde et vocabulum sumpsit. Duo eius genera:
4 molle candidum, nigrum durum. Augusteum et Tiberium in Aegypto Augusti ac Tiberii primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab ophite, quum illud, ut praediximus, serpentium maculis sit simile, haec maculas diverso modo colligunt. Nam Augusteum undatim est crispum in vertices; Tiberium
5 sparsa, non convoluta, canitie. Porphyrites in Aegypto est rubens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa
6 quod rubeat [ut] purpura. Basanites ferrei coloris sive duritiae; unde et nomen ei datum est: inventus in Aegypto et Aethiopia.
7 Alabastrites lapis candidus, intertinctus variis coloribus, ex quo Evangelici illius unguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae, ceteris
8 candidior, probatissimus vero in India. Parius candoris eximii, lygdinus cognomento: hic apud Paron insulam nascitur, unde

1 veniamus *K* 2 nam (*alt.*) *om. K* 3 quae (que) mac. *BT* 4 Gr. ser. *C* vocatum *K* 5 quodvis *B* coloris *BT*: colores *CK* tamen] autem *B* 8 sicut] sunt *T* 9 viridiore *K* cunctis rep. (*om.* hil.) *BK* 11 similes *K*: simiiis *B*: simile est *C* 12 Auguste vel et *B* 13 acgypti C^1 ac] et *C* principatus *B* 15 similis *codd.* maculis *BK* 16 undatum *T* vertice *T* 17 convolata C^1 Porphireticum *K*: Purpuritis *BCT* in] ex *BCT* ru. et cand. *K* 18 candidus *BT*: candidum *C* 19 ut *hab. CK*: *om. BT* ferreo *K* colore *BK* duritia (-cia) *BCK* 20 ei nomen *B* inventum *K*: inventum est *C* 21 Alabastritus B^1K: Alabastris *CT* interinstinctus *B*: interextinctus *T* (*haec pro* interstinctus) 22 angelicae B^1 (*pro* Evangelicae) 25 probatissimum *K* in *om. T* 26 ligdinus *codd.*

et Parius nuncupatus. Magnitudo eius, qua lances craterasque non excedat; unguentis et ipse aptus. Coralliticus in Asia reper- 9
tus, mensurae non ultra cubita bina, candore proximo eboris et quadam similitudine. E diverso niger Alabandicus terrae suae nomine nuncupatus, purpurae aspectu similis. Iste in oriente igni liquatur atque ad usum vitri funditur. Thebaicus 10
interstinctus aureis guttis invenitur in parte Aegypti adscripta, coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens. Syenites circa Syenem vel Thebas nascitur. Trabes ex eo fecere 11
reges. Marmora autem, quae in officinis rupibusque gignuntur: 12
ex quibus Thasius diversi coloris maculis distinctus, cuius primum usum insulae Cyclades dederunt. Lesbius lividior est 13
paulo huic, sed et ipse diversi coloris maculas habens. Corin- 14
theus ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum colorum. Corintho primum repertus. Ex eo columnae ingentes 15
liminaque fiunt ac trabes. Caristeum viride, optimum; nomen ab aspectu habens, eo quod gratus sit his qui gemmas sculpunt; eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia 16
mittit: ad cutem sucum dimittit croco similem, unde et nomen accepit; non crustis, sed in massa et liminum usu aptum. Lu- 17
culleum marmor nascitur in Melo insula; cui Lucullus consul nomen dedit, qui delectatus illo primus Romam invexit; solumque pene hoc marmor ab amatore nomen accepit. Est et Lu- 18
nensis. Tephrias appellatus a colore cineris, cuius lapidis alligatio

1 et *om.* *T* nuncupatur (*ut vid.*) *C* quae *K* 2 excidat *B* Corallitus *ex* -tiis *K* 3 proxima C^1 et *Plin. N. H.* 36, 62: ad (*pro* at?) *BCK*: *om.* *T* 4 quodam s. *T*: quandam similitudinem *CK* e] a C^1 alabantdicus *B* 5 suo *T* purpureo *C* 7 intertinctus *C*: interinstinctus *BT* in Africae parte Aegypto adscripta *Plin. N. H.* 36, 63 8 codiculis *B*: codicolis *K*: cudiculis C^1 terrenda *BC* naturae *K* 9 Sienis *K* sien ** vel B^1: sienum *K* facere *T* 10 officiis *B* gignitur *K ante corr.* 11 itasius *codd.* (*pro* i *vel* primum Tha.?) colores *K* miraculis B^1 12 ciclade *B*: c*iclade T^1 13 hoc *dett.* ipse et *C* div. colores *K* (*pro* diversicolores?): versicolores *Plin. N. H.* 36, 44 Corinteus *BT*: Corintius *CK* 17 sculfiunt *T*: sculp*unt *B* 19 ad ... dimittit *om.* *T* cute *K*: cotem *C* 20 usum (hu-) *KT* 21 Melo *Plin. N. H.* 36, 50: theo *BK*: ceo C^1: chio *T* cuius *B* 22 quia *C* 23 et est *T* luniensis *CT*: liniensis B^1K 24 tefrian *KT* (*et Isid.*): tefrina *B*: tefria C^1 allegatio C^1

19 contra serpentes laudatur. Ebur a barro, id est elephanto, dictum. Horatius (Epod. 12, 1):

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

VI De GEMMIS. Post marmorum genera gemmae secuntur, quae multum auri decorem tribuunt venustate colorum. Primordia eius a rupe Caucaso. Fabulae ferunt Prometheum primum fragmentum saxi eius inclusisse ferro ac digito circum-
2 dasse, hisque initiis coepisse anulum atque gemmam. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quae principalia sunt sive notissima adnotavimus. Gemmae vocatae quod instar gummi transluceant. Pretiosi lapides ideo dicti sunt quia care valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est magnum et pretiosum vocatur; sicut et in Samuelis volumine legitur (1 Reg. 3, 1): 'Et sermo Domini pretiosus erat in Israel,' hoc est rarus.

VII De VIRIDIORIBVS GEMMIS. Omnium gemmarum virentium smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate vocatus; omne enim satis viride amarum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior huic austeritas est; nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Sculpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum est, sicut speculum ita imagines reddit. Quippe Nero Caesar gladia-
2 torum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani: colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone; tunc enim tellure deoperta

1 aelefanto *T*: ab elefanto *K*: elefanti *B* 5 auro *K* decore *K* venustatem *B* 6 caucasca *K*: caucasi *Plin. N. H.* 37, 2 fuerunt *T* 7 fragmenta *K* 8 his qui *T* 9 e] de *K* 11 quia in instar *B* 13 possunt *BC*^{1} seu quia *B* raro *K* sunt *C* 14 sicut in *K* 18 cuius *T* margaritos *B*^{1}*T* 20 vocatus *BCT*: dictus *K* 22 viriditatem repercusso aere *K* percussum *T*^{1} 23 gemmis *B* 25 seculum *K* gladiorum *K* 26 exspectabat *B* 27 meliores *K* Scythici *om. T* scithaga *K* 28 locum *om. K*: lucem *ut vid. T*^{1} bractiani *B*^{1} commissoriis *T*

intermicant, quia his ventis arenae maxime moventur. Tertium Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed vitiosi; nam aut aeri, aut plumbo, vel capillamentis, vel sali[s] similes notas habent. Smaragdi autem mero et viridi pro- 5 ficiunt oleo, quamvis natura inbuantur. Chalcosmaragdus 3 dicta quod viridis sit et turbida aereis venis. Haec in Aegypto vel Cypro insula nascitur. Prasius pro viridanti colore dictus, 4 sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret. Tertium distinctum virgulis tribus candidis. Beryllus in India 5 10 gignitur, gentis suae lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sex-angulas formas, ut hebetudo coloris repercussu angulorum excitetur; aliter politus non habet fulgorem. Genera eius novem. Chrysoberyllus dictus eo quod pallida eius viriditas 6 15 in aureum colorem resplendeat. Et hunc India mittit. Chryso- 7 prasus Indicus est, colore . . ., porri sucum referens, aureis intervenientibus guttis, unde et nomen accepit. Quem quidam beryllorum generi adiudicaverunt. Iaspis de Graeco in Lati- 8 num viridis gemma interpretatur: ias quippe viride, pinasin 20 gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi coloris. Species eius decem et septem. Volunt autem quidam iaspidem gemmam et gratiae et tutelae esse gestantibus, quod credere non fidei, sed superstitionis est. Topazion ex virenti 9 genere est omnique colore resplendens, inventa primum in 25 Arabiae insula, in qua Trogodytae praedones fame et tempestate fessi quum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula

1 qu. vi venti *K* 2 reliqua C^1T: reliqua genera *Plin. N. H.* 37, 66 3 aere *BCT* lapillamentis *codd.* (*et Isid.*?) 5 Calcumsmaragdus *BK* 6 aeres B^1 hacc *om.* *T* 7 viriditati *K* 8 vili *K* punctis] guttis *K* 9 distinctis *K* 10 sua *T* a vir. *C* 11 sexangulos B^1: -li *C* 12 bitudo *T* repercussum *T*: repercusso *B* 14 Clisoberillus *T* 16 col. pallidiore *Plin. N. H.* 37, 77 ferens *T* 18 gen. adiud. *Solinus* 52, 62: generis iudicaverunt *BCK*: generi vindicaverunt *T* 19 viride] viridis *K* pinasin *KT* (-in *an* -im *incert.*): pinnasin *C*: pinnasim *B* 20 similis *K* 21 speciem *T* 22 tut.] utile *B* gustantibus *K* quod] que (*i.e.* quae) *B* 23 Topation *KT* 25 trogodítae *B*: trocodite *K*: tragoditae (-te) *CT* praedone C^1 26 radicem *K*

postea quaesita nebulis cooperta tandem a navigantibus inventa. Sed ob hoc locus et gemma nomen ex causa accepit; nam τοπάζειν Trogodytarum lingua significationem habet quaerendi. Est autem amplissima gemmarum; eadem sola nobilium limam
10 sentit. Genera eius duo. Callaica colore viridi, sed pallens et 5
nimis crassa; nihil iucundius aurum decens; unde et appellata. Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis, oculi modo
11 extuberans. Molochites spissius virens et crassior quam smaragdus a colore malvae nomen accepit, in reddendis lau-
12 data signis. Nascitur in Arabia. Heliotropia viridi colore et 10
nubilo, stellis puniceis supersparsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est; nam deiecta in labris aeneis radios solis mutat sanguineo repercussu; extra aquam autem speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus eius subeuntem lunam ostendens. Magorum inpudentiae manifestissi- 15
mum in hoc quoque exemplum est, quoniam admixta herba heliotropio quibusdam additis precationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Aethiopia.
13 Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tena- 20
14 citer adhaereat ut nisi abrasa parte ligni vix separetur. Myrrhites dicta est quod in ea myrrhae color est. Conpressus autem usque ad calorem nardi spirat suavitatem. Aromatitis reperitur in Arabia vel Aegypto, myrrhae coloris et odoris; unde et
15 nomen habet. Melichros bicolor ex una parte viridis, ex 25

1 neb. operta *C*: nebulusque operta *T* 3 topazin *T* (*cf. Plin. N. H.* 37, 108): topezim *K*: topazim *B*: topazion *C* trogoditarum *BCT*: trocoditarum *K* ha. querenti *T*: querentis ha. *K*: ha. quaerentis *BC* 5 Calalica *T*: Callica C^1 colorem *T* vi. et *K*: viridis et *BT*: viridens et C^1 pa. nim. T^1 6 auro *K* appella *K* 7 in (*alt.*)] de *K* 8 urens BC^1 quamvis sm. *K* (*pro* quam ism.) 10 Eliotropia *CT*: Elictropia *B*: Electropia *K* 11 superasparsa *T*: persparsa *K* 12 nomini *BC* lapidum *B* 13 radio *B* sanguine C^1 14 so. recipit *C* 15 magnorum *B* impudentia *C* 16 quoniam] quod *K* 17 eliotropio *CT*: elictropio *B*: electropio *K* quidam *K* atitis *T* praecantationibus *K* 18 nequent *K* 19 Sagada *T*: Sacida B^1K 20 e *om. T* 21 abra *K* 22 eo *B* congressus *K* 23 colorem *BK* spira *T* aromatidis *BK* 24 morrae *K*: murraci (-ci) *BC* 25 Melicros *C*: Melecros *KT*: Meletros *B*

altera melli similis. Choaspitis a flumine Persarum dicta est, 16
ex viridi fulgoris aurei.

De rvbris gemmis. Corallius gignitur in mari, forma VIII
ramosus, colore viridi sed maxime rubens. Bacae eius candidae
sub aqua et molles; detractae confestim durantur et rubescunt,
tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari evellique retibus
solet, aut acri ferramento praecidi, qua de causa corallius voci-
tatus. Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretio-
sum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus
resistere adfirmant, si creditur. Sardius dicta eo quod reperta 2
sit primum a Sardis: haec rubrum habet colorem marmoribus
praestans, sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.
Onyx appellata quod habeat in se permixtum candorem in 3
similitudinem unguis humanae. Graeci enim unguem ὄνυχα
dicunt. Hanc India vel Arabia gignit: distant autem invicem;
nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis, Arabica
autem nigra est cum candidis zonis. Genera eius quinque.
Sardonyx ex duorum nominum societate vocata; est enim ex 4
onychis candore et sardo. Constat autem tribus coloribus;
subterius nigro, medio candido, superius mineo. Haec sola
in signando nihil cerae avellit. Reperitur autem apud Indos
et Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque. Haema- 5
tites rubore sanguineus, ac propterea haematites vocatus; αἷμα
quippe sanguis est. Gignitur in Aethiopia quidem principalis,
sed in Arabia et in Africa invenitur. De qua promittunt magi
quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. Sucinus, quem 6
appellant Graeci ἤλεκτρον, fulvi cereique coloris, fertur arboris

1 Coaspitis *BT ut vid.*: Coaspites *C*: Choaspides *K* 4 *vel* viridis et bacae *C*: bene (*i.e.* venae) *T*: viae *BK* (*pro* uvae?) 5 aqua mollis detractus *K* duratur et rubiscet *K* 6 lapidiscit *K*: lapides fiunt C^1 occupari *BCT* (*cum codd. Plin. N. H.* 32, 22): aucupari *K* 7 acri *om. K* voc. est *K*: vocitatur *B* 9 corallius *K* 10 Sardus *BT* 11 rubum *T* 12 gemmis B^1 vil. est *C* 13 ca. et sim. *K* 14 grece C^1 16 hab. et alb. *K* 19 sarda *Plin. N. H.* 37, 86 au. et trib. *T* 20 superi minio *K* 21 avellit *CT*: evellit *BK* 23 αἷμα] emat *BKT*: emath *C* 24 sed princ. *BCK* 25 sed et in *Plin. N. H.* 37, 169 26 quidam *BT*: quoddam *K* barb. *BCK*: labrorum *T* quam *T* 27 cerei *Plin. N. H.* 37, 33: certique *codd.* (*ex* ceroque *K*)

sucus esse et ob id sucinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaethonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrimis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem; et electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit Elector plurimi poetae dixere. Constat autem eum non esse sucum populi, sed pineae arboris; nam accensus taedae nidore
7 fragrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummis, densaturque ut crystallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. Vocari autem a quibusdam harpaga, eo quod adtritu digitorum accepta caloris anima folia paleasque et vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocumque autem modo libeat tinguitur;
8 nam anchusae radice conchylioque inficiuntur. Lyncurius vocatus quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore indurata. Est autem, sicut et sucinum, fulva, adtrahens spiritu folia propinquantia.

IX De pvrpvreis. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto violacio colore; et quasi rosae nitor, et leniter quasdam flammulas fundens. Alterum eius genus descendit ad iacinthos. Causam nominis eius afferunt quia sit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem
2 sculpturis facilis: genera eius quinque. Sapphirus caeruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos; optimus apud
3 Medos, nusquam tamen perlucidus. Iacinthus ex nominis sui flore vocatus. Hic in Aethiopia invenitur, caeruleum colorem habens. Optimus, qui nec rarus est nec densitate obtunsus,

1 app.] vocari *C* 2 fluminis *T ante corr.* C^1 3 int. ic. *C* 4 beridanum *K* 6 su. non esse *K* 7 piniae *B*: pini *K* nitore *T*: nitorem *K* 8 fraglat *CT*: flagrat *K* in *om.* C^1 9 gummi *C* tepore *CKT* 12 coloris C^1 14 inficitur *C* 15 tepore *C* 16 sicut *om.* T^1 spiritum *T* 20 nitior B^1 21 iaquintos *BKT* (-tus): iacintos *C* 22 eius *om. B* quoddam *T* 23 uni *T* 25 optimos B^1 26 numquam *T* perlucidum *B* Iachinthus *K*: Iacintus *B*: Yacintus C^1: Iaquintus *T* 27 fulgore *C* vocatur *B* 28 rarus] russus *T*: clarus *Schwarz*

sed ex utroque temperamento lucet purpuraque refulgens ; hic autem non rutilat aequaliter. Sereno enim perspicuus atque gratus est, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit, in os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen invictus. Nam adamante scribitur et signatur. Iacinthizonta Indicus et iacinthum prope referens. Quidam autem eorum crystalli similes capillamentis intercurrentibus obscurantur ; ex quo etiam vitio illorum nomen est. Amethystizontas appellatus quia eius extremus igniculus in amethysti violam exit. Cheli- donia ex hirundinum colore vocata ; et duorum est generum, quarum una ex altera parte purpurea, et alia purpurea nigris intervenientibus maculis. Cyanea Scythiae gemma caeruleo coruscans nitore, pura, interdum et punctulis intermicantibus auratis pulvisculis varians. Rhoditis rosea est ; et ex eo nomen accepit.

De candidis. Margarita prima candidarum gemmarum, quam inde margaritum aiunt vocatum quod in conchulis maris hoc genus lapidum inveniatur ; inest enim in carne cochleae calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus : gignitur autem de caelesti rore, quem certo anni tempore cocleae hauriunt. Ex quibus margaritis quidam uniones vocantur, aptum nomen habentes, quod tantum unus, numquam duo vel plures simul reperiantur. Meliores autem candidae margaritae quam quae flavescunt. Illas enim aut iuventus aut matutini roris conceptio reddit candidas ; has senectus vel vespertinus aer gignit obscuras. Paederos secunda post margaritum candidarum gemmarum. De qua quaeritur in quo colore numerari debeat totiens iactati per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa

1 sed *om.* *K* utraque *B* luce *CT*: lucis (?) *Solin.* 30, 32 5 et scrib. et *T* signitur *K* Iacintizonta *CK*: Iaquintizonta *T*: Iacointizonta *B* (-tas *acc. plur.*, *Solin.* 52, 63; *hinc error Isidori*) 6 illorum *T* 8 vitia C^1 Am.] *Isidori error ex Plin. N. H.* 37, 93 *ortus est* appellatur *C*: appellatas B^1 10 erundino *K* 11 purp. al. purp. *C* 14 pulvusculis B^1T Rotidis *BT* et *om.* *K* 17 quem *BT* marinis *K* 18 invenitur *K* 21 uniores C^1 aptum *om.* *K* 22 duo vel tres vel pl. *C* 24 flavae sunt *K* inventus C^1 iuv. matutino *K* 25 candidas *om.* *K* 26 Pedoros *BCT*: Pedorus *K* secundam *K*: -das C^1

3 vocabulo facta sit. Asterites candida est, inclusam lucem continens veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candi-
4 cantes radios ; unde et nomen invenit. Galactitis lacteus est, qui adtritus reddit sucum album ad lactis saporem, feminis nutrientibus inligata fecundat ubera ; infantium quoque collo suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactiten vocant.
5 Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritia quoque invicta, ut adamas ; etiam in ignes posita manere suum
6 frigus. Solis gemma candida est, traxitque nomen quod ad
7 speciem solis in orbem fulgentis spargit radios. Selenites translucet candido melleoque fulgore, imaginem continens lunae ; quam iuxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui
8 atque augeri. Nascitur in Persida. Cinaedia invenitur in cerebro piscis eiusdem nominis, candida et oblonga. Praesagare his ferunt maris signa tranquillitatis vel tempestatis.
9 Beli oculus albicans pupillam cingit nigram e medio aureo fulgore lucentem, et propter speciem Assyriorum regi Belo dica-
10 tam ; unde et appellata. Epimelas dicitur quum in candida
11 gemma superne nigricat color ; unde et nomen habet. Exebenus speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.

XI De nigris. Achates reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros et albos iunctos et variatos, similis haematiti. Magi suffitu earum, si creditur,

1 Asteritis *K* luce *K* 2 albulantem *K* reddet quae B^1 : reddet quasi *K* 3 Galactites *C* 4 ad *BCK* : et *T* 5 fecunda *K* 6 suspenso C^1 7 acelaus *T*: acelaos *C* : acelonus *B* 8 vocent *C* 9 Galatias *codd.* grandinum *codd. infra* (XIII. 4) profert *T* et fig. et du. *C* duritiam *BK* 10 invictam *K* adamans *BKT* ignem *B* : igne *CK* sucum C^1 11 traxit quoque *K* 12 orbe *C* fulgentes *BT* Solenitis *KT*: -tes B^1 14 quae *K*: quod *B* diem *K ante corr.* 15 Cimedia *BCT*: Cimidia *K* 16 praesagire *Plin. N. H.* 37, 153 17 feruntur *Schwarz* maris *Plin.*: magis *BKT*: magi *C fort. recte* 18 Belloculus *BCT*: Belliculus *K* pupilla cingens *K* areo *K* 19 bello *T* 20 Epimela *C*: Epimalas *K* 21 super *KT* nigriscat *K*: nigriget *B* 22 quam *B* 25 iuncto *K* 26 magis *T*

tempestates avertunt, flumina sistunt. Apsyctos nigra et ponde- 2
rosa, distincta venis rubentibus. Haec excalefacta igni septem
diebus calorem tenet. Aegyptilla nigra est radice, caerulea 3
facie, ex Aegypto, ubi invenitur, vocata. Media nigra est, a 4
Media illa fabulosa inventa. Habet venas aerei coloris;
sudorem reddit croci, saporem vini. Veientana Italica gemma 5
est, Veis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.
Bariptos nigra est cum sanguineis et albis notis. Mesomelas 6
nigra vena quemlibet colorem secante per medias. Veneris
crines nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.
Trichrus ex Africa nigra est, sed tres sucos reddit, ab radice 7
nigrum, e medio sanguineum, e summo ochrae. Dionysia 8
nigra mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum fragrat, et
odore suo ebrietati resistere putatur. Pyritis nigra quidem, sed
adtritu digitos adurit.

De variis. Panchrus varius ex omnibus pene coloribus XII
constans; unde et nominatus. Olca barbari nominis ex fulvo
et nigro viridique et candido est. Mithridax sole percussa 2
coloribus micat variis. Gignitur in Persida. Drosolithus
varius. Nominis causa quia si ad ignem adplicetur, velut sudo-
rem mittit. Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. 3
Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens pur-
pura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam

1 fulmina *K* Absictos *codd.* 2 di. a ve. *K* calefacta *K* ignis *B* decem (x̄) *K* 3 colorem *K* nigra *om. C*¹ 4 a *om. T* 5 medea *B* aereas *C*¹: aeris *B*: aurei *Plin. N. H.* 37, 173 6 crocci *BK* Vegentana *codd.* italia *B* 7 Veis] ab eis *BCK* 8 Baroptenus sive baripe *Plin. N. H.* 37, 150: Baroptis *Arev.* Meramelas *C*¹: Mesomolas *K* 9 venas *BCK* quamlibet *C* secantem *CK* medium *Plin. N. H.* 37, 174 Veneriae (-ie) *KB* 10 crines *om. T* continent *Plin. N. H.* 37, 184 rube cr. *T*: rufrinis *B*¹: rufe (*i.e.* -fae) cr. *B*² (*et Isid.*?) 11 Tricruus *CK*: Tricuus *BT*¹ est ni. *C* sed *om. K* sucus *BT* 12 emiodio *T* ocreae (-cer-, -ee) *BKT*: ocrem *C* (*pro* ochreum?): ochrum *Plin. N. H.* 37, 183 13 nigris *BK* fraglat *CT*: flagrat *BK* 14 ebrietate *K* put. *om. K* q. est sed *Plin. N. H.* 37, 189 15 digitis *BT* 16 Pancrus *T*: Pangrus *BCK* 18 canditu *K* Mitridax *BCT*: Mitritas *K* 19 Droselitus *codd.* 21 Opallus *K*: Oppalus *BT*: Oppallus *C*¹ adversarum *K* 22 est] et *K* pura *K* 23 viriditas *om. B*

varietate lucentia. Nomen habet ex patria; sola enim eum
4 parturit India. Ponticae a Ponto dicuntur, genere diverso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes, aliae habentes
5 stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae. Hexecontalithos in parva magnitudine multicolor; unde et hoc sibi nomen adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est ut sexaginta gemmarum colores in parvo orbiculo eius deprehendantur.
6 Nascitur autem in Libya apud Trogodytas. Murrina apud Parthos gignitur, sed praecipua in Carmania. Humorem sub terra putant calore densatum; unde et nomen sumpsit. Varietas eius in purpuram candoremque et ignem cum quosdam colorum repercussus, quales in caelesti arcu spectantur. Cuius contraria causa crystallum facit, gelu vehementiori concreto.

XIII De crystallinis. Crystallus resplendens et aquosus colore. Traditur quod nix sit glacie durata per annos; unde et nomen ei Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro, maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferventissimus invenitur; ideoque ipsa diuturna et annosa duritia reddit hanc speciem quae crystallus dicitur. Hic oppositus radiis solis adeo rapit flammam ut aridis fungis vel foliis ignem praebeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur: nihil autem
2 aliud quam frigidum pati potest. Adamans Indicus lapis parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem et splendorem crystalli, numquam autem ultra magnitudinem nuclei Avellani repertus. Hic nulli cedit materiae, nec ferro quidem nec igni, nec umquam incalescit; unde et nomen interpretatione Graeca indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri ignisque con-

1 licentia B^1 nomine B^1 eum] ea *K* 3 guttit C^1 alia *T* 4 stillas *K* aliae] abe *T* longis] lanae *K* coloris *T* dotibus *K* Exocontalitus (-tos) *codd.* 5 parva] patria *K* hoc sibi] vi vocaboli *K*: hoc *B* (*non D*) 6 sparsus *ex* sparsis *T*: sparsum *BK* (*et Isid.*? *cf. Solin.* 31, 3) 9 partus *B* germania *codd.* (*et Isid.*?) hum. . . . dens. *om. K* 10 colore *T* (*non UV*) 11 igne *B* cum] et *Plin. N. H.* 37, 22: *an* tum? 12 expectantur *T* cui contrariam causam *K* 15 calore C^1 glaties *K* 19 quae] qua *T*: et *K* 22 quam *om.* C^1 24 avallanae repperitur *K* 26 interpretationem grecam *K* 27 dum sit] sumpsit *K* ignique *T*: igneque B^1

temptor, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus, sicque multis ictibus ferri perfrangitur. Cuius fragmenta sculptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. Hic 3 autem dissidet cum magnete lapide in tantum ut iuxta positus ferrum non patiatur abstrahi magnetem, aut si admotus magnes conprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, maleficis resistere artibus. Genera eius sex. Chalazias grandinum 4 et candorem et figuram adamantinae duritiae habet. Etiam in ignes posita manere suum frigus. Ceraunorum duo genera 5 sunt. Vnum, quod Germania mittit, crystallini simile, splendet tamen caeruleo, et si sub divo positum fuerit, fulgorem rapit siderum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis litoribus gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Haec adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta autem ceraunia quoniam alibi non inveniatur quam in loco fulmine icto proximo; Graece enim fulmen κεραυνὸς dicitur. Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur, coloris crystallini, 6 sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa sole species et colores arcus caelestis in proximos parietes imitatur. Astrion ex India est, crystallo propinqua, in cuius centro 7 stella lucet fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen quod astris opposita fulgorem rapit ac regerit. Electria, quasi ale- 8

1 maceratus *ut vid.* *T*: -tur *BCK* 2 multis] magnis *K* 3 pro *om.* *K* forandisque *K*: forambisque *N* Hic . . . abstrahi *om.* *K* (*non N*) 4 desidet *N*: insidet *U*: discordat T^2 ut *om.* *I* (*non U*) 5 non] nomen *T* (*non U*) abstrahit *N* magnetem *fort. delend.*: magniti *K*: a magnete *C* 6 compraederit *C*: conprehederint *K* rapit *BK* auferit *K* 7 malcficiis *BCT* 8 art. res. *C* Calatia *CT*: Galatia *BK*: Galatiam *N* 9 frigora *K* adamantini *BK*: adamanti *T* 10 in *om.* *K* igne *B*: igni *K* positum *K*: positus *B* Ceraunium *ex* Ceraunium *K* 11 quem *BCT* cristalli *T* similem *BCT* (*ex corr.* ?) 12 positus *BCT* capit *K*: reddit *B* 13 sidereum *BK* lusitaniis *BK* 14 cum col. *BK*: concolor *C* e *om.* *CKT* purenti C^1 et *om.* *T* 15 fulgorum *BT*: fulgorem C^1 16 quoniam] quod *K*: quia *B* invenitur *T* 17 fulminis *K* ictu *BK* ic. . . . ful. *om.* *T* dicunt *T* 18 cristallinis exang. *BT* 19 tectu *BK* 20 emittit *Arev.* 22 pleno *Plin. N. H.* 37, 132 23 regit *TD*: retinet *K*: remittit *C* Alectria *Arev.* electoria *codd.*

ctoria; in ventriculis enim gallinaciis invenitur, crystallina specie, magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri magi
9 volunt, si credimus. Enhydros ab aqua vocata; exundat enim aquam, ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturriginem.

⟨XIV DE IGNITIS.⟩ Omnium ardentium gemmarum principatum carbunculus habet. Carbunculus autem dictus quod sit ignitus ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur; lucet enim in tenebris adeo ut flammas ad oculos vibret. Genera eius duodecim, sed praestantiores qui videntur fulgere et veluti ignem effundere. Carbunculus autem Graece ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Libya
2 apud Trogodytas. Anthracitis vocatus quod sit et ipse coloris ignei ut carbunculus, sed candida vena praecinctus; cuius proprium est quod iactatus igni velut intermortuus extinguitur, at
3 contra aquis perfusus exardescit. Sandasirus nascitur in Indis, loco eiusdem nominis. Species eius quod veluti in tralucido igne intus fulgent aureae guttae. Constat inter omnes, quantus
4 numerus stellarum accedit, tanto et pretium accedere. Lychnis ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum flagrantia: gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies; una quae purpura radiat, alia quae cocci rubore. A sole excalefacta aut digitorum adtritu paleas et chartarum fila ad se rapere dicitur; sculpturis resistit, ac si quando sculpta est, dum signa inprimit, quasi quodam animali morsu partem
5 cerae retentat. Genera eius quattuor. Carchedonia hoc quod et lychnis facere dicitur, quamquam multo vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino: invenitur

3 Enidros *B*: Enitros *CK*: Endros *T* exudat *Solin.* 37, 24 4 aqua *K* 5 Omnem *T* 6 carb. *ante* Omn. *K* 7 fulgore nec noctem *T* 9 vid. fulgorem *C* et . . . eff. *om. K* 10 Antracitis *T*: -dis *K*: Antracites *BC* 13 igne *C* inter mortuos *codd.* 14 inardescit *K* Sandasirus *KT*: Scandasirus *B*: Sandarius *C* 16 fulgente *B*: fulgiente *K*: fulgentes *C* co. autem in. *C* 17 still. *Arev.* accendet T^2 (T^1 *n. l.*) pretio *K* qu. numero st. accedat tantum et pretio *Plin. N. H.* 37, 101 Licnis *K*: Lignis *BT*: Lignes C^1 21 ruboris *B*: roboris *K* 22 aut dig. adt. *om. K* 23 sculptori* *B*: sculptoribus *K*: scalpturis *Solin.* 52. 60 resculta *K* 26 lignis *codd.* multum *BCT*

ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera sculpturae resistunt. Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius color ad carchedoniam vadit, sed rarus. Dracontites ex cere- 7
bro draconis eruitur. Quae nisi viventi abscisa fuerit, non ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant et gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum orientis reges praecipue gloriantur. Chrysoprasus Aethiopicus est; 8
quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus. Phlogites ex Persida est, ostentans intra se 9
quasi flammas aestuantes, quae non exeant. Syrtitis vocata 10
quoniam in litore Syrtium inventa primum est. In parte Lucaniae color huius croceus, intus stellas continens languidas, et sub nubilo renitentes. Hormiscion inter gratissimas aspicitur, 11
ex igneo colore radians auro portante[m] secum in extremitatibus candidam lucem.

De avreis. Sunt quaedam gemmarum genera ex specie XV
metallorum vel lapidum cognominata. Chrysopis aurum tantum 2
videtur esse. Chrysolithus auro similis est cum marini coloris similitudine. Hunc [et] Aethiopia gignit. Chryselectrus similis 3
auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iucundus, rapacissimus ignium, et, si iuxta fuerit, celerrime ardescens. Chrysolampis ex auro et igne vocata; aurea est 4
enim die, et noctu ignea. Hanc Aethiopia gignit. Ammo- 5

2 Alabandina (in *ex corr.*) *T*: Alabandicus *Plin. N. H.* 37, 92 alabando *BC*: alabundo *K* 3 calcedonium *BK*: calcidonium *CT* Dracontidis *K* 5 ingemescit *B* magi] maxime *K* 6 explora *K* spe. et spa. *K* 7 invitandum *K* 8 soporatis *T* 9 usus *B*: husuque *T* 10 Crisoprasius *ut vid.* B^1: Crisoptasius *C*: Crisopatius *K*: Crisobtasius *T* 12 Flogites *BCT*: Fulgites *K* ostentas B^1T 13 aestu (*expunct.*) aestuantes *C*: aes *K* quae non ex. *om. K* Sirtites B^1CT 15 col. eius *C* elanguidas *BC* 16 Ermiscion *codd.* gratissimus *T* 17 ra. au.] raro *K* *vix* aurum 20 tantum *om. C* (*cf. Plin. N. H.* 37, 156) 22 et *hab. BT*: *om. CK* Criselectrus *BC*: Criselectus *KT* 24 si *om.* B^1K 25 Crisolamsis *codd.* igneo 26 nocte *C* hanc et Aeth. *T*

chrysus harenis auro intermixtus nunc brattearum, nunc pul-
6 veris habet quadrulas. Gignitur in Persida. Leucochrysus
colore aureo interveniente candida vena. Melichrysus dicta
quod veluti per aurum (sincerum mel), sic haec gemma trans-
7 luceat. Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt
aurum. Est autem auro similis et habet naturam magnetis,
nisi quod augere aurum traditur; unde et nuncupatur. Argyrites
8 similis argento, habens stigmata aurea. Androdama(s) argenti
nitorem habet et pene adamans, quadrata semper tesseris. Magi
putant nomen inpositum ab eo quod animorum inpetus vel
iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. Gignitur
9 in mari Rubro. Chalcitis aerei coloris est. Chalcophonos
10 nigra est, sed lapidi inlisa aeris tinnitum reddit. Balanites: duo
genera sunt, subvirides et Corinthiae aeris similitudine, mediam
11 secante flammea vena. Sideritis a contemplatione ferri nihil
dissonat. In maleficiis quoquo modo inferatur discordias
12 excitat. Idaeus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris.
13 Causa nominis eius quia pollicem humanum exprimit. Aethio-
picus ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum sucum emittit.
14 Zmilanthis in Euphrate alveo legitur Proconnesio marmori
similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.
15 Arabica ex patria dicta aspectu eburnea est. Hephaestitis
speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quamquam
rutilet. Experimentum eius, si ferventi aqua statim addita refri-

1 intermixtos B^1: -to *Plin. N. H.* 37, 188 2 Leocrisus *CKT*: Leocrissus *B* 3 intervente *K* Melecrisis *T*: Melectrisis *BCK* 4 sinc. mel *Plin. N. H.* 37, 128: *om. codd.* (*propter homoeotel.*?) sic *BCT*: ita *K* 7 quod] quia *B* Argaritis C^1 8 stemmata *C*: istamata B^1 12 Calcitis *BT*: Calcetis *C*: Calcidis *K* Calcofanus *codd.* 13 sed *om. CK* lapidi *BT*: lapide *C*: lapidibus *K* redit *K* 14 -dis *K* aeri *K* similitudinem *BC* media *T* Balanitae: . . . subviridis et Corinthii aeris similitudine . . . medias *Plin. N. H.* 37, 149 16 maleficis *B* quoque *BC* mo. si. inf. disc. generat *K* 17 Deus *K* 18 eius] est *K* § 13 *post* § 14 *K* § 14 *hinc usque ad finem libri raro citatur testis C* 20 Zmilannitius B^1: Zimilanitius *K*: Z*milantius *T*: Zmilantius *CU* elegitur *K* Proc. . . . intern. *om. K* marmoris B^1 21 velati B^1 pupula *Solin.* 37, 7 24 rutile *B*: rutila *Plin. N. H.* 37, 166 eius] est *Plin.* refrigeret *T*

gerat, aut si soli adposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco. Ostracites lapidosus colore, testacio durior. Altera **16** achatae similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duritiae tanta inest vis ut aliae gemmae sculpantur fragmentis eius. Glossopetra similis est linguae humanae; unde et nomen sum- **17** psit: fertur autem deficiente luna caelo cadere. Cui non modicam magi tribuunt potestatem; nam ex eo lunares motus excitari putant. Sunt et quaedam gemmarum genera cogno- **18** minata ab animalibus: echites vipereas maculas exprimit; carciniae marini cancri color est; scorpitis scorpionem et colore **19** et effigie refert; myrmecitis formicae reptantis effigiem imitatur; taos pavoni est similis; hieracitis accipitris colore, aetitis aquilae; aegopthalmos caprino oculo similis; lycopthalmos quattuor **20** colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit, ut luporum oculi; meconites papaver exprimit. Sunt et quae- **21** dam gemmae quas gentiles in superstitionibus quibusdam utuntur. Liparea suffita omnes bestias evocare tradunt. Ananci- **22** tide in hydromantia daemonum imagines evocari dicunt. Synochitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt. Chelo- **23** nitis oculus est Indicae testudinis, varius et purpureus. Hunc magi inpositum linguae futura pronuntiare finguntur. Brontea **24** a capite testudinum; e tonitribus cadi putatur, et restinguere fulminis ictus. Hyaenia lapis in oculis hyaenae bestiae inveni- **25**

1 solis *BT* so. opposita *BK*: in sole adp. *Plin.* arida materia *K* 2 coriclo *K* Ostracides *BK* alter *K* 3 achate *K*: acate *BT* quia *B* achati *K*: acadis *B*: acates *T* duriori *BT* 4 fragmenta *B*: fragmentu *K* 5 Glosupetra *K*: Colosapetra *B* 6 cui] cuius *BT* 8 quadam *B* genera *BCT*: nomina *K* cognata *K* 9 viperas *T* Carcinie *T*: Carcinae B^1: Carcine *K* 10 colore est *K*: colori est *B* colorem et effigiem *K* 11 Mirmicitis *T*: Mirmititis *BK* 12 Taos] Pavus *K* coloris *K* 13 Licoptalmos *T*: -mus *B*: Ligoptalgus *K* 14 medium *B* cando *K*: candide *T* 15 oculis *T*: oculos *BK* papavera *Plin. N. H.* 37, 173 Sed et ibi quidam gemmis gent. *K* (*non C*) 16 suprestititionibus *T*: superrestitionibus B^1: superstitutionibus *K* 17 Liperea B^1K traduntur *T* Anancitidae *B*: Anamcitidae *K* 18 in *om. T* nicromantia *B*: neoromantia *K* evocare *BK* 19 Sinocitide *T*: -dae *B*: Sinociditae *K* tenere *BK* Caelonites *B* 21 pronuntiari *K*: praenuntiari *B* figuntur B^1 Bronia *codd.* 23 ictum *K* Hienia *BT*: Ienia *K* hieniae (-ie) *BT*: geniae *K*

tur; qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum praecinere dicunt. Sed et corallius tempestati et grandini
26 resistere fertur. Pontica est gemma quaedam livore perlucida, habens stellas rubeas, interdum et aureas. Dicunt per eam inter-
27 rogare daemones et fugare. In quibusdam gemmarum generibus veras a falsis discernere magna difficultas est, quippe quum inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere; ut sardonyches, quae ternis glutinantur gemmis ita ut deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere: nigro, candido mineoque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole quadam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum et arguat; sic et alia alio atque alio modo. Neque est
28 sine fraude ulla vita mortalium. Omnes autem non translucidas gemmas caecas appellari, eo quod densitate sua obscurentur.

XVI De vitro. Vitrum dictum quod visui perspicuitate transluceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur absconditur; in vitro vero quilibet liquor vel species qualis est interius talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet. Cuius origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice vocatur, finitima Iudaeae circa radices montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque milium passuum spatio in mare fluens iuxta Ptolomaidem, cuius arenae de torrente fluctu
2 sordibus eluuntur. Hic fama est pulsa nave mercatorum nitri, cum sparsim per litus epulas pararent, nec essent pro adtollendis vasis lapides, glebas nitri e nave subdiderunt; quibus accensis permixta arena litoris, translucentes novi liquoris
3 fluxisse rivos: et hanc fuisse originem vitri. Mox, ut est

2 praedicere *K* corallus *BT* 3 quadam *T* 4 stillas *BK* per ea *K* 5 In quibus quidam *T* 6 vera *K*: veris B^1 quippe] quique *T* 7 ex] in *K* gen. in alt. *K* 8 quae] quod *B* 9 figunt B^1 11 vitri *ex* vitr* *T* 13 et ad al. *K* atque alio *om.* T^1 15 eo ... obs. *om. K* (*non CU*) 16 usui *T ante corr.* 17 met.] et alliis *K* 18 quaelibet liquorum sp. *K* qualius ext. talis int. *K* 20 vocabatur *K* 21 finima *T*: finitimae *B* radicis *K*: radicem *BT* paludis *K* 23 fluctus *BK* 24 evolvuntur *B* adpulsa *Plin. N. H.* 36, 191 nutri *K* 25 epulas *om. K* parerent B^1K 26 e *om. BK* naves *BK* 27 translucentis *K*

ingeniosa sollertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis mixturis hanc artem [condire] studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur, adiecto cypro ac nitro continuisque fornacibus ut aes liquatur, massaeque fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur. Tinguitur etiam multis modis, ita ut iacinthos sapphirosque et virides imitetur et onyches vel aliarum gemmarum colores; neque est alia speculis aptior materia vel picturae adcommodatior. Maximus tamen honor 4 in candido vitro, proximoque in crystalli similitudine; unde et ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim fiebat et in Italia, et per Gallias et Hispaniam arena alba mollissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere vel mensura, ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum; atque haec recocta fiebat vitrum purum et candidum. In genere vitri 5 et obsianus lapis adnumeratur. Est autem virens interdum et niger aliquando et translucidus, crassiore visu et in speculis parietum pro imagine umbras reddente; gemmas multi ex eo faciunt. Hunc lapidem et in India et in Italia et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Ferunt autem sub Tiberio Caesare 6 quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset et ductile. Qui dum admissus fuisset ad Caesarem, porrexit phialam Caesari, quam ille indignatus in pavimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quae conplicaverat se tamquam vas aeneum; deinde marculum de sinu protulit et phialam correxit. Hoc facto Caesar dixit artifici: 'Numquid alius scit hanc condituram vitrorum?'

1 contempta *B* vitro *K* et] ex *T* 2 condiri *T*: *om. BK* 3 coq.] conquaeritur *K*: conqui**tur B^1 abiecto *T* ac vitro *K* 4 russus *T* 6 argumenti *T*: ardenti *D* ting. enim in mu. *C* 7 iaquintos *T*: iacinctos B^1 saffiros qua et vir. *T*: sappirosque vir. *K* emitetur *K*; mittetur *B* et on.] eonicis *K* 10 proximaque *B* (*non* C^1) *fort. recte* (*cf. Plin. N. H.* 36, 198): maximaque *K* 10 cristallis *B* 11 optandum *B* 15 transfundebantur *K* aque *T* 18 crassiorem v. *B*: grossiorem visum *K* (*non C*) 19 par. et ad imaginem *K* (*non C*) 20 et Ind. *K* 24 quam] quod *B* 28 vitreorum *T*

Postquam ille iurans negavit alterum hoc scire, iussit illum Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur et omnium metallorum pretia abstraherentur; et revera, quia si vasa vitrea non frangerentur, melius essent quam aurum et argentum.

VII De metallis. Metallum dictum Graece παρὰ τοῦ μεταλλᾶν, quod natura eius sit ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem sunt autem genera metallorum: aurum, argentum, aes, electrum, stagnum, plumbum et, quod domat omnia, ferrum.

VIII De avro. Aurum ab aura dictum, id est ab splendore, eo quod repercusso aere plus fulgeat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 204):

Discolor inde auri per ramos aura refulsit,

hoc est splendor auri. Naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc et aurarii
2 dicti, quorum fulgor splendidos reddit. Obryzum aurum dictum quod obradiet splendore; est enim coloris optimi, quod Hebraei 'ophaz', Graeci κιρρὸν dicunt. Brattea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρεμετοῦ, qui est ὀνοματοποιεία crepitandi, ἢ ἀπὸ τοῦ
3 †βρατυν† lamina. Pecunia prius de pecudibus et proprietatem habebat et nomen; de corio enim pecudum nummi incidebantur et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus inventus; ipse enim signare nummos et scribi constituit.
4 Propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est. Alii, ut superius, pecuniam a pecudibus appellaverunt, sicut a iuvando iumenta sunt dicta. Omne enim patrimonium apud

1 hoc *om.* *K* 4 esset *T* 7 naturae *K* vena *om.* *K* (*non C*) 8 sit *om.* *K* au. sunt *C* 11 dic. ab aura *K* (*non C*) 14 refulgit *B* 16 ararii *T* 17 favor *Serv. ad Aen.* 6, 204 Obrizum *K*: Obridium *BT* 19 ofaz *T*: opuz *B*: obuz *K* cairon *BK* Brattea *KM*: Bractea *BTU* 20 απουετρεμετοι *K*: απωυτρεμετων *M*: απουθρεμετοι *T*: ατιουθρεμετοτ *U*: απουετρεμστοι *B* ονοματοποια *T* (*non U*) ηναπιατουβρατιιν *BK*: νναπνατωνβρατιιν *M*: ναπο *T*: ναιτατουβρατυν *U*: ἀπὸ τοῦ βραχεῖν *edd.* 21 lamnia *T*: lumina *M* pecoribus *K* 22 de *om.* *K* core *B* pecorum *K* 23 saturnino B^1 24 et scr.] inscribi *T* 25 gentibus B^1K 26 aliis ut *B*: aliud *T* pecoribus *K*: pedibus *B* 27 adiuvando *B*

antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia; unde et pecuarius vocabatur qui erat dives, modo vero pecuniosus. Antiquissimi nondum auro argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta est, sed ab ea, qua coepit, et nomen retinuit. Vnde et aerarium dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsud solum recondebatur, auro argentoque nondum signato; ex quorum metallis quamvis postea fuisset facta pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo unde initium sumpsit. Thesaurum iuxta Graecam proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, a positione, hoc est a reposito, nominatur. Num θέσις positio dicitur, et est nomen ex Graeco Latinoque sermone conpositum. Nam θες Graeci repositum dicunt, Latini aurum, quod iunctum sonat repositum aurum. Auraria nomen habet ab auro. Tributa vero, eo quod antea per tribus singulas exigebantur, sicuti nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum populum constat, ut etiam qui praeerant in singulis partibus tribuni dicerentur: unde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominarunt. Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta. Stipendium ab stipe pendenda nominatum; antiqui enim adpendere pecuniam soliti erant magis quam adnumerare. Moneta appellata est quia monet ne qua fraus in metallo vel in pondere fiat. Nomisma est solidus aureus vel argenteus sive aereus, qui ideo nomisma dicitur quia nominibus principum effigiisque signatur. Prius nummus ἄργυρος nuncupabatur, quia quam plurimum ex argento percutiebatur. Nummi autem a Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud

1 dicibantur *K* pecoribus *K* 3 vero *om. T* 4 aerea] aeraria *B* 5 sed ab] sub *T* 6 quae cepit *BK* 11 ἀπὸ τ. θ.] atis tereos *K* hoc . . . rep. *om. T* 13 thes *T*: tes *BK* Gr. conpositum *T* 15 eo *om. T* 17 in] per *T* 18 etiam qui *Serv. ad Aen.* 5, 560 : ea quae *BK* : eequam qui *T* preerat *T*: erant *BK* 22 pecunia app. *K* (*non C*) adnumerari *BK* (*non C*) 23 quia] qua B^1K (*non C*) 24 aut arg. *K* (*non C*) : *om. T* 25 ideo . . . quia *om. K* (*non C*) idem *U* princ. . . . ἀργ. *om.* B^1 principium *T* 26 signatur *etiam C* *pro* ἀργύριον nuncupatur *C ante corr.*: nuncupatus est *K* quia quam] quamquam *B*

Latinos imaginibus notavit et titulo nominis sui praescripsit.
11 Folles dicuntur a sacculo quo conduntur, a continente id quod
12 continetur appellatum. In nomismate tria quaeruntur: metallum, figura et pondus. Si ex his aliquid defuerit, nomisma non
13 erit. Tria sunt autem genera argenti et auri et aeris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum, quod in vasis et signis; infectum, quod in massis; quod et grave dicitur, id est massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt; dum enim quocumque casu ardentes silvae exquoquerent terram, quae calefactis venis fudit rivos cuius-
14 cumque structurae, sive igitur aes illud fuerat sive aurum, quum in loca terrae depressiora decurreret, sumpsit figuram, in quam illud vel profluens rivus vel excipiens lacuna formaverat. Quarum rerum splendore capti homines quum ligatas adtollerent massas, viderunt in ea terrae vestigia figurata; hincque excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

XIX De argento. Argentum non longe a Graeca appellatione distat; hoc enim illi ἄργυρον vocant. Cui mirum in modum illud ut, dum candidum sit, inpressum corpori lineas nigras
2 reddat. Argentum vivum dictum quod excidat materias in quibus inicitur; hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur specialiter in metallis sive in argentariis fornacibus guttarum concretione tectis inhaerens, saepe etiam et in stercore vetustissimo cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam et ex mineo inposito conchulae ferreae patena testea superposita; tum circumlito vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex mineo distillat; sine hoc neque argentum neque aes inaurari potest.
3 Tantae autem virtutis est ut, si super sextarium argenti vivi

1 scripsit *K* (*non C*) 2 quo] qua *K* (*non C*) quod] quae *B* 3 app. *om. K* (*non C*) 4 et *om. T*¹ 7 signis sed inf. *B* 9 quacumque causa *K* (*non C*) 12 loco *T* deprehensiora *B* decurret *B*¹ 13 profluus *B* 14 liquatas *Schwarz* 15 vid. . . . fig. *add. in marg. T* hincque] in quae *B* 19 ut *om. K* inpressus *BT* 20 reddat *T* excedat *T* (*pro* exedat?) 21 hoc est li. *T* 22 in met. spec. *K* (*non C*) 22 congregatione *T ante corr.* 24 min. et impos. *BK* 26 vascolorum dantur *K* (*non C*) 27 distilla* *T*¹ (*non C*) 28 Tanti *B* argento vibo *T*

centenarium saxum superponas oneris, statim resistit. Sin vero auri scripulum, levitatem eius raptim sinu recipit; ex quo intellegitur non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis; nam ceteras materias perforat. Potui autem datum interficit ponderis causa. Argenti purgamenta λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex argento et plumbo ita. 4

De aere. Aes ab splendore aeris vocatum, sicut aurum et argentum. Apud antiquos autem prior aeris quam ferri cognitus usus. Aere quippe primi proscindebant terram, aere certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes; aurum vero et argentum propter inutilitatem reiciebantur. Nunc versa vice (Lucr. 5, 1275): XX

Iacet aes, aurum in summum cessit honorem:
sic volvenda aetas commutat tempora rerum, et
quod fuit in pretio fit nullo denique honore.

Vsus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum structuris; maxime et ad perpetuitatem monumentorum etiam publicae in eis constitutiones scriptae sunt. Cyprium aes in Cypro insula prius repertum, unde et vocatum, factum ex lapide aeroso, quem cadmiam vocant; et est ductile. Huic si addatur plumbum, colore purpureo fit. Aurichalcum dictum quod et splendorem auri et duritiam aeris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Graeca; aes enim sermone Graecorum χαλκὸς vocatur. Fit autem ex aere et igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. Corintheum est commixtio omnium metallorum, quod casus primum miscuit, Corintho, cum caperetur, incensa. Nam dum hanc civitatem Hannibal cepisset, omnes statuas aeneas et aureas et 2 3 4

1 oneri *dett.* 2 scrupulum *BK* ex quo . . . cedit *bis script. T* 3 naturae *B* 7 ita *BT*: mixta *K* *vide ne illud* ita *revera fuerit* Kā, *i.e. capitulum novum* 9 prior *ex* primum *K* 11 belligerabant *B* 14 au. summo cessit honore *codd.* 15 et *om. Lucr.* 16 hon. den. *K* (*non C*) 17 aed. instructuris *BT* 18 a perpetuitate *K* 20 primum rep. est *K* (*non C*) 21 eroso *KT* cathmiam *KT*: cadmiamo *B* huius *B* 22 dictum *om. K* (*non C*) 23 au. dur. *T* possideat *om. K* (*non C*) 25 χαλκὸς] calco *codd.* 27 quod *T*: quam *B ut vid. K* 28 incense *T* 29 st. aur. arg. *T*

argenteas in unum rogum congessit et eas incendit: ita ex hac commixtione fabri sustulerunt et fecerunt parapsides. Sic Corinthea nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc nec illud. Vnde et usque in hodiernum diem sive ex ipso sive ex imitatione eius aes Corintheum vel Corinthea vasa dicuntur. Huius tria genera: candidum unum, ad argenti nitorem accedens; alterum, in quo ipsius auri fulva natura est; tertium, in quo aequalis
5 cunctorum temperies. Coronarium ex ductile aere tenuatur in lamminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis
6 histrionum praebet; unde et appellatum. Pyropum igneus color vocavit. Namque in singulas uncias aeris additis auri scripulis senis praetenui brattea ignescit flammasque imitatur; unde et
7 pyropum dicitur. Regulare aes dicitur quod ab aliis ductile
8 appellatur, quale omne Cyprium est. Ductile autem dicitur eo quod malleo producatur, sicut contra fusile qui tantum funditur. Hoc et caldarium quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne aes diligentius purgatis igne vitiis
9 excoctisque regulare efficitur. Campanum quoque inter genera aeris vocatur a Campania scilicet provincia quae est in Italiae
10 partibus, utensilibus [et] vasis omnibus probatissimum. Aes omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius trahit nisi oleo perunguatur; servari autem id optime etiam in
11 liquida pice tradunt. Inter omnia metalla aes vocalissimum est et maximae potestatis. Ideo et aenea limina; unde et Vergilius (Aen. 1, 449):

In foribus cardo stridebat aenis.

Origo aeris cadmea et chalcitis. Purgamenta aeris cadmea, et
12 aerugo, et aeris flos. Cadmia gignitur in metallorum aeris atque

4 unde us. *K*: un. us. et *B* 6 unum cand. *T* 8 ex] et *T* 10 strionum *codd.* 11 additas B^1 scrupoli semis pertenui *K* 13 quod] quae *B* 15 qui *etiam C* 16 hoc et . . . frag. est *om. T* malleis] molle aes *K* (*non C*) 20 utensis *K* et *hab. BK*: *om. T* 22 contrahit *K* (*non C*) id] ad *K* (*non C*) 26 in coloribus ca. scribebat *K* cardo cardoi str. *B* aeneis *codd.*: aenis *C*: enis *U* 27 origo *etiam CU* cathmia *CKT*: catmia *BU* et . . . cadmea *om. U* chalcitis] calciteos *BT*: calcetheus *K*: calciteus *C* catmia *BC*: cathimia *T*: *om. K* 28 origo *codd.* (*etiam C*) et *om. C* Purg. aer. cad. et chalc. Cad. aerugo aer., chalc. aer. flos *Arev.* Cathmia *CKT*: Catmia *BU*

argenti fornacibus insidente nidore. Namque ut ipse lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit et nominis sui originem recipit. Aeris flos fit seu gignitur con- 13
flationibus, resoluto atque reliquato aere, superfusa frigida. Re-
pentina enim densatione tamquam de sputo reparatur flos. Aeruginem quoque aes creat. Nam lamminae aereae super vas 14
aceti asperrimi sarmentis superpositis atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum teritur et cribratur.

De ferro. Ferrum dictum quod farra, id est semina XXI
frugum, terrae condeat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. Vnde et abusive dicitur chalybs ipsa materies, ut (Virg. Aen. 8, 446):

Vulnificusque chalybs.

Ferri usus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in 2
opprobrium species. Nam unde pridem tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohaerentibus et inplicitis elementis quam ferrum; unde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico; neque alia genera ferri ex mera acie temperantur; ceteris enim admiscetur mollior conplexus. Differentia ferri 3
plurima iuxta terrae genus. Nam aliud molle plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile et aero-
sum, culturae terrae conveniens; aliud brevitate sola placet clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, ab stringendo

1 nitore *K* 2 aeris *T*: *om. K* (*non C*) cathmia *KT*: catmia *B* 3 confractionibus *K* 5 densione *K* sputu *T*: spumato *B* 7 ramentis *Schwarz* superpositae *BCT* (*non M*) atque] at *K*: ad *M* 8 cribatur KT^1U 10 condat *B* calips *codd.* 11 calibs *T*: calips *BK* 12 materia *T* 13 calibs *T*: calips *BK* 14 post eversa *K* in op. ver. *T* 15 pridem] prius *K* 17 coeuntibus *K* inest] est *T* 20 hoc *om. K* 21 Parthico *om. B* fer. sed ex *K* temperatur *codd.* 22 enim] autem *K* 23 plumbumque *B* vicino *K* 24 erosum *BT* 25 conv. aut brev. *K* placens *K* 27 vocatur *K* in *om. K* ab st.] adstringendu *K*: adstringenda *B*: adstringende *T*

apte vocabulo inposito. Aquarum vero summa differentia est, quibus ferrum candens inmergitur quo utilior fiat, sicut Bilbilis
4 in Hispania et Tirassona, Comus in Italia. In acuendo ferro oleo delectatior fit acies; unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis 5 humanus sese ulciscitur; contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet; sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. 10 Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, conrumpitur: rubens non est habile ad tundendum neque antequam albescere inci-
5 piat: aceto vel alumine inlitum ferrum fit aeris simile. Purgamenta ferri, rubigo et scoria. Robigo est vitium rodens ferrum, vel segetes, quasi rodigo mutata una littera; haec et aerugo ab 15 erodendo; nam aerugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non
6 ab aeramento. Scoria vero purgamenta et sordes sunt quae igne exquoquuntur: et dicta scoria quia de ferro excutitur.
7 Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perunguitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem me- 20 dulla cervina vel cerussa mixta rosaceo unguitur.

XXII De plvmbo. Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo temptata est. Huius duo genera sunt, nigrum et candidum; sed melius candidum, quod prius in insulis Athlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusi- 25 tania et in Gallicia gignitur, summa terra harenosa et coloris nigri, et pondere gravis; interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis; lavant eas arenas, et quod subsidit,

1 apte] acie *Plin. N. H.* 34, 143 vocabulum impositum *K* 2 utilius *K* fiat *om. K* birbilis *BT* 3 thirasona *K*: thirassona *T*: thirrassona *B*: Turiassonem (*acc. casu*) *Plin.* 4 et se ten. *K* (*non C*) 6 contactus *K* 7 trahitur *B* 10 ut] unde *BCK* ferreum *K*: e ferro *Plin. N. H.* 32, 148 videtur *K* 11 igni si *KT* 13 aeri *K* 14 rubigo est *BT*: rubiginem *K* 15 hec rugo ab *T* 16 feri *T* 18 exquoguntur *K* 19 cerosa *K* 20 edulla *K* 21 cerosa *K* 22 quod] quo T^1 24 sed mel. cand. *om. B* quod] quia *B* 27 pondera *B* max. e torr. *K* 28 torr. siccatibus *T* subdit B^1: subdunt *K* (*non C*): subsedit *Plin. N. H.* 34, 157.

quoquunt in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur, cum eo remanent; postea separati conflantur et in plumbum album resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quae auro. Nigrum plumbum circa Cantabria abundat. Cuius origo duplex est; aut enim solus ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stagnum est, secundus argentum; quod remanet, superaddita vena rursusque conflata, fit nigrum plumbum. India neque aes neque plumbum habet; gemmis tantum et margaritis haec permutat. Nigro plumbo fistulas lamminasque utimur. Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum, nam in Brittania summo terrae corio. 2 3

De stagno. Stagni etymologia ἀποχωρίζων, id est separans et secernens. Mixta enim et adulterata inter se per ignem metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et quum sit natura aeris ferrique durissima, si absque stagno fuerit, uritur et crematur. Stagnum inlitum aereis vasis saporem facit gratiorem et conpescit virus aeruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut ex plumbo, conficitur. XXIII 2

De electro. Electrum vocatum quod ad radium solis clarius auro argentoque reluceat; sol enim a poetis Elector vocatur. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis. Huius tria genera: unum, quod ex pini arboribus fluit, quod sucinum dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies. Vnde nihil interesse natum an factum; utrumque enim eiusdem XXIV 2

1 arariis *T* 3 separatim *K* 4 edem *T* 6 solum *C* ex] in *K* (*non C*) 8 superatita *T* 9 vena *om. K* (*non C*) In india . . . habetur *K* 11 lamminaque B^1 12 laboriosum *T* 16 metalli *T* et ab arg. *K* 17 quoque *om. T* 19 aureis *T* 20 vires B^1 exo temp. *T ante corr.* 23 Elector] electro *K* 24 defecatios B^1 *ut vid.*: defecatior *T* 25 pineis *K* 27 tert. quae *B* 28 un. arg. *Serv. ad Aen.* 8, 402 28 naturali *B*: naturaliter *K*

3 naturae esse. Electrum, quod est naturale, eiusmodi naturae est ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, stridorem edit et colores varios in modum arcus caelestis emittit.

XXV De ponderibvs. Ponderum ac mensurarum iuvat cognoscere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a summis usque ad ima in mensura et numero et pondere disposita sunt atque formata ; cunctis enim corporeis rebus pondus natura dedit ; suum quoque regit omnia pondus (Carm. de pond. 3).

2 Primus Moyses [qui omnes antecedit gentilium philosophos tempore, nobis et numeros et mensuras et pondus diversis [in] scripturae suae locis narravit]. Primus Phidon Argivus ponderum rationem in Graecia constituit ; et licet alii antiquiores ex-

3 titerint, sed iste hac arte experientior fuit. Pondus dictum eo quod in statera libratum pendeat ; hinc et pensum. Abusive autem pondus libra una est. Vnde etiam dipondius dictum est,

4 quasi duo pondera ; quod nomen adhuc in usu retinetur. Trutina est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta propter talenta et centenaria adpendenda ; sicut momentana pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Idem et statera nomen ex numero habens, quod duobus lancis et uno

5 in medio stilo librata aequaliter stet. Examen est filum medium quo trutinae statera regitur et lances aequantur. Vnde et in

6 lanceis amentum dicitur. Campana a regione Italiae nomen accepit, ubi primum eius usus repertus est. Haec duas lances non habet, sed virga est signata libris et unciis et vago pondere

1 nat. est *BT* natura est *BT* (*cf. Plin. N. H.* 33, 81) 3 eo] eum *K* 5 iubet *T* (*vix pro* lubet) 7 imam *B* mensuris K^1: -ram *B* num. ex pond. *Hultsch. metrol. script.* 2, p. 110 8 corporei *K* 10 Pr. Mo. *om. D* (*non E*): Prius legitur Mo. invenisse *K* qui . . . narr. *hab. TU*: *om. EC*^{1}*DEK* 11 inscr. *TU* (*i. e. vel* scripturae, *vel* in scr.) 13 greciam *BK* 14 sed] se E^1 ista *K* ex hac B^1 statere *K* 16 dipundius *T* 18 geminas *Hultsch* lancis *K* aequale *K* 19 appenda *K* momentanea *K* 20 monita *BK* idem *BT*: ea *K*: *an* item ? 21 duobus *BT*: duabus *K* (*pro* II ?) lanciis *Hultsch* : lancibus *dett.* 22 stilo *om. T* § 5 *post* § 6 *BK* est *om. K* 23 trudine *BK*: trutina et *Hultsch* · statere *T* in *om. T* 24 lancis T^1 : lanciis B^1T^2K amentum *om.* T^1 26 uncis *K*

mensurata. Vnicuique autem ponderi certus est modus nomini- 7
bus propriis designatus. Calcus, minima pars ponderis, quarta 8
pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem
calcus quod sit parvulus; sicut et lapis calculus, qui adeo mini-
mus est ut sine molestia sui calcetur. Siliqua vicesima quarta 9
pars solidi est, ab arbore, cuius semen est, vocabulum tenens.
Ceratin oboli pars media est, habens siliquam unam semis. 10
Hunc Latinitas semiobolum vocat; ceratin autem Graece,
Latine [siliqua] cornu(l)um interpretatur. Obolus siliquis tribus 11
adpenditur, habens ceratin duos, calcos quattuor. Fiebat enim
olim ex aere ad instar sagittae. Vnde et nomen a Graecis ac-
cepit, hoc est sagitta. Scripulus sex siliquarum pondere con-
stat. Hic apud Graecos gramma vocatur. Scripulus autem 12
dictus per diminutionem a lapillo brevi qui scrupus vocatur.
Dragma octava pars unciae est et denarii pondus argenti, tribus 13
constans scripulis, id est decem et octo siliquis. Denarium
autem dictum quia pro decem nummis inputatur. Solidum 14
nuncupatum, quia nihil illi deesse videtur; solidum enim veteres
integrum dicebant et totum. Ipse quoque nomisma vocatur
pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. Ab
initio vero unum nomisma unus argenteus erat; hoc enim ab
Assyriis coepit: dicunt autem Iudaei quod Abraham in terram
Chanaan primus hanc advexerit formam. Solidum apud Latinos
alio nomine sextula dicitur, quod his sex uncia conpleatur.
Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocant; cuius ter-
tiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat

4 parvulus *BT*: parvus *K* 5 Seliqua *KT* (*non C*) quarta *om. K* (*non C*) 6 a semine arboris *T* cuius nomen *K* (*non C*): cuius (*lacuna*) nom. *Hultsch* 7 Ceratin *an* -tim *incert. T*: -tim *BK* seliquam *KT* 8 semobolum *T ante corr.* ceraten *BK* 9 seliqua *KT*: *del. Arev.* cornuum *BK*: cornum *T*: *correxi* seliquas *T* 10 ceratin *an* -tim *incert. T*: -tim *BK* 10 calcus *BT* 11 a Gr. nom. *K* (*non C*) acc. (*lacuna*) hoc *Hultsch* 12 Scrupulus B^1 seliquarum *KT* 15 uncia *T* denari *B* 16 scrupulis B^1 seliquas *T* 19 numisma *B*: nummisma *K* 20 effigisque *T*: effigiesque *K* 21 numisma *B*: nummisma *K* 22 cepit *codd.* 24 his] bis *K* unciis *K*: uncias *B* 25 vocat *BK*

15 ter missus. Sextula bis adsum[ma]ta duellam facit ; ter posita
16 staterem reddit. Stater autem medietas unciae est, adpendens aureos tres ; unde et vocatus stater quod tribus solidis stet. Haec et semuncia, quia semis habet de uncia. Haec et semis-
17 sis, quia ponderis semis est, quasi semis assis. Quadrantem Hebraei similiter codrantem vocant ; et vocatur quadrans quod
18 unciae quartam partem adpendeat. Sicel, qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens apud eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars unciae est et stateris medietas, dragmas adpendens duas. Vnde cum in litteris divinis legatur siclus, uncia est ; cum vero in
19 gentilium, quarta pars unciae est. Vncia dicta quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est conplectat. Constat autem dragmis octo, id est scripulis viginti quattuor. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripulorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit
20 duodecies conputatus. Libra duodecim unciis perficitur ; et inde habetur perfecti ponderis genus quia tot constat unciis quot mensibus annus. Dicta autem libra quod sit libera, et
21 cuncta intra se pondera praedicta concludat. Mina in ponderibus centum dragmis adpenditur ; et est nomen Graecum [quod sunt siliquae MDCCC, tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres
22 XXV]. Talentum summum esse pondus perhibetur in Graecis ; nam nihil est calco minus, nihil talento maius. Cuius varium apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos autem talentum esse septuaginta [duarum] librarum, sicut Plautus (Most. 644) ostendit, qui ait duo talenta esse centum quadraginta libras. Est autem triplex : id est minor, medius, summus. Minor quinquaginta, medius septuaginta duarum librarum, sum-
23 mus centum viginti constat. Centenarium numeri nomen est

1 ter m.] tremissus *T* adsummata *K* : adsumpta *B* : assumta *T* (*cf.* xxvi. 6) duellem *T* 3 st. voc. *T* : vocatur st. *K* 4 semiuncia *B* hic *T* 6 codr.] quadratem *K* 7 adpendat *T* ser. siclos B^1 11 legitur *BT* 14 dragmas *B* scripulos (-ol-) *BK* 18 ponderi *T* 20 concludit *T* Mina *K* : Mna *BT* 22 quod sunt, *etc.*, *hab.* *T* : *om.* *BK* 23 po. esse *B* 24 varius *K* 25 autem *om.* *B* 26 est *B* : et *T* duarum *om.* *Serv. ad Aen.* 5, 112

eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

De mensvris. Mensura est res aliqua modo suo vel tem- XXVI
pore circumscripta : haec autem [aut] corporis est aut temporis.
Corporis [est], ut hominum, lignorum et columnarum longitudo et brevitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quod geometrici perscrutare audent. Temporis, ut mensura horarum et dierum et annorum : unde et metire pedes horarum dicimus, hoc est mensurare. Proprie autem mensuram 2
vocatam quod ea fruges metiuntur atque frumentum, id est humida et sicca, ut modios [et artabones], urnas et amphoras. Mensurarum pars minima coclear, quod est dimidia pars drag- 3
mae, adpendens siliquas novem ; qui triplicatus conculam facit. Concula dragma una et dimidia adimpletur. Cyati pondus 4
decem dragmis adpenditur, qui etiam a quibusdam cuatus nominatur. Oxifalus fit si quinque dragmae adduntur ad decem. Acitabulus quarta pars eminae est, duodecim dragmas adpen- 5
dens. Cotyla emina est habens cyatos sex ; quae idcirco cotyla vocatur, quia cote Graeco sermone incisio dicitur, et emina sextarii in duo aequa inciditur [et cotylam facit]. Emina autem adpendit libram unam, quae geminata sextarium facit. Sextarius 6
duarum librarum est. Qui bis adsumtus nominatur bilibris ; adsumtus quater 'fit Graeco nomine cenix' (Carm. de pond. 69) ; quinquies conplicatus quinarem sive gomor facit. Adice

2 cent. inst. (*om.* num.) *T* 4 circuminscripta B^1 autem aut *T*: autem *K* : aut *B* 5 est *hab. B* : *om. KT* ut] aut *B* omnium *T ex corr.* 7 temp. et mens. *K* 9 mensurare] mensure *T* mensuram vocata *K* : mensura vocata *BT* 10 quo *K* mentiuntur *T* 11 modius *T* et art.] e terra bones *T* : *om. BK* : *correxi post Arev.* ornas *K* 12 cloclar B^1 13 seliquas *KT* 14 una *om. I* adimplet *K* Ciati *BT* 15 dragmas *T* cuatus *Arev.*: causatus B^1DK : satus *T* : casatus B^2 16 Oxybaphum *Hultsch* addentur *K* 17 Acetabulum *Arev.* drammas *T* 18 Cotila *T*: Cotula *BK* cyatus *K* : ciatos *BT* cotila *T*: cotula *BK* 19 sextarius *Hultsch* 20 et co. fac. *hab. TU*: *om.* B^1DEK *i. e.* Hemina adpendet B^1T 21 facit *BK* : reddet *T* Sextarium *K* 22 assumtus *T*: adsumptus *BK*: *an* adsummatus? (*cf.* xxv. 15) 23 adsumtis *T*: adsumptus *BK* *i. e.* choenix 24 quinarium *Hultsch* gomor *ex* gomer *ut vid. T* adices *T*